

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI

Katedra nederlandistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

NIZOZEMSKÁ FILOLOGIE SE ZAMĚŘENÍM NA ODBORNÝ JAZYK

EN ZE LEEFDEN NOG LANG EN GELUKKIG

Leefsituatie van Tsjechische en Nederlandse ouderen

A ŽILI ŠŤASTNĚ AŽ DO SMRTI

Životní situace českých a nizozemských seniorů

Bc. JANA SNOVICKÁ

Begeleider: Drs. Bas Hamers
Olomouc 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Drs. Base Hamerse a že jsem v ní uvedla veškerou použitou literaturu a ostatní zdroje.

V Olomouci dne 23.dubna 2014

Jana Snovická

Dankbetuiging:

Ik wil graag van harte mijn dank aan mijn begeleider, Drs. Bas Hamers, betuigen voor zijn adviezen, opmerkingen en hulp met Nederlandse grammatica bij het schrijven van mijn masterscriptie.

Inhoud

Kernbegrippen	7
1. Inleiding.....	9
2. Het beleid inzake vergrijzing.....	12
2.1. Kwaliteit van de leefsituatie	12
2.2. Bepaling van leeftijdsgrens	13
2.3. Vergrijzing in Tsjechië en Nederland	14
2.4. Leeftijdsgrens pensioen	15
2.5. Het beleid in beide landen	16
2.6. Leven lang leren.....	16
2.6.1. Situatie in Tsjechië	18
2.6.2. Situatie in Nederland.....	19
2.7. Oudere werknemers en ouderen op de arbeidsmarkt.....	20
2.7.1. Het Tsjechische beleid inzake oudere werknemers.....	20
2.7.2. Het Nederlandse beleid inzake oudere werknemers	21
2.8. Samenwerking tussen generaties en vrijwilligerswerk	22
2.8.1. Het Tsjechische beleid inzake samenwerking tussen generaties en vrijwilligerswerk	24
2.8.2. Vrijwilligerswerk in Nederland.....	25
2.9. Leefomgeving voor ouderen	25
2.9.1. Leefomgeving voor ouderen – beleid in Tsjechië.....	25
2.9.2. Leefomgeving voor ouderen - voorbeeld uit Nederland	26
2.10. Gezondheid en zorg voor ouderen	27
2.10.1. Gezondheid en zorg voor ouderen - beleid in Nederland.....	27
2.10.2. Gezondheid en zorg voor ouderen - beleid in Tsjechië.....	28
2.11. Silver economy	29
2.11.1. Begin van Silver economy in Nederland.....	30
2.11.2. Silver economy in Tsjechië	30
2.12. Samenvatting en conclusie.....	31
3. Economische situatie van ouderen	33
3.1. Het Nederlandse pensioenstelsel	34
3.2. Het Tsjechische pensioenstelsel.....	36

3.3. Conclusie	39
3.4. Ouderen op de arbeidsmarkt	41
3.4.1. Situatie in Tsjechië	41
3.4.2. Situatie in Nederland	42
3.5. Inkomenspositie van ouderen	43
3.5.1. Inkomenspositie van Nederlandse ouderen	43
3.5.2. Inkomenspositie van Tsjechische ouderen	45
3.6. Armoede onder ouderen	47
3.6.1. Situatie in Nederland	48
3.6.2. Situatie in Tsjechië	49
3.7. Gemiddeld besteedbaar inkomen ouderen	50
3.8. Uitgaven van ouderen	54
3.8.1. Veranderde financiële behoeften	54
3.9. Samenstelling van gemiddelde bestedingen	55
3.10. Gemiddelde uitgaven van ouderen	58
3.11. Samenvatting en conclusie	62
4. Woonsituatie van ouderen	63
4.1. Woonsituatie van ouderen in Tsjechië	63
4.2. Woonsituatie van ouderen in Nederland	65
4.3. Samenvatting en conclusie	66
5. Ouderen en vrije tijd	68
5.1. Mobiliteit en pensioen	68
5.2. Vrijetijds mogelijkheden	70
5.3. Vrijetijdspreferenties	72
5.4. Kerk als een ontmoetingsplaats voor ouderen	74
5.5. Computer- en internetgebruik onder ouderen	75
5.6. Vakanties en uitstapjes	79
5.7. Vrijwilligerswerk	81
5.8. Sociale participatie	84
5.9. Samenvatting en conclusie	86
6. Conclusie	88
7. Bronnen	91
8. Resumé in het Tsjechisch	100

9. Resumé in het Engels.....	101
10. Annotatie	102

Kernbegrippen

ouderen, oudere mensen/personen – in deze scriptie worden personen ouder dan 65 als ouderen beschouwd. In Nederland wordt vaker de term “65-plusser” gebruikt, in Tsjechië wordt vaker over “ouderen” gesproken.

senior – in principe een persoon die met pensioen is gegaan, dus de doelgroep voor deze scriptie, in bredere zin ook een oudere werknemer. De term wordt vaak gebruikt in verband met “senior policy”

AOW-uitkering – bepaald door de Nederlandse Algemene ouderdomswet, de 1^e pijler van het pensioenstelsel, dient als een basis inkomen voor gepensioneerden

vergrijzing – maatschappelijk proces van verandering van bevolkingssamenstelling, de term wordt gebruikt in verband met het stijgende aandeel van ouderen in de maatschappij

Het Europees Sociaal Fonds – een belangrijk financieel instrument van de Europese Unie voor de bevordering van werkgelegenheid en sociale en economische samenhang binnen en tussen de lidstaten

De Onderwijsraad – een onafhankelijk adviescollege dat de regering en de Kamer adviseert inzake het onderwijs

De Sociaal Economische Raad (SER) – een adviescollege dat bestaat uit onafhankelijke kroonleden, ondernemers en werknemers en de regering en het parlement adviseert over het voeren van het sociaaleconomisch beleid

age management – houding tegenover oudere werknemers binnen een bedrijf of een bedrijfsbeleid dat rekening houdt met de leeftijd van werknemers en ervoor zorgt dat iedereen dezelfde kansen krijgt en dat niemand vanwege de leeftijd gediscrimineerd wordt

sociale partners – de term wordt gebruikt voor werkgevers en werknemers die door werkgeversorganisaties of verenigingen en vakbonden worden vertegenwoordigd

mantelzorg – zorg voor langdurig zieken verleend door gezinsleden, vrienden of bureaus

silver economy - speciale producten en diensten bedoeld voor ouderen of het economische beleid inzake vergrijzing in het algemeen

1. Inleiding

In deze masterscriptie zal ik me bezighouden met de kwestie van ouderen in Tsjechië en in Nederland. Hun leefsituatie zal vanuit verschillende aspecten bekeken en geanalyseerd worden. In de laatste jaren wordt er in beide landen over de kwaliteit van het leven van ouderen gesproken. Dat is niet verbazend, omdat ouderen een steeds grotere bevolkingsgroep vormen. Het debat hangt samen met de hervorming van het pensioenstelsel wat in veel Europese landen behandeld wordt, maar ook met de noodzaak om de kwaliteit van hun leven te verzekeren. Daarover moet al vroeger nagedacht worden. Mensen realiseren zich vaak niet dat ze ooit ook oud zullen worden en dat ze zich hierop al vroeg moeten voorbereiden. Het pensioen vormt een lange en belangrijke periode van ons leven. Onze behoeften en preferenties veranderen met de leeftijd, maar we willen nog steeds van het leven genieten door sociaal contact, zinvolle vrijetijdsbesteding, mooie omgeving, enzovoort. Daarom is het noodzakelijk om zo lang mogelijk actief en zelfstandig te blijven: een “recept” voor succesvol ouder worden.

Vergrijzing is een gevoelig onderwerp. In het algemeen worden ouderen in Tsjechië als een zwakke groep gezien zowel van de sociale als van de economische kant. De kwaliteit van hun leven is doorgaans slechter dan die van de andere bevolkingsgroepen. In beide landen gaat tegenwoordig de situatie van gepensioneerden er nog verder op achteruit als gevolg van het bezuinigingsbeleid. Dat heeft ook invloed op hun sociale activiteiten. Toch zijn er veel verschillen tussen Tsjechië en Nederland wat ouderen betreft. Ik zal deze verschillen in de leefsituatie van Tsjechische en Nederlandse ouderen onderzoeken. Zijn de verschillen zo groot als het lijkt? Wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten en wat zijn de redenen daarvoor?

Het eerste hoofdstuk gaat over het beleid inzake vergrijzing in de twee landen. De leefsituatie van ouderen wordt grotendeels beïnvloed door dit beleid. Elke regering heeft een plan betreffende de zogenaamde “active ageing policy”¹ om aan de behoeften van de vergrijzende maatschappij te voldoen. Het beleid heeft betrekking op het systeem van sociale zekerheid, zorgarrangementen, pensioenstelsel, wonen, levenslang onderwijs en andere aspecten van het ouder worden. De kwestie van vergrijzing als een

¹ de term „active ageing policy“ wordt bepaald door de Wereldgezondheidsorganisatie als een proces van creëren van mogelijkheden voor mensen om actief, gezond en veilig te kunnen participeren in hun leven en op de arbeidsmarkt ook als ze ouder worden. De bedoeling is een samenleving zonder discriminatie met nadruk op samenwerking tussen generaties te bevorderen.

maatschappelijk concept kan niet meer genegeerd worden. De Europese Unie heeft daarom het jaar 2012 tot het “Jaar van Actief Ouder worden en Solidariteit tussen Generaties” uitgeroepen. Het Europese continent waarin steeds minder kinderen worden geboren moet een nieuwe strategie vinden. De markt die is gericht op jongeren moet zich aanpassen aan een andere doelgroep. Producenten moeten ouderen als belangrijke consumenten zien. De zogenaamde “Silver economy”², dat wil zeggen speciale producten en diensten geschikt voor behoeften van ouderen, zal in de komende jaren een belangrijke economische sector gaan vormen³. Ik zal het ouderenbeleid in beide landen vergelijken. Bovendien zal ik de ontwikkeling inzake de silver economy behandelen.

Verder zal ik me bezighouden met de economische situatie van ouderen. Als mensen met pensioen gaan is het mogelijk dat hun financiële situatie slechter wordt. Niet zelden gaat de kwaliteit van hun leven daarom achteruit. Sommige bejaarden vervallen zelfs in armoede. Het leven van gepensioneerden wordt grotendeels beïnvloed door hun inkomens. Vaak zijn ze afhankelijk van het basisinkomen, dat wil zeggen de eerste pijler van het pensioenstelsel. Voor het verdere onderzoek naar de (vrije-) tijdsbesteding van ouderen is het noodzakelijk hun financiële situatie te kennen. Aan de hand van de gemiddelde inkomens en uitgaven zal ik nagaan hoeveel geld Tsjechische en Nederlandse ouderen hebben om van te leven. Gaat het met de Tsjechische ouderen echt zo slecht in vergelijking met de westerse landen?

De sociale aspecten zijn complexer en hangen niet enkel samen met de financiële situatie. Er zijn gebieden die sterk verbonden zijn met de kwaliteit van de leefsituatie zoals (ouderen) zorg en beschikbaarheid hiervan, gezondheid, persoonlijke preferenties, situatie in de familie, woonsituatie, vrijetijdsbesteding, enzovoort. Deze gebieden beïnvloeden de positie van ouderen in de maatschappij. Ik zal hier niet al deze aspecten onderzoeken, wel de woonsituatie en vrijetijdsbesteding van ouderen in beide landen. Wonen en leefomgeving zijn aspecten die de tevredenheid van mensen beïnvloeden. Als mensen door hun gezondheid niet meer zelfstandig kunnen wonen, moeten ze vaak naar een speciaal tehuis voor ouderen wat hun leefsituatie aanzienlijk beïnvloedt.

² het concept „silver economy“ ziet de vergrijzing van de maatschappij als een mogelijkheid om nieuwe producten en diensten op de markt te brengen. Het gaat niet alleen om speciale producten voor de behoeften van oudere mensen maar ook om levenslang leren, vrijetijds mogelijkheden zoals toerisme en speciale gezondheidsdiensten.

³ http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=3&pub_id=1426 28.1.2014

Er bestaan waarschijnlijk wel verschillen in de economische situatie tussen Tsjechië als één van de postcommunistische landen en het West-Europese Nederland met een pensioensysteem dat één van de beste van de wereld is.⁴ Ik zal de inkomens en uitgaven van ouderen van beide landen analyseren om erachter te komen hoe het gemiddelde budget van ouderen eruit ziet. Het is ook noodzakelijk om te onderzoeken wat voor mogelijkheden ouderen in beide landen hebben wat betreft maatschappelijke participatie en activiteiten in de vrije tijd. Er zijn in Tsjechië en in Nederland waarschijnlijk ook andere tradities wat betreft wonen en vrijetijdsbesteding. Bovendien is de leefsituatie afhankelijk van het beleid inzake vergrijzing en de houding van de maatschappij tegenover ouderen. Ouderen vormen zoals alle personen van alle leeftijden geen homogene groep. Iedereen heeft zijn individuele preferenties en behoeften. Voor het doel van deze scriptie is het echter nodig om ouderen te generaliseren. Aan de hand van de bovengenoemde kwesties zal ik antwoorden op de volgende vragen zoeken, namelijk in welke opzichten bestaan er verschillen en overeenkomsten tussen het leven van Tsjechische en Nederlandse ouderen? En vooral, wat zijn de redenen daarvoor?

⁴ <http://www.investujeme.cz/nejlepsi-duchodovy-system-holandsko-australie-a-svedsko/> 4.4.2014

2. Het beleid inzake vergrijzing

Voordat ik het beleid inzake vergrijzing in de twee landen zal vergelijken, zal ik enkele termen verduidelijken, namelijk de kwaliteit van de leefsituatie en de leeftijdsgrens. Bovendien wordt hier de ontwikkeling van vergrijzing in beide landen beschreven.

2.1. Kwaliteit van de leefsituatie

De kwaliteit van de leefsituatie, of de kwaliteit van iemands leven kan moeilijk gemeten worden, maar kan wel bekeken worden vanuit verschillende aspecten. Er zijn veel factoren die de kwaliteit van leven beïnvloeden zoals biologische, psychologische, sociologische, economische, ethische en andere menselijke toestanden. Qua gezondheid wordt de volwaardige leefsituatie volgens de Wereldgezondheidsorganisatie als toestand van geheel fysiek en psychisch welzijn, en niet slechts als afwezigheid van een ziekte gedefinieerd. Vanuit psychologisch oogpunt hangt de kwaliteit van leven samen met persoonlijk welzijn, de zogenaamde “well-being” als maatstaf voor de gehele kwaliteit van leven. Het is een langdurige toestand die de gehele tevredenheid met het leven weergeeft. Sociologische tevredenheid hangt samen met de kwaliteit van levensstijl en leefomstandigheden, de economische tevredenheid hangt af van (mogelijkheden van) bevrediging van materiële behoeften.⁵ De tevredenheid van het leven kan met de leeftijd veranderen. De leefsituatie kan met het pensioen aanzienlijk veranderen. Stoppen met werken is niet het enige wat de levens van ouderen verandert. De economische, sociale en de woonsituatie zal waarschijnlijk ook veranderen, evenals de (vrije-) tijdsbesteding. Deze aspecten van de leefsituatie zal ik onderzoeken om na te gaan hoe de leefsituatie van Tsjechische en Nederlandse ouderen eruit ziet. Vervolgens zal ik de situatie in de twee landen vergelijken.

⁵ HRABOVSKÁ, P. *Kvalita života seniorů* [masterscriptie]. Brno: Masarykova Univerzita, 2006. 96 p. p. 38

2.2. Bepaling van leeftijdsgrens

*Een man heeft 3 leeftijden: jeugd, ouder zijn en “je ziet er nog goed uit”.*⁶

Om de kwestie van ouderen te onderzoeken, is het noodzakelijk om de leeftijdsgrens te bepalen. Op welke leeftijd zijn we oud? Dit kan vanuit meer oogpunten bekeken worden en de bepaling ervan is niet altijd objectief. Het is niet eenduidig en in werkelijkheid vaak ook niet gepast om iemand als oud te beschouwen. Om statistische redenen is het categoriseren van mensen echter nodig. Dat betekent niet dat de leeftijdsgrens in alle landen dezelfde is. Bovendien wordt de grens in verschillende onderzoeken anders aangeduid. Het Sociaal en Cultureel Planbureau bijvoorbeeld gebruikt in zijn publicaties over ouderen de leeftijdsgrens van 55. Over het algemeen worden drie categorieën van ouderdom onderscheiden – sociale, kalender en biologische of psychologische ouderdom. Sociale ouderdom hangt samen met het pensioen en met het veranderen van levensstijl, niveau van zelfstandigheid, woonsituatie of sociale status in het algemeen. Het begrip ouderdom in verband met kalenderleeftijd verandert door de jaren heen en hangt af van de bevolkingssamenstelling en de levensduur. In het algemeen worden in deze context personen ouder dan 65 als ouderen beschouwd. Deze bepaling gaat uit van de bevolkingsverdeling van de Verenigde Naties uit de jaren tachtig. Verder worden ouderen verdeeld in drie groepen – jonge ouderen (65-74), oude ouderen (75-84) en zeer oude ouderen (meer dan 85). De grens van het 65^e levensjaar wordt ook om praktische redenen aangeduid in verband met het pensioenstelsel wat door de jaren heen ook vaak verandert. Mensen worden ook eerder als “ouder” beschouwd, namelijk vanaf 50, wat te maken heeft met lagere kansen op de arbeidsmarkt. Het beleid inzake vergrijzing wordt daarom vaak al gericht op 50-plussers, bijvoorbeeld in verband met omscholing en levenslang leren. Over ouderen ouder dan 70 wordt dan vooral gesproken in verband met zorg.⁷

⁶ Lezing ter gelegenheid van de voorstelling van de bloemlezing *Zo zal ik dan worden. Gedichten over ouder worden*. (Uitgeverij P, Leuven) op 5 december 2006 te Leuven. Geraadpleegd op: <https://sites.google.com/site/dichtermarknaessens/vanalles/poezie-lezen> 4.4.2014

⁷ PRAAG, C., van, NIMWEGEN, N., van. *Actief ouder worden in Nederland: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012*. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2012. 199 p. ISBN 978-90-6984-659-0. Geraadpleegd op: <http://www.nidi.nl/shared/content/output/books/nidi-book-86.pdf> p. 15-16
VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští seniori včera dnes a zítra*. Brno: VÚPSV, 2004. 90 p. Geraadpleegd op: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf p. 15-16

2.3. Vergrijzing in Tsjechië en Nederland

Het is nu duidelijk dat de kwestie van vergrijzing, zowel in Tsjechië als in Nederland, niet meer genegeerd of achtergesteld kan worden. Er worden minder kinderen geboren en ouderen leven langer dankzij de stijgende kwaliteit van het leven. Het aantal 65-plussers is in Tsjechië 15,5% en in Nederland 15,6%, dus vergelijkbaar. Tsjechië telde in 2011 in totaal 10 505 445 inwoners, waarvan 1,7 miljoen, 65-plussers, in Nederland was de totale bevolking in 2012 16 730 348, waarvan 2,7 miljoen 65-plussers.⁸ Het aantal zal in de nabije toekomst sterk stijgen wat grotendeels veroorzaakt wordt doordat de sterke naoorlogse generatie (in Nederland de zogenaamde babyboomgeneratie 1946-1970) de pensioenleeftijd zal bereiken. Naar verwachting zijn er in Nederland in 2060 4,7 miljoen 65-plussers wat 26% van de totale bevolking zal bedragen. Volgens het Tsjechisch bureau voor de statistiek zal het aantal ouderen in 2060 het hoogtepunt bereiken met waarschijnlijk meer dan 3 miljoen inwoners van pensioenleeftijd.⁹ In vergelijking met andere EU-lidstaten is het aantal 65-plussers in Tsjechië en Nederland relatief klein. De “oudste” populatie is die van Duitsland (bijna 20,6% 65-plussers), Italië (20,3%) en Griekenland (19,3%). Het “jongste” land is Ierland met 11,6% 65-plussers.¹⁰ De gemiddelde leeftijd bij overlijden was in Nederland in 2012 79,9 bij vrouwen en 74,6 bij mannen. In Tsjechië was het in 2011 volgens het Tsjechisch statistisch bureau 81 bij vrouwen en 74 bij mannen.¹¹

Volgens de onderzoekers van het Tsjechisch bureau voor de statistiek zal de immigratiestroom de vergrijzing in Tsjechië vertragen. Nu leven er ongeveer 4% buitenlanders. Het is echter niet goed te voorspellen of een land immigranten zal aantrekken, dus kan men niet ervan uitgaan dat de immigratiestroom een remedie tegen de vergrijzing kan zijn. In Nederland vormen niet-westerse allochtonen een grote groep immigranten die inmiddels ook al aan het vergrijzen zijn. In 2012 vormden de niet-

Mamaloca, Senter for seniorpolitiek. *Manuál aktivního stárnutí*. 78 p. Geraadpleegd op:

<http://www.mamaloca.cz/wp-content/uploads/2012/03/Manu%C3%A1l-2.pdf> p.7

⁸ <http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/vergrijzing/vergrijzing-samengevat/> 29.11.2013

⁹ http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/vekove_slozeni obyvatel_k_31_12_2011 29.11.2013

[http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,\(1-1\),l&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(1-1),l&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T) 29.11.2013

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kulaty_stul: starnuti obyvatel ceske republiky prezentace20120131 29.11.2013

¹⁰ <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seniori> 29.11.2013

¹¹ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37979NED&D1=28-29&D2=a&HDR=T&STB=G1&VW=T> 29.11.2013

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_dozeni_a_prumerny_vek 23.12.2013

westerse 65-plussers 4% van de totale bevolking boven 65. In 2060 zal het aantal naar 23% stijgen.

2.4. Leeftijdsgrens pensioen

De pensioenleeftijd wordt in beide landen bepaald volgens de geboortedatum. In Tsjechië wordt ook rekening gehouden met het geslacht - vrouwen gaan iets eerder met pensioen dan mannen - en met het aantal kinderen bij vrouwen. Dit systeem is echter langzamerhand aan het verdwijnen, de verschillen tussen de pensioenleeftijd bij mannen en vrouwen nemen af van jaren naar maanden. Vrouwen geboren na 1964 die één of twee kinderen hebben gaan pas op de leeftijd van 64 met pensioen, evenals mannen. Vanwege de stijgende kosten voor pensioenen neemt de pensioenleeftijd in het algemeen toe, anders zou het systeem onbetaalbaar zijn. In 2013 gaan Nederlanders geboren voor 1948 met pensioen, dus op de leeftijd van 65. In Tsjechië gaan mannen geboren in 1951 in 2013 met pensioen op hun 62ste, vrouwen geboren in hetzelfde jaar gaan al eerder met pensioen, op hun 56ste – 61ste, afhankelijk van het aantal kinderen. Vanaf 2018 krijgen Nederlanders een AOW-uitkering op hun 66ste, vanaf 2021 pas op hun 67ste.

Het is in beide landen mogelijk om vroeger met pensioen te gaan. In Nederland wordt de klassieke omslagregeling, de zogenaamde VUT (Vervroegde Uittreding) bij vervroegde pensioenen vervangen door een individuele prepensioen regeling waarbij werknemers een premie moeten betalen om vroeger met pensioen te kunnen gaan. Deze regeling is afhankelijk van een bepaald bedrijf en wordt vastgesteld door onderhandelingen tussen werkgevers- en werknemersorganisaties. In Tsjechië kan men ook vervroegd met pensioen gaan, namelijk drie jaar voor het bereiken van de pensioenleeftijd. Een andere voorwaarde is dat de persoon minimaal dertig jaar verzekerd moet zijn. Bij een vervroegd pensioen wordt de uitkering echter kleiner.¹²

¹² <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/vraag-en-antwoord/wat-is-vut-en-prepensioen.html> 6.12.2013

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/wanneer-krijg-ik-aow.html> 7.12.2013

<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm> 7.12.2013

<http://www.finance.cz/zpravy/finance/402865-predcasny-duchod-v-roce-2014/> 7.12.2013

2.5. Het beleid in beide landen

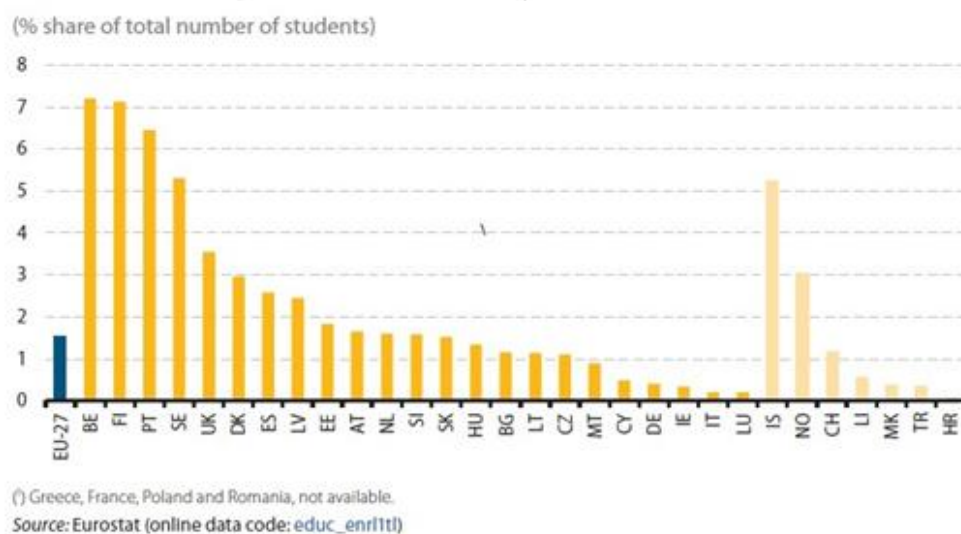
Ik zal in dit hoofdstuk het ouderenbeleid in Nederland en Tsjechië vergelijken. Ik zal ook de statistieken in het kader van de Europese Unie behandelen om beide landen in de Europese context te plaatsen. Het Tsjechische Ministerie van Werk en Sociale zaken heeft een beleid gepresenteerd onder de titel Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017 (De nationale strategie voor bevordering van positief ouder worden voor de periode 2013 – 2017). De strategie is vooral gebaseerd op gezondheidszorg en een leven lang leren. Andere gebieden die er besproken worden zijn de situatie van oudere werknemers op de arbeidsmarkt, vrijwilligerswerk en samenwerking tussen generaties en zorg en leefomgeving voor ouderen. De regering van Nederland heeft geen complete strategie of nota gepubliceerd, maar wel andere belangrijke documenten zoals de landelijke Gezondheidsnota of het beleid inzake arbeidsmarkt. Ik zal ook voorbeelden van projecten noemen die als goede voorbeelden kunnen dienen van de praktische toepassing van het beleid inzake vergrijzing. Zowel het Tsjechische als Nederlandse beleid ziet ouderen als wijze, gekwalificeerde specialisten die nog veel te bieden hebben zoals bijvoorbeeld hun ervaringen en know how. Volgens de Algemene Nederlandse Bond voor Ouderen¹³ krijgen ouderen in Nederland echter te weinig aandacht van het huidige kabinet Rutte-Asscher. Het ouderenbeleid wordt volgens de ANBO alleen op de arbeidsmarkt gericht maar minder op de maatschappelijke betrokkenheid van ouderen.

2.6. Leven lang leren

Met een leven lang leren wordt bedoeld dat het onderwijs na het afronden van basis-, middelbare of hoge opleiding doorgaat. Hier gaat het niet alleen om de kansen op de arbeidsmarkt te verhogen, maar ook om zich betrokken te voelen in de maatschappij wat heel belangrijk is om langer actief te kunnen blijven. In 2010 heeft in Tsjechië 7,5% van de personen van 25-64 van een vervolgopleiding gebruik gemaakt. Meestal waren dat mensen met afgerond secundair onderwijs.

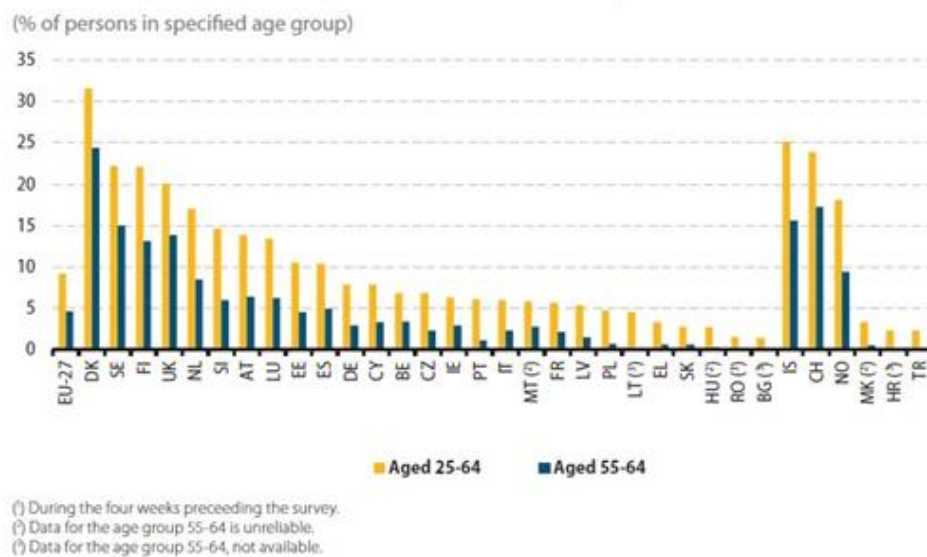
¹³ Algemene Nederlandse Bond voor Ouderen is de grootste onafhankelijke belangenorganisatie voor ouderen in Nederland, opgericht in 1977. De organisatie verdedigt hun rechten en zet zich in voor het verbeteren en waarborgen van hun sociale en culturele positie door activiteiten te organiseren voor de leden en politiekebelangenbehartiging en lobby te voeren.

Het statistische bureau Eurostat heeft uitgebreide statistieken gepubliceerd over de leefsituatie van ouderen binnen de EU in het kader van het Jaar van Actief Ouder worden en Solidariteit tussen Generaties (2012). Uit de onderstaande grafiek blijkt dat het percentage studenten ouder dan 40 jaar in Tsjechië in 2009 onder het Europese gemiddelde lag. Personen ouder dan 40 jaar die aan het onderwijs deelnemen vormen slechts 1% van alle studenten. In Nederland is dat aantal wat hoger, namelijk bijna 2%. Wat betreft de participatie van de gehele bevolking in het onderwijs en training, deden volgens Eurostat ongeveer 6,5% van de Tsjechen tussen 25 en 64 jaar aan onderwijsactiviteiten. Dat wordt duidelijk in de tweede grafiek. Dit aantal verschilt enigszins van het onderzoek dat door het Ministerie van Werk en Sociale zaken werd gebruikt. Het komt omdat het onderzoek van Eurostat in 2009 werd uitgevoerd en de statistieken van het Ministerie komen uit 2010. Iets meer dan 2% van de benoemde groep wordt gevormd door personen van 55 – 64 jaar. In Nederland neemt meer dan 15% van de bevolking van 25-64 deel aan het onderwijs wat dubbel zo hoog is dan in Tsjechië.

Grafiek 1: Proportion of students aged 40+, 2009 (Eurostat)¹⁴

¹⁴ European Commission. *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union 2012*. Eurostat. 2012. 147 p. ISBN 978-92-79-21507-0. Geraadpleegd op: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-11-001/EN/KS-EP-11-001-EN.PDF p. 129

Grafiek 2: Participation in education and training, 2009 (Eurostat)¹⁵

2.6.1. Situatie in Tsjechië

De reden voor de lage participatie in het onderwijs ziet het Tsjechische Ministerie van Werk en Sociale zaken in lage financiële subsidies voor programma's in het kader van leven lang leren. Een andere belemmering vormt de houding van werknemers die geen of weinig belangstelling hebben om verder te studeren. Ze doen meestal alleen aan specifieke cursussen of trainingen aangeboden door werkgevers verbonden met hun vakgebied. Er zijn in Tsjechië ook veel mogelijkheden voor ouderen om verder te studeren. Er zijn 21 universiteiten die gespecialiseerde programma's voor ouderen bieden, de zogenaamde ouderenuniversiteiten en ouderenacademies. De belangstelling voor deze cursussen is echter heel laag, slechts 2% van de Tsjechische ouderen neemt er aan deel. Het Ministerie van Werk en Sociale zaken wil een uitgebreid onderzoek doen naar een succesvolle toepassing van de ouderenuniversiteiten. De nadruk wordt ook gelegd op de mentoring, vrijwilligerswerk, het vormen van werkgroepen waar leden van verschillende generaties samenwerken en het concept van sociale gerontologie waarbij mensen na de voltooiing van speciale cursussen ouderen helpen. Het Ministerie van Werk en Sociale zaken wil een financieringsstelsel ontwikkelen dat gebaseerd is op medefinanciering van bovengenoemde projecten. Naast het Ministerie zelf zullen ook

¹⁵ European Commission. *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union 2012*. Eurostat. 2012. 147 p. ISBN 978-92-79-21507-0. Geraadpleegd op: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-11-001/EN/KS-EP-11-001-EN.PDF p. 135

de associatie van ouderenuniversiteiten, lokale en regionale autoriteiten, niet-gouvernementele organisaties, het Ministerie van Onderwijs, scholen en andere onderwijsinstellingen meedoen. Een bijzondere vorm van financiering vormt het Europees Sociaal Fonds (ESF).¹⁶

2.6.2. Situatie in Nederland

In 2012 werd er in Nederland een onderzoek gedaan in opdracht van de Onderwijsraad naar de redenen achter de lage belangstelling voor leven lang leren programma's ondanks veel beleidsadviezen. De deelname aan leven lang leren activiteiten wordt zoals in Tsjechië ook gemeten onder personen tussen 25 en 64 jaar. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen zogenaamd initieel en postinitieel onderwijs. Met het initiële onderwijs wordt de opleiding bedoeld die afgerond wordt voordat men gaat werken. Het postinitieel onderwijs begint na de toetreding tot de arbeidsmarkt. De participatie aan leven lang leren in Nederland lag al in 2000 boven het Europese gemiddelde, 15,5% van de Nederlanders nam toen deel. Nederland had de doelstelling om tot 2010 de participatie te verhogen tot 20%. Deze doelstelling werd echter niet gehaald. Uit het onderzoek bleek dat in de vier weken voor het onderzoek 16,7% van de Nederlanders aan een leven lang leren programma heeft deelgenomen en dat wordt gezien als een onvoldoende groei. Het onderzoek richtte zich op gekozen adviesvragen die instellingen zoals de Sociaal Economische Raad, de Onderwijsraad en de Denktank Leren en Werken in hun rapporten hebben opgenomen. Één van de rapporten betrof de zogenaamde Ervaringscertificaten (EVC = erkenning van verworven competenties). Dankzij deze certificaten kunnen werknemers hun kwalificatie verhogen met hun werkervaring waarmee ze hun kansen op de arbeidsmarkt verhogen.¹⁷ Een EVC heeft echter niet direct betrekking tot leven lang leren omdat er geen speciale scholing bij vereist wordt, daarom is het gewenst dat het project uitgebreid wordt. De Denktank Leren en Werken kwam met een plan om een verplichte scholing voor werknemers in de wet te verankeren, maar het plan werd niet door alle instanties goedgekeurd. Alleen al het meten van de deelname aan leven lang leren activiteiten kan volgens de

¹⁶ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017*. 2012, 27 p. Geraadpleegd op: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf p. 1, 3-6

¹⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/middelbaar-beroepsonderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-een-ervaringscertificaat-evc.html> 27.12.2013

onderzoekers lastig zijn omdat het informeel leren (dus leren door werken) bij het meten niet inbegrepen wordt. Dit soort leren kan moeilijk gemeten worden maar is zeker niet minder belangrijk.¹⁸ Hetzelfde probleem verschijnt waarschijnlijk ook bij Tsjechische onderzoeken.

2.7. Oudere werknemers en ouderen op de arbeidsmarkt

Volgens de statistieken van Eurostat werkten er in Tsjechië in 2010 1 273 000 personen tussen 50 en 65 jaar, wat 26,2% van de totale beroepsbevolking bedroeg. In Nederland was het 2 106 000 personen en dat is 25,4% van de beroepsbevolking. Beide gevallen liggen dichtbij het EU gemiddelde, namelijk 24,7%. Het aantal werkende personen tussen 50 – 66 jaar is in beide landen gedurende de laatste tien jaar gegroeid. Dat is het logische gevolg van veranderingen in de bevolkingsstructuren, maar er wordt ook steeds minder gebruik gemaakt van het vervroegd pensioen wat geldt voor de hele EU. Aan de andere kant kiezen oudere mensen soms voor deeltijd werken. Eurostat onderzoekt verder de situatie van vrouwen boven 50 op de arbeidsmarkt, er werkte namelijk slechts 50,6% van alle vrouwen tussen 50 en 65 jaar binnen de EU. Het aantal stijgt echter geleidelijk, juist omdat ze minder vaak vroeger met pensioen gaan. Volgens het onderzoek werken mensen boven 50 meestal in sectoren als landbouw, publieke administratie, onderwijs, zorg en sociale diensten. Een groot potentieel voor oudere werknemers zien de onderzoekers in de oprichting van eigen bedrijven waarin ze hun levenslange werkervaring kunnen benutten.¹⁹

2.7.1. Het Tsjechische beleid inzake oudere werknemers

Het model van eigen bedrijven oprichten wordt in Tsjechië gestimuleerd door NGO's die 50-plussers helpen bedrijfs- of beroepsactiviteiten te ondernemen. Het Ministerie wil dit bevorderen door een informatiecampagne te voeren over de mogelijkheden van

¹⁸ GOLSTEYN, B. *Waarom groeit leven lang leren in Nederland niet sterker ondanks de vele adviezen erover?* Netwerk Sociale Innovatie, Universiteit Maastricht, 2012. 62 p. Geraadpleegd op: <http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/669/documenten/waarom-groeit-leven-lang-leren-in-nederland-niet-sterker.pdf> p. 3-4, 59-61

¹⁹ European Commission. *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union 2012*. Eurostat, 2012. 147 p. ISBN 978-92-79-21507-0. Geraadpleegd op: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-11-001/EN/KS-EP-11-001-EN.PDF p. 42-46

onderneming voor 50-plussers zonder werk. Bovendien zullen deze bedrijven geobserveerd worden om de effectiviteit te meten en om vergelijkingen te maken met het buitenland. 50-plussers zullen extra gestimuleerd worden door lagere of renteloze leningen voor het oprichten van bedrijven. Om oudere personen de toegang tot de arbeidsmarkt te garanderen moet het concept van age management uitgebreid worden. Volgens het beleid moet er meer gekeken worden naar goede voorbeelden uit het buitenland en er gebruik van maken in de Tsjechische context. Het is ook noodzakelijk dat de houding tegenover oudere werknemers positiever wordt. Een concrete doelstelling van het beleid is om mensen te stimuleren om verder te werken door middel van hervorming van het systeem van pensioenverzekering. Dat betekent bijvoorbeeld dat het systeem flexibeler wordt om meer individuele regelingen te bieden. Het Ministerie wil onder meer de informatiedienst verbeteren om mensen beter te informeren over hun mogelijkheden en de hoogte van toekomstige pensioenuitkeringen. Een andere belangrijke doelstelling betreft de ontwikkeling van het age management in Tsjechië. De eerste stap die gedefinieerd wordt in het beleid is om uitgebreid onderzoek te doen naar de mogelijkheden van age management in het buitenland, onder meer ook in Nederland. 50-plussers worden in Tsjechië vaak gediscrimineerd op de arbeidsmarkt. Bij een sollicitatie hebben ze namelijk vaak minder kans dan jongere kandidaten. Volgens een onderzoek van de Masaryk Universiteit in Brno zijn de nadelen van oudere kandidaten te overdreven en vereenvoudigd omdat 50-plussers nu veel actiever zijn dan in het verleden, zowel uit fysiek als psychisch oogpunt. Het bevoordelen van jongere kandidaten is daarom niet altijd logisch. Bovendien zal deze situatie in de toekomst niet meer houdbaar zijn vanwege de vergrijzing. Het Ministerie wil deze discriminatie tegengaan door het concept van age management te bevorderen bij Tsjechische werkgevers en overheidsinstellingen. Een andere stap is het age management benadrukken binnen de Arbeidswet en de pensioenhervorming.²⁰

2.7.2. Het Nederlandse beleid inzake oudere werknemers

In Nederland werden er in de laatste jaren ook beleidsinstrumenten voorgesteld en wetgeving uitgevaardigd betreffende de bevordering en het motiveren van oudere

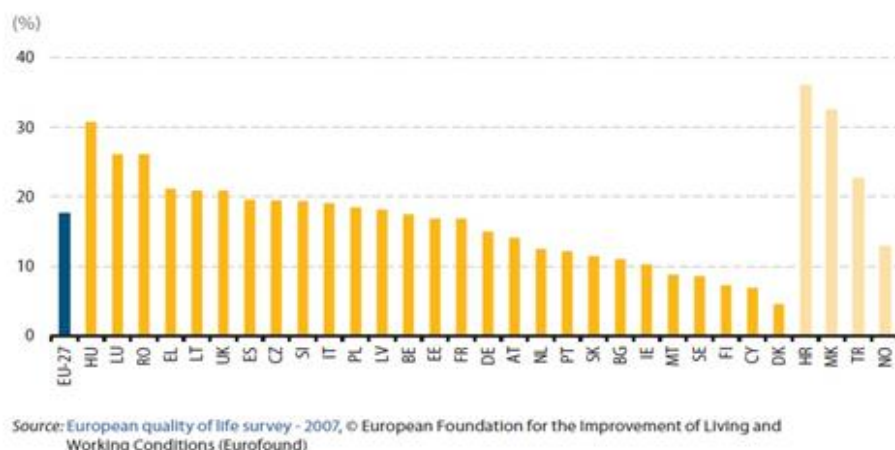
²⁰ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017*. 2012, 27 p. Geraadpleegd op: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf p. 7-12; http://www.veda.muni.cz/tema/2561-tema-age-management#.Ur_01_TuI9R 28.12.2013

werknemers om langer door te werken. De regering heeft samen met de sociale partners onder meer een zogenaamd vitaliteitspakket opgesteld om de deelname van ouderen op de arbeidsmarkt te verhogen. De doelstelling is om tot 2020 het verschil tussen de arbeidsparticipatie van 55-plussers en personen onder 55 aanzienlijk te verkleinen. De kern van het pakket is duurzame inzetbaarheid van oudere werknemers. Vanaf 2013 wordt een werkbonus voor oudere werknemers voorgesteld. De werkbonus is bedoeld voor personen tussen 61 – 65 jaar oud, jaarlijks als ze doorwerken, dus maximaal vier keer. Aan de andere kant zijn er ook speciale jaarlijkse bonussen (premiëkortingen) voor werkgevers die personen ouder dan 62 in dienst nemen. Verder zijn er de zogenaamde mobiliteitsbonussen voor het in dienst nemen van 50 of 55 plussers of arbeidsgehandicapten. Daarnaast stimuleert de regering via financiële voordelen intersectorale scholingen, vooral voor personen die ontslagen dreigen te worden. Een gedeelte van de vitaliteitspakketten wordt ook gevormd door de ESF-regelingen waardoor bedrijfsprocessen effectiever kunnen worden en werknemers gezond en productief kunnen blijven tot de pensioenleeftijd.²¹

2.8. Samenwerking tussen generaties en vrijwilligerswerk

Volgens Eurostat zijn er binnen de EU weinig mogelijkheden voor de jongere en oudere generatie om elkaar te ontmoeten, wat de spanning en mogelijke conflicten tussen hen kan opvoeren. Een van de belangrijke doelstellingen van de Strategie van Lissabon is het bevorderen van de solidariteit tussen generaties. De Europese Dag van de solidariteit tussen generaties wordt elk jaar op 29 april gevierd. Eurostat heeft ook opiniepeilingen gedaan omtrent de houding tegenover ouderen binnen de EU.

²¹ Brief van minister Kamp over het vitaliteitspakket, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 30 september 2011, Geraadpleegd op: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/07/04/brief-van-minister-kamp-over-het-vitaliteitspakket.html> p. 1-6

Grafiek 3: Proportion of individuals who think there is a lot of tension between young and old people in their country, 2007 (Eurostat)

Uit de bovenstaande grafiek blijkt dat bijna 20% van de Tsjechen denkt dat er in Tsjechië veel spanning bestaat tussen de jonge en oude generatie. In Nederland was het percentage iets meer dan 10%. Eurostat heeft ook een interessant onderzoek gedaan naar de participatie in vrijwilligersorganisaties binnen de EU in het kader van het Europese Jaar van het vrijwilligerswerk in 2011. De resultaten van Nederland en Tsjechië verschillen aanzienlijk van elkaar, evenals van alle EU-lidstaten. Volgens het onderzoek van 2008 zou 27,7% van de niet-gepensioneerde respondenten in Tsjechië vrijwilligerswerk overwegen, in Nederland was het aantal aanzienlijk hoger, namelijk 79,4%. 12% van de gepensioneerde respondenten in Tsjechië heeft ooit al als een vrijwilliger gewerkt, in Nederland was dat 52,2% van de gepensioneerde respondenten.²² Over de deelname aan vrijwilligerswerk zal ik verder schrijven in het derde hoofdstuk over de vrijetijdsbesteding van ouderen.

²² European Commission. *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union 2012*. Eurostat, 2012. 147 p. ISBN 978-92-79-21507-0. Geraadpleegd op: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-11-001/EN/KS-EP-11-001-EN.PDF p.119, 130

2.8.1. Het Tsjechische beleid inzake samenwerking tussen generaties en vrijwilligerswerk

Het Ministerie van werk en sociale zaken beschouwt de samenwerking tussen generaties en actieve participatie van ouderen in de maatschappij als noodzakelijk. Er moet geïnvesteerd worden in relaties tussen generaties, infrastructuur, integratie en participatie. De kwestie van participatie hangt nauw samen met de houding van de maatschappij tegenover ouderen die vaak negatief wordt weerspiegeld in de media. Deze houding van de media zou veranderd moeten worden, er moet meer nadruk gelegd worden op de positieve rol van ouderen in de maatschappij. Een van de belangrijke middelen die de samenwerking tussen generaties en participatie van ouderen kunnen bevorderen is het vrijwilligerswerk. Zowel jongeren als ouderen kunnen vrijwillig werken, bij ouderen gaat het om een belangrijk instrument om zich actief op te stellen in de maatschappij. Ouderen kunnen bijvoorbeeld kinderen helpen door bijlessen te geven of door hen te begeleiden naar school. De noodzaak van vrijwilligerswerk kan benadrukt worden door de oprichting van centra waar verschillende generaties elkaar kunnen ontmoeten, consultaties in arbeidsbureaus en ziekenhuizen, verspreiden van voorlichtingscampagnes en bevorderen van samenwerking tussen ouderen en organisaties zonder winstoogmerk. De positieve houding ten opzichte van ouderen kan al onder kinderen op de basis en middelbare school verspreid worden. Dat kan bijvoorbeeld door projecten waarbij studenten ouderen hun computervaardigheden helpen te ontwikkelen of door speciale literaire of kunstcompetities gericht op relaties tussen generaties en respect voor ouderen. Hierbij is het volgens het Ministerie van werk en sociale zaken noodzakelijk dat het Ministerie van Onderwijs, niet-gouvernementele organisaties en de scholen zelf een grote rol spelen.

De ontwikkeling van vrijwilligerswerk zal bevorderd worden door herziening van de wetgeving betreffende het vrijwilligerswerk. In de herziene wetgeving moeten de voordelen en winsten voor vrijwilligers bepaald worden. Het Ministerie is van plan om vrijwilligerswerk te verbinden met leven lang leren door certificaten uit te geven voor vrijwilligers om zo hun kansen op de arbeidsmarkt te verhogen.²³

²³ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017*. 2012, 27 p. Geraadpleegd op: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf p. 13-15

2.8.2. Vrijwilligerswerk in Nederland

Het vrijwilligerswerk heeft in Nederland een lange traditie en behoort tot de Europese top. In 2007 deed bijna de helft van de Nederlanders aan vrijwilligerswerk, namelijk 44% van de volwassenen. Vrouwen werken vaker in het onderwijs en in de verzorging, terwijl mannen bij sportverenigingen en kerken of moskeeën werken. Bovendien is de deelname van jongeren aan vrijwilligersactiviteiten groot. Bijna 70% van de jongeren van 12-18 jaar deed in de jaren 2006-2008 aan deze activiteiten tenminste één keer per maand mee. Bij jongeren tussen 18 en 25 jaar was het aantal rond 50% en bij 25-plussers ongeveer 40%. Het gaat hier om activiteiten in verenigingen, vrijwilligersorganisaties of informele hulp geven aan bijvoorbeeld zieken, familie of burens.²⁴ De participatie van ouderen aan vrijwilligersactiviteiten zal ik verder in deze scriptie bestuderen.

2.9. Leefomgeving voor ouderen

2.9.1. Leefomgeving voor ouderen – beleid in Tsjechië

Naast sociale, economische en politieke participatie van ouderen in de maatschappij is ook de beschikbaarheid en toegankelijkheid tot diensten zoals verkeer, cultuur, geschikte woning en activiteiten die sociale integratie, zelfstandigheid en geestelijke en fysieke gezondheid bevorderen, belangrijk. Een van de belangrijkste maatregelen die genomen moeten worden om de omgeving meer toegankelijk te maken voor ouderen, zijn diensten op het gebied van vervoer. Volgens het Ministerie moeten verkeersdiensten zoveel mogelijk toegankelijk zijn voor ouderen, dus zowel betrouwbaar als financieel bereikbaar zijn en dichtbij plaatsen zijn waar oudere mensen vaak naartoe gaan zoals belangrijke sociale en medische diensten. Een drempelloos openbaar vervoer met speciale zitplaatsen voor ouderen is van groot belang. Verder is een passend woningbeleid cruciaal waarbij nu al gedacht moet worden aan toekomstige oplossingen. Hierbij moet rekening gehouden worden met goede infrastructuur en het vormen van toegankelijke buurten. Het Ministerie wil de kennis over de behoeftes van

²⁴ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-90136-wk.htm> 30.12.2013
<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3057-wm.htm> 31.12.2013

oudere burgers op het gebied van bewoning en stedelijke infrastructuur verhogen bij architecten en aannemers. Vooral gemeenten moeten rekening houden met speciale behoeftes van ouderen in de stad, zoals geschikte woningen. Aan de ene kant zijn speciale woningen voor ouderen belangrijk voor de kwaliteit van hun leven, maar aan de andere kant kunnen bejaardentehuizen sociale uitsluiting verhogen. Om dit tegen te houden, kunnen concepten van speciale huizen waar meer generaties naast elkaar wonen ontwikkeld worden.²⁵

2.9.2. Leefomgeving voor ouderen - voorbeeld uit Nederland

Het Nederlandse project Buurt voor alle leeftijden kan als een goed voorbeeld van samenwerking tussen generaties binnen een buurt dienen. Het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW), het centrum voor jeugd, leefbaarheid en participatie PJ Partners en het adviesbureau Odyssee hebben een methodiek ontwikkeld die gericht is op de intergenerationele samenwerking binnen een buurt. Er bestaan binnen dit project verschillende methoden en thema's die op verschillende plaatsen uitgevoerd werden, bijvoorbeeld sociale integratie door middel van culturele evenementen, trainingsdagen om het idee van intergenerationeel werken te verspreiden, deelname van ouderen aan onderwijs en kinderopvang, wederzijdse hulp en dienstverlening en leren omgaan met conflicten tussen ouderen en jongeren. De methodiek werd uitgetoetst in verschillende perioden van 2004 tot 2007 in steden in de Duin- en Bollenstreek. Er werden in het kader van de intergenerationele samenwerking veel activiteiten verricht, zoals foto-exposities, bezoeken van scholen aan verzorgings- en verpleeghuizen, en bouwen en expositie van luchtkastelen waarbij contacten tussen jongeren en ouderen werden gelegd. Bij deze projecten hebben vrijwilligersorganisaties, scholen, jongerencentra, verzorgingstehuizen, gemeenten, bibliotheken en verschillende andere verenigingen samengewerkt. Het NIZW instituut ziet de projecten ondanks de soms lagere participatie en onvoldoende actieve betrekking van ambtenaren van gemeenten als een succes en wil soortgelijke projecten voortzetten in meerdere regio's.²⁶

²⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017*. 2012, 27 p. Geraadpleegd op: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf p. 16-19

²⁶ PJ Partners. *Buurt voor alle leeftijden, het voorbeeld van de Duin-Bollenstreek*. Rotterdam, 2007. 11p. Geraadpleegd op:

2.10. Gezondheid en zorg voor ouderen

2.10.1. Gezondheid en zorg voor ouderen - beleid in Nederland

In het Nederlandse gezondheidsbeleid gepresenteerd door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport wordt veel aandacht besteed aan zelfstandigheid van ouderen waarbij gemeenten een grote rol moeten spelen omdat ze maatwerk kunnen leveren. Dat kan bijvoorbeeld dankzij speciale “woonservicewijken” die gericht zijn op kwetsbare wijkbewoners zoals ouderen en gehandicapten. De doelstelling van deze woonservicewijken zijn toegankelijke woningen verbonden met veiligheidsprogramma's waar ouderen zelfstandig kunnen blijven wonen.

De nadruk wordt ook gelegd op voorlichting en begeleiding op het gebied van gezondheid en zorg. Die moeten verleend worden door dokters, apothekers, verpleegkundigen en andere hulpverleners en zijn belangrijk om gezondheidsproblemen vroeg op te sporen. Mantelzorg is een belangrijke vorm van meestal langdurige hulp verleend aan ouderen, meestal door familie, vrienden of burens. Hier geldt weer dat gemeenten verantwoordelijk zijn voor het ondersteunen van mantelzorgers bij hun moeilijke taak. Dit is verankerd in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Bovendien worden er speciale cursussen voor ouderen georganiseerd zoals Zicht op evenwicht om valrisico's te verminderen. Een ander project is Blijf Veilig Mobiel en richt zich op verkeersveiligheid voor ouderen. Daarbij worden verschillende evenementen zoals fiets- of scootmobieldagen georganiseerd. Omdat de meeste ouderen in Nederland alleen wonen en dus zelf voor hun eten moeten zorgen, worden er speciale restaurants onder de naam Resto VanHarte in buurten gebouwd om goedkoop en gezond eten te bieden aan ouderen. Verder wil het Ministerie van VWS het risico van ongezond eten en ondervoeding niet onderschatten omdat goede voeding de gezondheidstoestand aanzienlijk beïnvloedt en ook het medicijngebruik kan verminderen.²⁷

<http://www.jsn.nl/Docs/Pdf/Wmo%20organisaties/200701%20Buurt%20voor%20alle%20leeftijden.pdf>
p. 4-9

<http://www.movisie.nl/praktijkvoorbeeld/haagse-woonservicewijken-escamp> 2.1.2014

²⁷ Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. *Landelijke nota gezondheidsbeleid: Gezondheid dichtbij*. Den Haag, 2011. Geraadpleegd op: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2011/10/10/landelijke-nota-gezondheidsbeleid-gezondheid-dichtbij.html> p. 44-47

2.10.2. Gezondheid en zorg voor ouderen - beleid in Tsjechië

In Tsjechië wordt de gezondheid van alle burgers onder meer bevorderd door het project Národní síť Zdravých měst waar meer 2652 gemeenten (NSZM, Het nationaal netwerk van gezonde steden) samenwerkt met de Wereldhandelsorganisatie (WHO). Van augustus 2012 tot november 2013 heeft het NSZM een project georganiseerd, Města přátelská seniorům (Ouderenvriendelijke steden) waaraan meer dan honderd steden hebben deelgenomen. Het project heeft behalve een gezonde levensstijl ook het sociale leven, veilig verkeer, leven lang leren, en lokale gezondheids- en sociale faciliteiten bevordert. Het Tsjechische Ministerie van Werk en Sociale zaken wil samen met het Ministerie van Gezondheid, regio's en gemeenten campagnes voeren die een gezonde levensstijl aanmoedigen. Deze worden gefinancierd door het ESF. Verder zullen werknemers en studenten die zich met ouderen bezighouden zoals verpleegkundigen, dokters en maatschappelijk werkers speciale cursussen krijgen over volksgezondheid en actief ouder worden. De betrokken maatschappelijk werkers moeten ondersteund worden in de vorm van speciale opleidingen. Extra aandacht verdienen ook speciale cursussen voor hulpverleners die voor kwetsbare ouderen met dementie of de ziekte van Alzheimer zorgen. Gezinsleden die voor langdurig zieken zorgen, moeten de mogelijkheid krijgen om bij de zorg ook flexibel in hun baan te kunnen blijven of om later weer op de arbeidsmarkt te kunnen participeren. Bij maatschappelijk werkers is het in Tsjechië vooral belangrijk om het prestige van het beroep te verhogen. De nadruk wordt ook gelegd op het gebruik van assistentietechnologie bij het werken met ouderen zoals computers, sensors en informatie- en communicatiemiddelen. Deze kunnen de kwaliteit van het leven van ouderen verbeteren. Bijzondere aandacht wordt gelegd op ouderen die in kleine gemeenten wonen omdat ze daar het risico lopen van sociale uitsluiting en onvoldoende toegang hebben tot gezondheids- en sociale faciliteiten. Volgens het Ministerie moeten de sociale diensten, ziekenhuizen en andere instellingen voor langdurige zorg meer met elkaar verbonden worden, ook in kleine gemeenten, dorpen en op het platteland.²⁸

²⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017*. 2012, 27 p. Geraadpleegd op: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf p. 21-27

2.11. Silver economy

Met de term silver economy worden speciale producten en diensten bedoeld voor ouderen om gezond en zelfstandig te kunnen blijven. Soms wordt met de term ook het beleid inzake vergrijzing in het algemeen aangegeven. Omdat oudere mensen een groot deel van de bevolking vertegenwoordigen, vormen ze ook een enorme potentiële vraag naar dit soort producten. De Europese Unie heeft als doel de grootste producent van speciale goederen voor ouderen ter wereld te worden. In 2005 heeft de Europese Unie een netwerk opgericht - Silver Economy Network of European Regions - SEN@ER dat Europese regio's verenigt om samen producten en diensten voor ouderen te ontwikkelen. Tot nu toe zijn er echter weinig bedrijven die hun producten op ouderen richten. Specialist van de Universiteit van St. Gallen in Zwitserland hebben de redenen voor de lage interesse van bedrijven in de productie van deze producten onderzocht. Het onvoldoende bewustzijn en de onwil om risico op mislukking te lopen vormen volgens de onderzoekers de voornaamste redenen. Daarom moeten regeringen helpen om de productie van deze producten te bevorderen bijvoorbeeld door subsidies te geven aan bedrijven. Veel bedrijven richten zich nog steeds op de jongere generatie (van 14 tot 49 jaar), gedeeltelijk omdat ze niet goed weten wat de voorkeuren van ouderen zijn. Er schijnt een uitgebreid marketingonderzoek te ontbreken naar behoeften en wensen van ouderen betreffende de inhoud, design en de juiste promotie van de producten. De onderzoekers stellen voor dat producenten producten met een "universeel design", dus een design voor alle leeftijdsgroepen kunnen maken. Daarbij moeten de bedrijven met enkele principes van de juiste producten rekening houden zoals flexibiliteit, eenvoud, duidelijkheid, lage fysieke inspanning, tolerantie voor fouten, grootte en ruimte voor het optimale gebruik en andere. De producten met een universeel design zijn onder meer belangrijk om de stigmatisering en het verdelen van producten bestemd voor of ouderen of jongeren weg te nemen. Het kan echter lastig zijn bijvoorbeeld bij ICT producten, omdat de principes niet altijd samengaan met technologische ontwikkeling. Bovendien hebben 50-plussers andere wensen, ze willen vooral dat de producten nuttig zijn en problemen kunnen oplossen. Daarom is het belangrijk dat de producenten technologie vanuit een ander oogpunt bekijken om producten te kunnen maken die de sociale integratie en menselijke interactie bevorderen en bovendien ook gebruikersvriendelijk zijn. Uit het rapport van de Universiteit van St. Gallen blijkt dat het aanpassen van producten om universeel of ouderenvriendelijk te

zijn niet makkelijk en aantrekkelijk is voor alle producenten, maar het is wel noodzakelijk is de bedrijven een sterke positie op de markt te verzekeren.²⁹

2.11.1. Begin van Silver economy in Nederland

Er zijn de laatste jaren in Nederland nieuwe projecten gerealiseerd die zich met producten en diensten voor ouderen bezig houden. Jonge ondernemers zien in de vergrijzing steeds meer kansen op de markt. Ze beginnen de babyboomgeneratie als een “gold generation” te beschouwen. Ze willen af van het idee van “voor ouderen is het toch nog goed”, volgens hen moet de kwaliteit van service voor ouderen stijgen en ze moeten ook in de media worden gezien. Vorig jaar heeft het bedrijf Heineken de competitie 60+ Challenge gehouden om de behoeften van deze consumptiegroep meer te begrijpen. Kandidaten uit verschillende landen, waaronder ook Tsjechië, hebben hun visies en observaties over het leven van 60plussers voorgelegd. De winnaar MarieCécile Schouwenaar komt uit Nederland en zij heeft het concept “Social Senior” voorgelegd waarin ze beschrijft dat ouderen heel veel behoefte hebben aan sociaal contact. Met het geld dat ze won gaat ze door Europa reizen en onderzoeken hoe de vergrijzing er in verschillende landen uitziet. Een ander voorbeeld is de organisatie 50company die oudere werknemers helpt een baan te vinden. Een belangrijke reden voor de onwil van werkgevers om oudere werknemers aan te nemen ziet de organisatie in het lineair oplopend loonhuis. Hiermee wordt bedoeld dat er in Nederland een tendentie is om salarissen met de leeftijd te verhogen. Dat is volgens de organisatie niet helemaal logisch, want in de meeste landen verdienen mensen het meest rond 35-45 jaar. Ze adviseren dus 50plussers om te overwegen hoe hoog het salaris is dat ze vragen.³⁰

2.11.2. Silver economy in Tsjechië

In Tsjechië is het concept van Silver economy nog niet goed ontwikkeld, dit heeft waarschijnlijk te maken met de meestal zwakke economische situatie van ouderen. Bedrijven zien in speciale producten en diensten voor ouderen nog te weinig kansen.

²⁹ GASSMANN, O., KEUP, M.M. *The “Silver Market in Europe”: Myth or Reality?* Information and Communication Technologies for Active Ageing. Amsterdam: IOS Press, 2009. 273 p. ISBN 978-1-58603-937-0. p. 77-90

³⁰ een documentaire op: <http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2013-2014/Het-grijze-goud.html> 5.3.2014; <http://trndmonitor.com/tag/60-plus/> 5.3.2014

Met het stijgende aantal ouderen zouden de bedrijven zich echter moeten aanpassen aan de stijgende vraag naar ouderenproducten en diensten. Een voorbeeld van “senior friendly” diensten kan bij Telefonica O2 gevonden worden. Elke senior kan gratis hulp bij problemen met een mobiele telefoon krijgen van een medewerker, de zogenaamde O2 Guru. Deze service is onder Tsjechische ouderen heel populair. Verder kunnen ouderen bij de drogisterij dm markt makkelijker prijskaartjes lezen dankzij lopen op winkelwagens. Volgens een onderzoek van de beleggingsmaatschappij AXA naar hobby’s van Tsjechische ouderen heeft bijna 60% van de Tsjechische ouderen een interesse waaraan ze tijd willen besteden. Het gaat meestal om toerisme, sport, fietsen of wandelen in de natuur. Bijna 60% is niet weinig dus het is vreemd dat er in Tsjechië bijvoorbeeld geen speciale winkels zijn voor speciale kleding of sportuitrusting voor ouderen.³¹

2.12. Samenvatting en conclusie

Uit de bovenstaande aanbevelingen en voorbeelden blijkt dat Nederland wat betreft beleid inzake vergrijzing en ouderen op de arbeidsmarkt langere ervaring heeft. Dat kan ook gezegd worden over de Silver economy waar ook de economische situatie van ouderen een rol speelt. In Nederland richten producenten zich op ouderen omdat ze zien dat de “golden generation” veel geld heeft. In Tsjechië zijn deze producten en diensten nog niet goed ontwikkeld. In het Tsjechische beleid inzake vergrijzing wordt de nadruk gelegd op leven lang leren wat de kansen van oudere werknemers op de arbeidsmarkt moet verhogen. Vaak gaat het om projecten gefinancierd door het ESF. Tot nu toe maken echter niet veel Tsjechen gebruik van deze projecten. De nationale strategie voor bevordering van positief ouder worden voor de periode 2013 – 2017 wil het leven lang leren op die manier stimuleren. In Nederland is dit populairder, maar de overheid wil de noodzaak van leven lang leren nog verder benadrukken. Er wordt in Tsjechië aandacht besteed aan age management waarvan de principes de regering in de arbeidswet wil verankeren. Soortgelijke maatregelen, zoals bijvoorbeeld het vitaliteitspakket, premiekortingen voor werkgevers die oudere werknemers in dienst houden of werkbonussen om langer door te werken werden in Nederland al vroeger genomen. In

³¹ http://www.i60.cz/clanek_1748_svet-reklamy-a-obchodu-se-meni-zacina-ho-zajimat-starsigenerace.html#_U51z2fTuI9Q 3.4.2014

beide landen is vervroegd met pensioen gaan niet meer financieel voordelig wat ook langer doorwerken stimuleert. Wat betreft maatschappelijke participatie van ouderen wil het Tsjechische Ministerie van Werk en Sociale zaken het vrijwilligerswerk bevorderen wat niet echt verankerd in de Tsjechische maatschappij is en er zijn ook sommige wijzigingen in de wet inzake vrijwilligerswerk nodig. In Nederland is dit concept al lang ontwikkeld. Verder denkt het Ministerie van Werk en Sociale zaken dat de houding tegenover ouderen veranderd moet worden zodat ouderen actiever kunnen participeren in de maatschappij. Wijzigingen in leefomgeving van ouderen, zoals geschikt vervoer en woningbeleid zijn ook heel belangrijk. Tsjechië kwam met het idee van buurten waar meer generaties naast elkaar wonen om de intergenerationele samenwerking aan te moedigen. In Nederland hebben ze deze vorm van samenwerking in een buurt geprobeerd in het project “Buurt voor alle leeftijden” wat volgens de organisatoren een succes was. De Nederlandse overheid wil ook speciale woonservicewijken oprichten waar ouderen alle noodzakelijke sociale en gezondheidsdiensten makkelijk kunnen krijgen. In beide landen wordt zo lang mogelijke zelfstandigheid van ouderen benadrukt en ook bijvoorbeeld de rol van mantelzorgers die speciale hulp moeten krijgen bij hun zware taak.

3. Economische situatie van ouderen

*Toen Bismarck 150 jaren geleden de leeftijd van 65 jaren als pensioengerechtigde leeftijd introduceerde, was er nog geen leerplicht en was 65 zoiets als nu iemand van negentig. Toen Drees 60 jaren geleden de AOW introduceerde ging men rond de 15 à 18 aan het werk, werkte 50 jaren en had het vooruitzicht om nog hooguit tien jaren AOW te genieten. Nu gaan we doorgaans pas met 21 jaar werken, houden er rond de 61 mee op, om vervolgens nog bijna 20 jaren van het pensioen te genieten. Met andere woorden met minder van de helft van het leven moeten we een inkomen verdienen voor het hele leven.*³²

In zijn toespraak benadrukt de voormalige minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Donner dat het leven na het met pensioen gaan aanzienlijk langer duurt dan in het verleden. Mensen leven langer en actiever. Daarvoor hebben ze geld nodig. Daarom is het noodzakelijk dat economisch actieve mensen aan hun toekomstige financiële situatie denken. Ik zal eerst in het kort het Tsjechische en Nederlandse pensioenstelsel vergelijken en bespreken hoe het systeem is opgebouwd en wie in beide landen in aanmerking komt voor het staatspensioen. In deze scriptie zal ik me echter niet gedetailleerd met de problematiek van pensioenen bezighouden. Verder zal ik nagaan hoeveel ouderen gemiddeld per maand hebben, hoeveel procent van het voormalige loon dat bedraagt en waaruit het inkomen is samengesteld. Ik zal nagaan hoe de gehele inkomenspositie van Tsjechische en Nederlandse ouderen eruitziet. Daarbij zal ik ook met de kans op armoede bij ouderen rekening houden. Hiervoor maak ik gebruik van gegevens die gepubliceerd werden door het Tsjechisch bureau voor de statistiek en het Centraal bureau voor de statistiek. Het is nogal problematisch om vergelijkbare statistieken van de gemiddelde uitgaven in bijbehorende munt voor dezelfde perioden te vinden en ze te vergelijken. Bovendien zijn er andere munten en prijzen voor basisbehoeften zoals wonen, voeding en vervoer zijn verschillend. Daarom wordt hier verder ook de samenstelling van uitgaven vergeleken omdat het een goed inzicht geeft van de gemiddelde bestedingen van ouderen in beide landen. De

³² Toespraak minister Donner van Sociale Zaken en Werkgelegenheid bij de Netspar-conferentie 'Vergrijzing Verzekerd', 31 januari 2008 in Utrecht. Geraadpleegd op: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/persberichten/2008/01/31/toespraak-minister-donner-van-sociale-zaken-en-werkgelegenheid-bij-de-netspar-conferentie-vergrijzing-verzekerd-op-31-januari-2008-in-utrecht.html> 4.4.2014

gemiddelde uitgaven van ouderen vergelijk ik met gemiddelde uitgaven van de werkende bevolking in het bijbehorende land om een goed inzicht te geven van de veranderde financiële situatie van gepensioneerden. Over gemiddelde inkomens bestaan er wel actuele gegevens.

3.1. Het Nederlandse pensioenstelsel

Het Nederlands pensioenstelsel bestaat uit drie pijlers, namelijk de basispijler geregeld door de Algemene Ouderdomswet (AOW) en twee private regelingen: aanvullende pensioenopbouw via de werkgever en aanvullende pensioenverzekeringen. Bovendien bestaat er zowel in Nederland als in Tsjechië de zogenaamde vierde pijler, namelijk eigen geld. Het toezicht op pensioenregelingen wordt uitgeoefend door de Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM).

De AOW wordt wettelijk vastgelegd in de Pensioenwet en zorgt voor een basisinkomen voor iedereen die in Nederland woont en werkt, ongeacht de nationaliteit, en is dus automatisch verzekerd voor de AOW. Deze pensioenregeling wordt gefinancierd door het omslagstelsel, de beroepsbevolking betaalt AOW-premies van loon of uitkering. De hoogte van de AOW-uitkering hangt af van het aantal jaren dat een persoon verzekerd is, per jaar wordt er 2% voor de uitkering opgebouwd. Verder is de hoogte van de uitkering afhankelijk van de woonsituatie. Het bedrag van de AOW-uitkering wordt afgeleid van het netto minimumloon. Het bruto minimumloon bedraagt per 1 januari 2014 1.486,50 euro per maand voor personen ouder dan 23 jaar.³³ Een alleenstaande AOW-gerechtigde krijgt maandelijks een netto AOW-uitkering van de overheid die 70% van het netto minimumloon bedraagt. Het huidige AOW-bedrag voor alleenstaanden is 1.040,45 euro met heffingskorting³⁴ en 839,04 euro zonder heffingskorting (als de korting al op een ander inkomen toegepast wordt). De netto AOW-uitkering van een persoon die getrouwd is of samenwoont bedraagt 50% van het netto minimumloon. Als beide partners een AOW-uitkering krijgen, ontvangen ze samen 100% van het netto minimumloon. Dat bedraagt per persoon 718,96 euro met

³³ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon.html> 30.1.2014

³⁴ een korting op de inkomstenbelasting (IB) en premies volksverzekeringen. Welke heffingskortingen een persoon krijgt, hangt af van zijn/haar persoonlijke situatie. De bedragen zonder heffingskorting gelden als u de korting al laat toepassen bij een ander inkomen.

heffingskorting en 580,30 euro zonder heffingskorting. Als een persoon nog geen AOW-gerechtigde is, kan zijn/haar partner nog een extra toeslag bij de AOW-uitkering krijgen, dus de gerechtigde krijgt maandelijks 1 314,39 euro met heffingskorting of 1 139,64 euro zonder heffingskorting. De toeslag zal in 2015 echter afgeschaft worden. Voor huishoudens die een gezamenlijk inkomen boven 2 599,21 euro per maand hebben wordt de toeslag met 10% verlaagd. Een klein onderdeel van de AOW-uitkering wordt gevormd door de Koopkrachttegemoetkoming Oudere Belastingplichtigen (KOB). De KOB bedraagt in 2014 25,96 euro en wordt uitbetaald aan gepensioneerden om het koopkrachtverlies te compenseren. Verder krijgen gepensioneerden jaarlijks vakantie-uitkering die ook van het minimumloon afgeleid wordt. Van de bruto AOW-uitkering wordt 5,4% aan de Zorgverzekeringswet betaald. Het bedrag na de aftrek is de netto AOW-uitkering.³⁵

De tweede pijler van het Nederlands pensioenstelsel is de aanvullende pensioenopbouw via de werkgever en is gebaseerd op collectieve bedrijfspensioenen. Hoewel er wettelijk geen verplichting is om via de werkgever voor pensioen te sparen, doet meer dan 90% van de Nederlandse werknemers aan deze pensioenregeling. Ze betalen dan meestal een derde van de pensioenpremie, de overblijvende twee derden betaalt de werkgever. Pensioenfondsen of verzekeraars investeren het geld en betalen het later uit aan de werknemers. Bedrijven en pensioenfondsen zijn gescheiden door de wet wat de onafhankelijkheid van de pensioenfondsen en de veiligheid van de beleggingen garandeert. Pensioenfondsen zijn verenigingen zonder winstoogmerk en de uitvoeringskosten zijn relatief laag.

De derde pijler van het pensioenstelsel wordt gevormd door individueel fiscaal sparen. Meestal gaat het om levensverzekeringen, maar ook om koopsommen of lijfrenten. Van dit soort regelingen maken vooral zelfstandigen zonder personeel (zzp) gebruik of mensen die door hun werkgever geen aanvullend pensioen opbouwen.³⁶

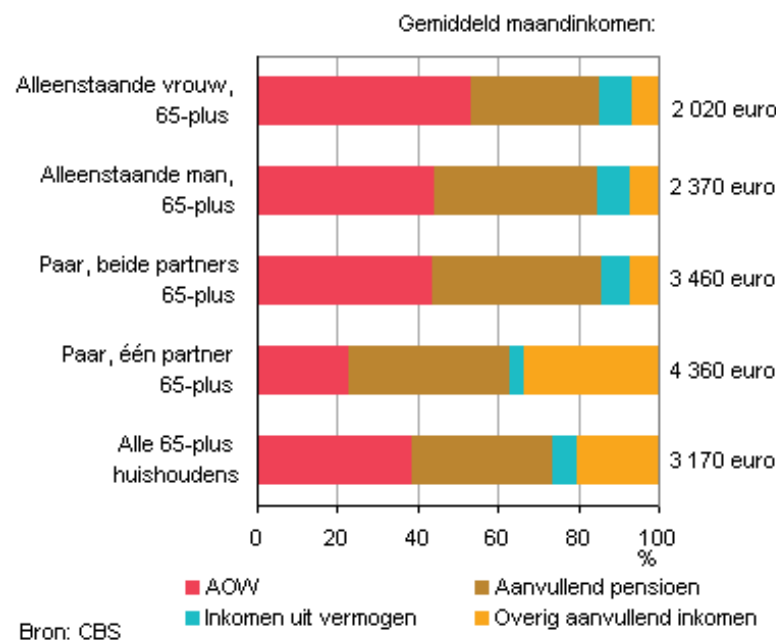
Bijna negen van de tien ouderen ontvangt naast de AOW-uitkering ook een aanvullend pensioen. Daarmee worden uitkeringen van pensioenfondsen, lijfrente-uitkeringen of

³⁵ http://svb.nl/int/nl/aow/hoogte_aow/bedragen/index.jsp 30.1.2014

³⁶ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/opbouw-pensioenstelsel> 31.1.2014

Vereniging van bedrijfstakpensioenfondsen, Stichting voor ondernemingspensioenfondsen. *Het Nederlandse pensioensysteem: Een overzicht van de belangrijkste aspecten*. Den Haag, 2010. 30 p. Geraadpleegd op: http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Publicaties/Uitgaven/Nederlandse_pensioensysteem_Nederlandstalige_versie.pdf p. 9-13

inkomens uit (financieel) vermogen bedoeld. Verder ontvangen bijna 400 duizend 65-plushuishoudens een huurtoeslag. De inkomens van de gepensioneerden zijn daarom heel verschillend. Volgens het CBS ontvangt meer dan de helft van gepensioneerde huishoudens waar beide partners AOW-gerechtigd zijn meer dan 1000 euro als een extra inkomen aanvullend op de AOW. Aan de andere kant zijn er echter ongeveer 170 duizend huishoudens die maximaal 250 euro per maand naast de AOW krijgen. Uit de onderstaande grafiek blijkt dat gemiddeld 40% van de bruto inkomens van 65-plushuishoudens door de AOW-uitkering gevormd wordt. De inkomens van aanvullend pensioen vormen ongeveer 35% van het totale inkomen. De inkomens uit eigen vermogen vormen slechts 6% van het bruto-inkomen.³⁷

Grafiek 4: Samenstelling van het bruto-inkomen van 65-plushuishoudens, 2010 (CBS)

3.2. Het Tsjechische pensioenstelsel

Het Tsjechische pensioenstelsel wordt gevormd door drie pijlers – een verplichte basis pensioenverzekering, het nieuwe systeem van pensioensparen en aanvullend pensioensparen. De eerste pijler werkt via het principe van het omslagstelsel, in andere woorden het pay-as-you-go principe. Een persoon moet minimaal 28 jaar verzekerd zijn

³⁷ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3586-wm.htm> 31.1.2014

en van het loon elke maand een pensioenverzekering (premie) betaald hebben om op de vastgestelde leeftijd met pensioen te kunnen gaan en de uitkering te kunnen ontvangen. Deelname aan dit sociale zekerheidstelsel is verplicht voor werknemers en zelfstandigen. Van de pensioenverzekering worden ouderdomspensioenen, invaliditeitspensioenen en nabestaandenpensioenen uitbetaald. De hoogte van het pensioen is afhankelijk van het aantal jaren dat de persoon verzekerd was en van het loon. Bij de berekening van het maandelijks bedrag wordt er rekening gehouden met een vast basisbedrag van 2 340 kronen en met een inkomensafhankelijk gedeelte, namelijk de persoonlijke berekeningsgrondslag, dat zijn alle inkomens van een persoon samen waarover de pensioenpremie werd betaald, dus bijvoorbeeld het brutoloon en het aantal jaren dat de pensioenpremie werd betaald (1,5% van de persoonlijke berekeningsgrondslag per jaar). De hoogte van het bedrag is minimaal 770 kronen per maand en het wordt bepaald op basis van vorige inkomsten en het gemiddelde brutoloon. De persoonlijke berekeningsgrondslag wordt gereduceerd volgens de vastgelegde tarieven. Zolang het brutoloon lager dan 11 415 kronen is er geen reductie. Van het brutoloon hoger dan 11 415 kronen en lager dan 30 093 kronen wordt 26% opgenomen voor de gereduceerde persoonlijke berekeningsgrondslag, van het brutoloon van 30 093 kronen tot 103 768 kronen wordt 22% opgenomen en van het brutoloon hoger dan 103 768 kronen 3%. Bij het gemiddelde loon van 25 101 kronen bedroeg het gemiddelde pensioen in 2012 10 770 kronen wat 42,9% van het gemiddelde loon bedraagt. Hierbij voeg ik een voorbeeld van een berekening van het pensioen van een gemiddeld brutoloon van 2012 – 25 101 CZK.³⁸

³⁸ <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/vypocet-a-vyplata-duchodu/vypocet-a-vyplata-duchodu.htm> 1.2.2.2014

<http://www.finance.cz/duchody-a-davky/duchody-v-cislech/vyvoj-starobnich-duchodu/> 1.2.2014

<http://www.finance.cz/duchody-a-davky/vse-o-duchodech/duchodove-systemy/soucasny-cesky-duchodovy-system/> 1.2.2014

Europese Commissie. *Uw socialezekerheidsrechten in Tsjechië: Werkgelegenheid, sociale zaken en inclusie*. 2012. 32 p. Geraadpleegd op:

http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Czech%20Republic_nl.pdf p. 16-17

Tekst	Bedrag
De persoonlijke berekeningsgrondslag	25 101 CZK
Reductie tot 11 415 CZK (van 100%)	11 415 CZK
Reductie van 11 415 CZK tot 30 093 CZK (z 26%)	3 559 CZK
De gereduceerde persoonlijke berekeningsgrondslag (11 415 CZK + 3 559 CZK)	14 974 CZK
Het basisbedrag van het pensioen	2 340 CZK
Percentuele berekening voor de gewerkte jaren (40 jaar x 1,5)	60%
Percentuele berekening van het pensioen (14 774 CZK x 60%)	8 985 CZK
Het totaal maandelijks pensioen (2 340 + 8 985 CZK)	11 325 CZK

Tabel 1: Bereiking van pensioen in 2014 (finance.cz)³⁹

De tweede pijler van het Tsjechische pensioenstelsel werd tot 2013 gevormd door de aanvullende pensioenregeling via een pensioenfonds met staatsbijdrage. Dit systeem werd in Tsjechië pas in 1994 geïntroduceerd en in 2009 hebben ongeveer 4,4 miljoen mensen deelgenomen. Meer dan een kwart van de deelnemers krijgt ook een bijdrage van de werknemer. Er wordt over het huidige pensioenstelsel en de noodzakelijke hervorming ervan veel gediscussieerd en verschillende regeringen in de laatste jaren deelden er niet altijd dezelfde meningen over. De nieuwe tweede pijler is ontstaan in januari 2013 en heeft met name betrekking op mensen jonger dan 35 jaar. De hervorming betekent dat de voormalige pensioenfondsen omgevormd worden in pensioenbedrijven en garantiefondsen voor de deelnemers die zowel pensioensparen als aanvullend pensioensparen willen. De essentiële verandering zit in de afzondering van het vermogen van aandeelhouders aan de ene kant en van de beleggers aan de andere kant. Dit systeem is niet verplicht, maar na registratie is opzegging niet meer mogelijk. Mensen kunnen ook aan andere aanvullende pensioenregelingen deelnemen, zoals levensverzekeringen. De aanvullende pensioenopbouw via de werkgever bestaat in

³⁹ <http://www.finance.cz/duchody-a-davky/vse-o-duchodech/duchodove-systemy/soucasny-cesky-duchodovy-system/> 21.4.2014

Tsjechië niet. De nieuwe regering van januari 2014 wil het pensioenstelsel opnieuw hervormen en de huidige tweede pijler afschaffen. Voor het doel van deze scriptie is echter de eerste basispijler het meest belangrijk omdat het basispensioen bij de huidige ouderen grotendeels het enige inkomen vormt.⁴⁰

3.3. Conclusie

Zowel in Tsjechië als in Nederland is de hoogte van het pensioen afhankelijk van het aantal jaren dat een persoon gewerkt heeft. Terwijl er in Tsjechië de vorige inkomens van gepensioneerden wel een grote rol spelen bij de berekening van het basispensioen, maakt het in Nederland wat betreft het basispensioen niet uit hoeveel ouderen verdienen voordat ze met pensioen gingen. In dit opzicht kan worden gezegd dat het Nederlandse pensioensysteem eerlijker wordt opgebouwd. De totale hoogte van het pensioen hangt echter wel af van de vorige inkomens, omdat mensen met een hoger inkomen meer kunnen sparen voordat ze met het pensioen gaan. In Nederland is de hoogte van de uitkering ook afhankelijk van de woonsituatie, in Tsjechië niet. Het Nederlandse pensioensysteem houdt rekening met het feit dat de huurkosten meestal het grootste deel van de bestedingen van ouderen vormen en daarom is het belangrijk dat alleenstaande ouderen meer geld krijgen om daarvan de huurkosten te kunnen betalen. De meerderheid van de huidige Tsjechische ouderen hebben behalve het basispensioen en eventueel eigen vermogen geen andere inkomens terwijl negen van de tien Nederlandse ouderen wel een aanvullend pensioen ontvangt. Dit heeft te maken met het feit dat in Tsjechië het aanvullende pensioensysteem relatief nieuw is vanwege het totalitaire verleden. De huidige ouderen waren voor de staatsomwenteling en de daarmee verbonden overgang naar democratie niet gewend om zelf toekomstgericht te sparen. De pensioenopbouw via de werkgever bestaat in Tsjechië niet. Bij Nederlandse ouderen zijn er redelijk veel verschillen tussen de types van aanvullende pensioenregelingen. Bovendien bestaan er in Nederland ook aanvullingen en tegemoetkomingen bij het basispensioen, zoals verschillende toeslagen (bijvoorbeeld de

⁴⁰ <http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/penize/clanek.phtml?id=800610> 2.2.2014
<http://www.mpsv.cz/cs/3> 2.2.2014

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Český důchodový systém*. 2011. 27p. Geraadpleegd op:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11969/Analiza.pdf> p. 18-19

huurtoeslag) en de AIO.⁴¹ De hoogte van de inkomens van de aanvullende regelingen variëren ook veel en zijn afhankelijk van de vroegere inkomenspositie van ouderen.

Zoals hierboven reeds vermeld werd, vormt het basispensioen van een alleenstaande in Nederland ongeveer 70% van het netto minimumloon, een echtpaar ontvangt samen 100% van het netto minimumloon. Het bruto minimumloon is in 2014 in Nederland 1 486 euro per maand (voor personen ouder dan 23 jaar). Het netto bedrag van het loon is afhankelijk van belasting en de premies.⁴² In Tsjechië was het bruto minimumloon in 2013 8 500 kronen en het gemiddelde basispensioen bedroeg 10 957 kronen (voorlopig cijfer), dus meer dan het bruto minimumloon.⁴³ Dit betekent echter niet dat de financiële situatie van Tsjechische ouderen beter is omdat het netto minimumloon in Tsjechië nauwelijks voldoende is om alle noodzakelijke uitgaven van te betalen. Om de pensioenen in de twee landen te kunnen vergelijken is het noodzakelijk om met de gehele loonsituatie in het land rekening te houden. Voor meer duidelijkheid, het bruto gemiddelde loon is in Tsjechië bijna drie keer zo hoog als het bruto minimumloon. In Nederland vormt het bruto minimumloon ongeveer 55% van het bruto gemiddeld loon – in 2014 is het 2 685 euro.⁴⁴ Zoals al boven vermeld, ontvangt de meerderheid van de Tsjechische ouderen slechts het basispensioen, dus gemiddeld 10 957 kronen per maand wat 42% van het gemiddeld brutoloon bedraagt. De daling van het inkomen is dus aanzienlijk groter, vooral voor alleenstaande ouderen die de huurkosten alleen moeten betalen van het basispensioen. In Nederland is de daling niet zo groot, ook omdat er ook met de woonsituatie rekening wordt gehouden. Bovendien krijgt in tegenstelling tot Tsjechische ouderen bijna elke gepensioneerde in Nederland nog een aanvullend pensioen. Daarom kan geconcludeerd worden dat de financiële situatie van Nederlandse ouderen wat betreft inkomens beter is.

⁴¹ SCP. *Grijswaarden: Monitor Ouderenbeleid 2008*. Den Haag, 2008. 148 p. ISBN 978-90-377-0376-4. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2008/Grijswaarden p. 45

⁴² <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon.html> 15.3.2014

⁴³ <http://www.finance.cz/dane-a-mzda/mzda/vse-o-mzdach/minimalni-mzda/> 3.3.2014
<http://www.mpsv.cz/cs/13833> 14.3.2014

<http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/2013-10-30-temer-11-tisic-korun-to-byl-prumerny-starobni-duckod-na-konci-zari.htm> 3.3.2014

⁴⁴ <http://www.gemiddeld-inkomen.nl/modaal-inkomen-2014> 15.3.2014

3.4. Ouderen op de arbeidsmarkt

Het aantal werkende 55-plussers is in beide landen hoog, in 2011 werkte er in Tsjechië 69,4% van de 55 – 59-plussers, in Nederland was het aantal bijna gelijk – 71,4%. De reden voor de grote deelname is de verhoging van de AOW-leeftijd, maar ook het feit dat het eerder stoppen met werken financieel niet meer zo aantrekkelijk is als vroeger. Bovendien vormt het werken tijdens het pensioen een belangrijke bron van inkomsten voor ouderen en hun deelname op de arbeidsmarkt blijft steeds meer stijgen. Bij 65-plussers is het aantal werkenden in Tsjechië 9,5% en in Nederland 11%. In beide landen vormen ouderen een belangrijk deel van de economie.⁴⁵

3.4.1. Situatie in Tsjechië

Het is wel noodzakelijk dat de werkomstandigheden voor ouderen aangepast worden door bijvoorbeeld flexibele arbeidsduur zoals deeltijdwerk, onregelmatig werk of verplaatsing naar een andere post en het bevorderen van een gezond werkmilieu. Deze maatregelen zijn nauw verbonden met principes van age management. Het deeltijdwerk is in Tsjechië lang niet zo verspreid als in Nederland, maar ouderen maken er wel gebruik van. Bijna één op twee Tsjechische ouderen werkt deeltijds maar het aanbod van deeltijdsbanen is niet altijd voldoende. De meerderheid van de ouderen in Tsjechië werkt in de tertiaire sector, namelijk in het onderwijs, maatschappelijk werk, en technische en wetenschappelijke posities. Een kwart van alle werkende gepensioneerden wordt gevormd door ondernemers of zelfstandigen.⁴⁶ Volgens een onderzoek van het Tsjechisch bureau voor de Statistiek zijn er veel verschillen in de arbeidsdeelname van ouderen wat betreft het onderwijsniveau. Hoogopgeleide ouderen zijn het meest actief op de arbeidsmarkt, namelijk technische en wetenschappelijke deskundigen in de gezondheidszorg en het onderwijs. Dit heeft ook te maken met het feit dat er steeds meer hoogopgeleide ouderen zijn, het aantal jongere ouderen met een diploma is hoger dan bij ouderen ouder dan 70.⁴⁷ Vanaf 2010 is het voor ouderen mogelijk om te werken op basis van een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, daarvoor konden gepensioneerden geen overeenkomsten sluiten voor meer dan één jaar. Ze kunnen

⁴⁵ <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/799800315550> 11.2.2014

⁴⁶ Respekt Institut. *50+ Aktivně: Fakta, inspirace a rady do druhé poloviny života*. 191 p. ISBN 978-80-904153-2-4. p.26-32

⁴⁷ <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/77D200489915> 12.2.2014

werken en krijgen tegelijkertijd het volledige pensioen. Door de economische crisis en de groeiende overheidsschuld zijn er wel enkele maatregelen genomen die de financiële positie van werkende ouderen verslechteren en dat kan de economische activiteit voor ouderen minder aantrekkelijk maken. Vanaf 2013 is namelijk de heffingskorting voor werkende ouderen afgeschaft. Dat betekent dat ze maandelijks van hun inkomen zelfs 2070 kronen kunnen verliezen. Volgens de voormalige regering zal de hogere belastingdruk de ouderen niet ontmoedigen om te werken.⁴⁸ Het is wel mogelijk dat deze maatregel veranderd of afgeschaft zal worden door de nieuwe regering.

3.4.2. Situatie in Nederland

De arbeidsparticipatie van ouderen en gepensioneerden van 61-65 wordt in Nederland vanaf 2009 bevorderd en aangemoedigd door de doorwerkbonus zoals vermeld in het eerste hoofdstuk. Bovendien kunnen andere fiscale prikkels zoals arbeidskorting ouderen stimuleren om langer door te werken. Niet-financiële omstandigheden zoals preferenties voor vrije tijd of gezondheid spelen ook een grote rol bij de besluitvorming van ouderen. Evenals in Tsjechië is het opleidingsniveau een belangrijk aspect bij uittredebeslissing. Hoog opgeleide mensen hebben vaak hogere werkinkomens en ze werken vaak onder betere omstandigheden wat te maken heeft met hun gezondheid en tevredenheid met hun beroep. Mensen die fysiek zwaar werk uitoefenen, kunnen vaak niet meer doorwerken wegens hun gezondheid. De arbeidsparticipatie van ouderen is in het algemeen heel gevoelig voor veranderingen op de arbeidsmarkt en de gehele economische situatie in het land. De sociale normen in het land, de zogenaamde “leeftijdscultuur” en het beleid van de overheid kunnen de uittredebeslissing ook beïnvloeden. Het beleid dat meer gericht is op langer actief te blijven en doorwerken stimuleert werkgevers om oudere werknemers langer te werk te stellen. Oudere werkgevers kunnen wel druk voelen van hun (werk) omgeving en de maatschappij om op bepaalde (officiële pensioen-) leeftijd te stoppen met werken en hun positie over te laten aan jongere collega’s. Evenals in Tsjechië is de mogelijkheid om meer flexibel te werken ook in Nederland aantrekkelijk voor oudere werknemers. Dit is echter niet altijd

⁴⁸ <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/zivotni-situace/obcan/zamestnavani-starobnich-duchodcu.htm>
12.2.2014
<http://www.prace.cz/poradna/aktuality/detail/article/pracujici-duchodci-prijdou-o-dva-tisice-schvaleno/>
12.2.2014

mogelijk en de beslissing om langer (meer flexibel) door te werken hangt ook af van de mogelijkheden van de combinatie van het pensioengeld en inkomsten uit werk. De wetgeving is hier cruciaal. Zo bestaan er in Nederland wetten betreffende ontslagbescherming, antidiscriminatie, flexibiliteit en arbeidsduur. Behalve de doorwerkbonus voor oudere werknemers zijn er ook speciale wetten om werknemers te stimuleren om oudere werkgevers aan te nemen, zoals premiekortingen. De hoogte van het AOW-pensioen hangt niet samen met andere inkomsten. Er zijn wel veranderingen in de eventuele AIO-aanvulling⁴⁹ en in de toeslag bij de AOW-uitkering die afhankelijk is van het inkomen van de AOW-gerechtigde en van het inkomen van zijn/haar partner. Bij het totale inkomen wordt het AOW-pensioen ook meegerekend.⁵⁰

3.5. Inkomenspositie van ouderen

3.5.1. Inkomenspositie van Nederlandse ouderen

Uit het onderzoek dat in 2013 in opdracht van de Rijksoverheid werd uitgevoerd, blijkt dat de inkomens- en vermogenspositie van Nederlandse ouderen in vergelijking met voorgaande perioden verbeterd is. Hun inkomens, gecorrigeerd voor inflatie, waren in 2010 25% hoger dan in 1990.⁵¹ Volgens de onderzoekers heeft dat te maken met het zogenaamde “cohorteffect”. Dat betekent dat mensen die nu met pensioen gaan een gemiddeld hoger inkomen hebben dan de vorige generatie ouderen omdat ze meer aanvullend pensioen hebben opgebouwd. In 1990 ontving 58% van de ouderen een aanvullend pensioen, in 2010 was dat al 73%. Ongeveer 40% van de ouderen heeft een vermogen⁵² hoger dan 200 000 euro. Bovendien is het netto AOW-bedrag voor een alleenstaande van 1995 tot 2008 met 11% toegenomen. Volgens de verwachtingen voor de toekomst zullen de toekomstige ouderen over hogere aanvullende pensioenen

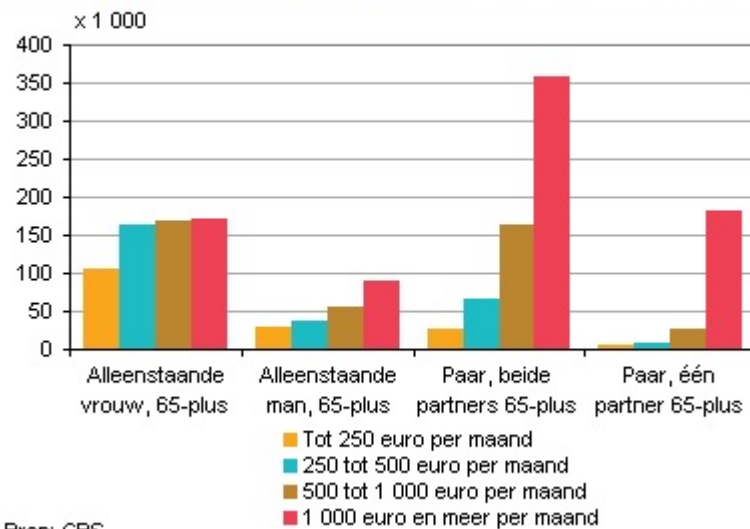
⁴⁹ AIO = een aanvullende inkomensvoorziening ouderen is bestemd voor ouderen wiens inkomens lager zijn dan het sociaal minimum.

⁵⁰ http://www.svb.nl/int/nl/aow/inkomsten/werken_en_aow/ 12.2.2014
SEOR. *Arbeidsmarkt Ouderen*. Rotterdam, 2011.134 p. Geraadpleegd op:
http://www.arbeidsmarkt gelderland.nl/uploads/media/2011_08_19_Arbeidsmarkt_ouderen_-_SEOR_eindrapport.pdf p. 16-18, 58-63, 73-75-104

⁵¹ Rijksoverheid. *Inkomen en vermogen van ouderen: analyse en beleidsopties*. 2013. Geraadpleegd op:
<http://www.rijksbegroting.nl/system/files/12/2013-iboinkomens-envermogenspositieensubsidiering-65plussersrapport.pdf> p. 24,27.

⁵² Hierbij wordt een eigen woning bedoeld plus het saldo van spaargelden en andere tegoeden en (niet-hypothecaire) geldleningen. Er wordt onderscheid gemaakt tussen liquide middelen zoals betaalrekeningen, aandelen, traditionale spaarvormen, bedrijfsparen, enz. en grote consumptieve goederen zoals een tweede huis, auto, boot, enz.

beschikken dan de huidige gepensioneerden. Uit de onderstaande grafiek uit 2010 blijkt ook dat de hoogte van een aanvullend pensioen per huishouden aanzienlijk verschilt. De meeste huishoudens – (echt)paren ontvangen maandelijks samen meer dan 1000 euro aanvullend pensioen op de AOW. Bij alleenstaande vrouwen varieert de hoogte van het aanvullend pensioen het meest, tussen een bedrag tot 250 per maand en meer dan 1000 euro per maand.⁵³

Grafiek 5: Aantal 65-plushuishoudens naar hoogte van inkomen aanvullend op de AOW, 2010 (CBS)

De reden voor de verbetering van de inkomenspositie van Nederlandse ouderen zit volgens het onderzoek voor de helft in het overheidsbeleid. Dankzij het beleid is de koopkracht van de AOW gestegen en kregen ouderen meer belastingkortingen. In het algemeen geldt dat oudere ouderen – 75-plussers, lagere inkomens hebben dan jongere ouderen. Dit komt vooral door het feit dat er meer alleenstaanden in deze groep zijn. De helft van de 75-plussers, de zogenaamde “aandachtsgroep”, krijgt bij de AOW ook een huursubsidie. Ook geldt dat eigenaren van eigen huizen meer inkomens en meer vermogen hebben dan huurders. Uit het onderzoek van het SCP blijkt dat er in 2002 nogal veel verschillen waren tussen de financiële positie van ouderen jonger en ouder dan 75 jaar en huishoudens met inkomens lager dan een sociaal minimum en met een bovenmodaal inkomen. Slechts een vijfde van de 75-plussers heeft een bovenmodaal

⁵³ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/vrouwen-en-mannen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3586-wm.htm> 19.3.2014

inkomen.⁵⁴ Volgens een ander onderzoek naar de leefsituatie van ouderen uit 2001 gedaan door het Kenniscentrum Ouderen van het Nederlands Instituut van Zorg en Welzijn en het SCP hebben alleenstaande vrouwen het laagste gemiddelde inkomen. Verder worden allochtone ouderen en bewoners van verpleeghuizen, verzorgingshuizen en andere instellingen tot de aandachtsgroep gerekend, omdat ze weinig geld voor eigen besteding hebben.⁵⁵

Inkomenskwintiel	35-45 jaar	45-55 jaar	55-65 jaar	65-70 jaar	70-75 jaar	75+
0-20 (0 t/m € 14.354)	19%	15%	16%	10%	13%	15%
20-40 (€ 14.354 t/m € 18.371)	18%	15%	14%	26%	34%	39%
40-60 (€ 18.371 t/m € 23.021)	21%	20%	18%	23%	22%	22%
60-80 (€ 23.021 t/m € 30.095)	21%	24%	22%	20%	17%	14%
80-100 (vanaf € 30.095)	21%	26%	30%	21%	14%	10%

¹ De procenten tellen per leeftijdsgroep op tot 100%
Bron: CBS, IPO 2010

Tabel 2: Inkomensverdeling (gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen, negatieve inkomens uitgezonderd) in procenten naar leeftijdsgroep, 2010 (CBS, IPO)

De gegevens in de bovenstaande tabel bevestigen dat weinig 70-plussers een hoog inkomen hebben terwijl relatief weinig ouderen tot 65 een laag inkomen hebben. Het is ook opvallend dat relatief veel huishoudens van de leeftijd 45-65 in de twee hoogste inkomenskwintielen zit. Het inkomen van 65-plussers neemt logisch af door met pensioen te gaan.

3.5.2. Inkomenspositie van Tsjechische ouderen

Uit een onderzoek van het Tsjechisch bureau voor de statistiek blijkt dat het jaarlijks netto gemiddeld inkomen van Tsjechische ouderen in 2009 143 000 kronen was. Het gemiddelde inkomen van ouderen die werken was hoger dan gemiddeld, namelijk 218 000 kronen. Het basispensioen vormt 70% van alle inkomens van huishoudens van

⁵⁴ SCP. *Ouderen van nu en van de toekomst: Hun financiële spaankracht, zorgbehoefte en woonwensen*. Den Haag, 2005. 48 p. ISBN 90-377-0219-8. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2005/Ouderen_van_nu_en_van_de_toekomst p. 6, 9

⁵⁵ NIZW. *Ouderen in Nederland. Kenniscentrum Ouderen*. 2001. 28 p. ISBN 90-377-0219-8. Geraadpleegd op: <http://www.vilans.nl/docs/producten/OudereninNederland.pdf> p. 4

ouderen. Bij alleenstaande ouderen is het 88%. Bij werkende ouderen vormt het basispensioen slechts 38% van hun inkomen, terwijl het inkomen van werk 41,2% van het totale inkomen vormt. Bij alle groepen ouderen, behalve werkende ouderen, vormt het basispensioen een aanzienlijk hoger aandeel van het inkomen dan in Nederland. Uit de hieronderstaande tabel blijkt dat werkende ouderen een hele gunstige financiële positie hebben, ook in vergelijking met de werkende bevolking. Ze vormen nu ongeveer 9% van alle ouderen. De vraag is of het percentage in de toekomst zal stijgen of dalen. Het hangt af van veel factoren zoals het regeringsbeleid, bereidheid van werkgevers om oudere werknemers in dienst te nemen/houden, financiële situatie, enzovoort. Zoals gezegd, de meerderheid van werkende ouderen is hoogopgeleid dus de opleiding kan ook hier een belangrijke rol spelen. Aangezien het aantal universitaire studenten in Tsjechië steeds meer stijgt (vooral in vergelijking met de situatie voor het jaar 1989)⁵⁶, is het ook mogelijk dat er in de toekomst meer ouderen zullen werken.

	Inkomsten uit arbeid	Inkomsten uit onderneming	Basispensioen	Andere uitkeringen	Overig inkomen
Alle huishoudens	20,7	4,8	69,8	1,8	2,8
Alleenstaande ouderen	5,0	3,1	87,8	1,0	3,1
Alleenstaande man	6,3	5,0	85,7	1,0	2,0
Alleenstaande vrouw	4,5	2,5	88,5	1,0	3,4
Ouderen met betaald werk	41,2	16,5	37,7	1,1	3,6

Tabel 3: Samenstelling van het bruto jaarlijks inkomen van huishoudens van gepensioneerden in %, Tsjechië, 2009 (ČSÚ)

De verwachtingen voor de toekomstige inkomenspositie van Tsjechische ouderen zijn in tegenstelling tot de situatie in Nederland niet positief. Volgens economische analisten stegen de pensioenen tot nu toe meer dan consumptieprijzen en zoals al eerder werd vermeld was het gemiddelde pensioen in 2011 ongeveer 42% van het gemiddelde bruto loon. De reële pensioenen zijn aanzienlijk gestegen. In 2011 konden Tsjechische ouderen zich meer goederen en diensten veroorloven dan in 1993. In 2015 zal dit percentage echter tot 38,4% dalen, gedeeltelijk vanwege de beperking van de indexering

⁵⁶ <http://student.finance.cz/zpravy/finance/359321-pocet-vysokoskolaku-moc-nebo-malo/> 18.3.2013

van pensioenen. Naast de ongunstige demografische ontwikkeling zien deskundigen de absentie van eigen spaargeld bij Tsjechische ouderen als een reden voor hun verslechterende inkomenspositie. Dit is vooral voor oudere ouderen heel lastig omdat ze vroeger meestal geen kans hadden om te sparen en ze dachten dat het pensioen van de staat voor genoeg inkomen zou zorgen.⁵⁷ Bovendien hadden ze nauwelijks mogelijkheden om hun geld te investeren. Het beeld van financieel zwakke ouderen dat ook onder de Tsjechische bevolking al lang heerst, blijkt dus in overeenstemming te zijn met de feiten. Aan de andere kant bestaat er een verschil tussen de objectieve armoede die becijferd kan worden en de zogenaamde subjectieve armoede. Er zijn namelijk meer aspecten die de (economische) tevredenheid van ouderen bepalen. Tsjechische ouderen hebben weliswaar minder geld dan jongere mensen, maar ze zijn ook gewend om meer bescheiden te leven en te besparen en daarom hebben ze ook andere behoeften en preferenties. Ze beschouwen andere aspecten van hun leven belangrijker dan geld, zoals een goede gezondheidstoestand en (economische) zelfstandigheid. Elk regelmatig inkomen, ook als het laag is vormt in hun leven een belangrijke zekerheid en garantie. Onder de economische zelfstandigheid wordt ook verstaan dat ouderen de mogelijkheid hebben om af en toe hun kinderen financieel te steunen wat heel belangrijk is voor bijna alle Tsjechische ouderen, ook als zij zelf weinig hebben.⁵⁸ Dit verschijnsel wordt in de Nederlandse bronnen niet vermeld.

3.6. Armoede onder ouderen

Er wordt vaak gezegd dat ouderen makkelijker kunnen rondkomen dan jongeren ondanks het feit dat ze meestal lagere inkomens hebben. Er zijn verschillende theorieën die de financiële behoeften- en (on)tevredenheid met inkomen kunnen verklaren. Het is waarschijnlijk dat leeftijd financiële tevredenheid kan beïnvloeden. In verschillende onderzoeken wordt geschreven over de zogenaamde omgekeerde U-curve. Dat betekent dat mensen gedurende hun leven steeds meer behoeften hebben. Deze behoeften bereiken de maximale hoogte rond middelbare leeftijd waarna ze beginnen te verminderen. Een omgekeerde tendentie heeft de financiële tevredenheid die vanaf het

⁵⁷ <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/187140-cesti-duchodci-doposud-bohatli-do-budoucna-bude-hur/> 15.2.2014

⁵⁸ SYKOROVA, D. *Seniors in the Czech Republic. Myths and their deconstruction*. Sociológia – Slovak Sociological Review, 2006. vol. 38, nr.2, p. 5-8

30-40ste levensjaar begint te stijgen. Zoals al eerder werd vermeld, is het mogelijk dat oudere generaties meer bescheiden en spaarzamer zijn. De vraag is dus of de financiële tevredenheid en behoeften door het leeftijdseffect of door het generatie-effect beïnvloed worden. Het is mogelijk dat slechts de huidige generatie ouderen bescheiden is wat betreft de financiële tevredenheid. Aan de andere kant kan men meer bescheiden zijn met stijgende leeftijd. Als het dat zou zijn, kan de overheid van het leeftijdseffect gebruik maken bij het vormen van het pensioenbeleid. Als mensen met het ouder worden minder geld nodig hebben om tevreden te zijn, kunnen ze in het begin van hun pensioenperiode hogere basispensioenen van de overheid ontvangen en met het stijgen van de leeftijd kunnen de pensioenen bijvoorbeeld niet meer geïndexeerd worden. Bij het generatie-effect zou dit geen rol spelen. Bovendien beïnvloedt het totale vermogen en het bezit van een eigen huis de inkomens tevredenheid, omdat het belangrijke financiële zekerheid geeft. Persoonlijke karaktereigenschappen zijn ook belangrijk, want niet iedereen gaat op dezelfde manier met geld om. De hoogte van het vroegere inkomen kan de tevredenheid met het huidige inkomen ook beïnvloeden. Mensen reageren namelijk bij hun consumptie meer op het dalen dan op het stijgen van het inkomen.⁵⁹

3.6.1. Situatie in Nederland

In Nederland zijn er verschillende methoden om armoede⁶⁰ onder de bevolking te meten. Namelijk de lage-inkomensgrens (gebaseerd op de bijstand van 1979, gewijzigd met inflatie), het basisbehoeftecriterium (gebaseerd op minimale basisuitgaven, namelijk voedsel, wonen en kleding) en het niet-veel-maar-toereikendcriterium (hetzelfde principe als het basisbehoeftecriterium aangevuld door minimale uitgaven voor sociale participatie). Huishoudens met een inkomen onder deze grenzen lopen volgens de statistieken het risico van armoede. Het probleem van deze grenzen is het feit dat er geen eigen vermogen van huishoudens meegerekend wordt. Mensen met een

⁵⁹ SCP. *Tevreden met pensioen: Veranderende inkomens en behoeften bij ouderen*. Den Haag, 2012. 246 p. ISBN 978 90 377 0572 0. Geraadpleegd op:

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2012/Tevreden_met_pensioen p. 153- 156

⁶⁰ De Verenigde Naties definiëren armoede als een situatie wanneer men niet in de eerste/basise levensbehoeften – woning, voedsel, kleding en gezondheidszorg kan voorzien. Dit kan echter per land/gebied verschillen, bijvoorbeeld in derdewereldlanden wordt schoon en drinkbaar water tot de eerste levensbehoeften gerekend. In Nederland en in Tsjechië wordt armoede op verschillende manieren gemeten maar de verschillen in de meting zijn niet aanzienlijk.

inkomen onder de armoedegrenzen hoeven dus niet per se arm te zijn. Volgens recente onderzoeken hebben Nederlandse 65-plussers tegenwoordig in het algemeen de laagste kans van alle leeftijdsgroepen om in armoede te raken.⁶¹ Desondanks heerst er in Nederland nog steeds een verkeerd beeld over de inkomenspositie van ouderen. Ongeveer 60% van de Nederlanders denkt dat armoede onder 65-plussers hoger is dan bij jongere mensen van 30 tot 65 jaar, wat dus niet juist is.⁶² Dit feit kan te maken hebben met de meer bescheiden levensbehoeften van ouderen en hun inkomens die minder afhankelijk zijn van de economische situatie. Aan de andere kant zijn er wel groepen ouderen die meer kwetsbaar zijn wat betreft hun financiële situatie, namelijk mensen met een onvolledig AOW (meestal vrouwen), mensen zonder aanvullend pensioen, alleenstaande vrouwen (maar het aantal vrouwen met een onvoldoende inkomen neemt af), niet westerse allochtonen en 75-plussers.⁶³ Uit het Armoedesignalementrapport van 2013 van het CBS en SCP blijkt dat de kans op armoede in Nederland na het 45ste levensjaar vermindert. Dit wordt verklaard door het feit dat mensen na deze leeftijd nog werken, maar hun kinderen zijn tevens al volwassen. 65-plussers lopen een nog kleiner risico op armoede, slechts 3,2% van hen heeft een inkomen onder het niet-veel-maar-toereikendcriterium.⁶⁴

3.6.2. Situatie in Tsjechië

De mate van het risico op armoede wordt in Tsjechië gemeten als het aandeel van huishoudens met een inkomen lager dan 60% van de mediaan equivalent besteedbaar inkomen van huishoudens – vergelijking van het evenredig inkomen per huishouden en het vastgestelde minimale inkomen, dus een armoedegrens. Dat bedroeg in 2012 volgens de voorlopige cijfers 116 300 netto inkomen in kronen per jaar per persoon. Volgens deze definitie heeft 9,72% van alle inwoners kans op armoede. In tegenstelling tot de situatie van Nederlandse ouderen wat betreft het risico op armoede hebben

⁶¹ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/09/13/inkomens-en-vermogenspositie-ouderen-verbeterd.html> 13.2.2014

⁶² Rijksoverheid. *Inkomen en vermogen van ouderen: analyse en beleidsopties*. 2013. Geraadpleegd op: <http://www.rijksbegroting.nl/system/files/12/2013-iboinkomens-envermogenspositieensubsidiering-65plussersrapport.pdf> p. 24,27.

⁶³ SCP. *Grijswaarden: Monitor Ouderenbeleid 2008*. Den Haag, 2008. 148 p. ISBN 978-90-377-0376-4. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2008/Grijswaarden p. 51

⁶⁴ CBS, SCP. *Armoedesignalement 2013*. Den Haag, 2013. 94 p. ISBN 978 90 377 0694 9 Geraadpleegd op: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F2728CCC-C537-44B2-9421-01CAAF828FD/0/2013armoedesignalementweb.pdf> p. 55-56

alleenstaande ouderen in Tsjechië aanzienlijk meer kans op armoede dan de rest van de bevolking. Alleenstaande gepensioneerde vrouwen hebben de hoogste kans op armoede (23,2%), bij werkende ouderen gaat het slechts om 1,1%, het gemiddelde bij alle ouderen was in 2010 9%. 65,4% van alle ouderen vonden het moeilijk om van hun maandelijks inkomen rond te komen.⁶⁵ Deze gegevens betreffen echter de inkomensarmoede, er wordt geen rekening gehouden met het vermogen van ouderen.

3.7. Gemiddeld besteedbaar inkomen ouderen

Het CBS publiceert statistieken over het gemiddelde inkomen van huishoudens van 65-plussers/gepensioneerden. Het maakt onderscheid tussen enkele groepen ouderen, namelijk alleenstaande ouderen – een man of een vrouw en een paar waar beiden of één van de partners gepensioneerd zijn. In deze scriptie zal ik me bezighouden met alleenstaande ouderen en met een paar (echtgenoten of personen die samenwonen met een vaste partner) om de situatie van Tsjechische en Nederlandse ouderen beter te kunnen vergelijken. Vergelijkbare Tsjechische statistieken beschikken namelijk niet over zo veel/dezelfde categorieën als de Nederlandse. Ik heb de periode van 2009 tot 2012 gekozen waarbij de gegevens van 2012 voorlopig zijn. Ik zal verder met gegevens over het gestandaardiseerd gemiddeld inkomen werken. Uit de tabel Gemiddeld inkomen; particuliere huishoudens naar

diverse kenmerken, Nederland blijkt dat er geen grote schommelingen in het gemiddeld inkomen van de huishoudens gedurende de periode zijn. De ontwikkeling van het gemiddeld inkomen blijft stabiel of stijgt langzaam. Zoals al gezegd hebben alleenstaande vrouwen ouder dan 65 jaar het laagste gemiddeld inkomen. Huishoudens van een paar waar beiden ouder dan 65/gepensioneerd zijn hadden in 2012 weliswaar een bruto inkomen van 43 500 euro, maar hun gestandaardiseerd inkomen was in hetzelfde jaar 24 400 euro. Bij alleenstaande ouderen was het gemiddelde inkomen 20 300 euro.

⁶⁵ KALMUS, J. ČSÚ. *Příjmy a životní podmínky domácností starobních důchodců*. Praha, 2012.

Geraadpleegd op:

[http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfec12579d8002aad25/\\$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfec12579d8002aad25/$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf) p. 3-8

	Perioden	Samenstelling huishouden	Totaal particulier huishouden ⁶⁶	Alleenstaande, 65 jaar of ouder	Alleenstaande man, 65 jaar of ouder	Alleenstaande vrouw, 65 jaar of ouder	Paar, beide partners 65 jaar of ouder
Bruto-inkomen⁶⁷	2009	1 000 euro	55,6	25,0	28,4	23,8	41,7
Bruto-inkomen	2010	1 000 euro	56,1	25,3	28,5	24,2	41,7
Bruto-inkomen	2011	1 000 euro	56,5	25,4	28,8	24,2	42,3
Bruto-inkomen	2012	1 000 euro	57,4	25,5	28,5	24,4	43,5
Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen⁶⁸	2009	1 000 euro	23,3	20,2	22,2	19,5	23,8
Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen	2010	1 000 euro	23,3	20,3	22,0	19,7	23,6
Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen	2011	1 000 euro	23,2	20,1	21,9	19,4	23,6
Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen	2012	1 000 euro	23,4	20,3	21,9	19,7	24,4

Tabel 4: Gemiddeld inkomen; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken, Nederland (CBS)⁶⁹

Het Tsjechisch bureau voor de statistiek (ČSÚ) heeft statistieken over het gemiddelde inkomen van ouderen voor het jaar 2009 uitgebreid verwerkt. Hierbij heeft het ČSÚ onderscheid gemaakt tussen het gemiddeld inkomen van alle ouderen en alleenstaanden – een man of een vrouw en ouderen met betaald werk. Het gaat in deze statistieken om het inkomen per persoon. In 2012 heeft het ČSÚ statistieken met cijfers van 2011 gepubliceerd over het gemiddelde inkomen van alle huishoudens in het algemeen,

⁶⁶ De uitkomsten hebben betrekking op particuliere huishoudens met inkomen in Nederland. Personen die in tehuizen of inrichtingen verblijven, zijn buiten beschouwing gebleven.

⁶⁷ Het bruto-inkomen bestaat uit het primair inkomen verhoogd met: - uitkeringen inkomensverzekering zoals uitkeringen ingevolge de Werkloosheidswet (WW), de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) en de Algemene Ouderdomswet (AOW), uitkeringen sociale voorziening zoals de Bijstandsuitkering, gebonden overdrachten zoals huursubsidie en tegemoetkoming studiekosten, en ontvangen inkomensoverdrachten zoals alimentatie van de ex-echtgeno(o)t(e).

⁶⁸ Het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen is het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Deze correctie vindt plaats met behulp van zogenoemde equivalentiefactoren.

⁶⁹ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=70843ned&D1=0,4-6&D2=0,20-22,24&D3=0&D4=9-12&HDR=G1&STB=G2,T,G3&VW=T> 18.2.2014

inclusief huishoudens van ouderen, volgens samenstelling van de huishoudens en het jaarlijks gemiddelde inkomen per persoon. Verder publiceert het ČSÚ meestal slechts de ontwikkeling van het gemiddelde ouderdomspensioen, niet van andere inkomsten zoals eventuele inkomsten uit arbeid of onderneming of andere uitkeringen. Over het gehele inkomen van ouderen bestaat er weinig informatie. Het ČSÚ publiceert wel statistieken van inkomsten en uitgaven van gezinnen per persoon per kwartaal waarin het gemiddeld maandelijks inkomen van ouderen vastgelegd wordt. Hierbij worden alleen ouderen in huishoudens zonder leden met betaald werk gerekend (alleen ouderen met jaarlijks inkomsten uit arbeid minder dan 12 000 kronen), dus niet werkende ouderen. Deze cijfers verschillen nogal van de uitgebreide statistieken over het gemiddeld inkomen en de leefsituatie van ouderen van 2009 die ČSÚ in 2012 heeft gepubliceerd. Daarvan komen de jaarlijkse inkomens die ik hier al heb vermeld (viz⁷⁰). De samenstelling van het jaarlijks inkomen van ouderen is daar op het bruto inkomen gebaseerd. Het is ook mogelijk dat in het gemiddeld inkomen ook huishoudens met leden met betaald werk gerekend werden, omdat het niet vermeld staat dat het niet zo is. Ik zal mijn verdere analyse van gemiddelde inkomens en uitgaven op onderstaande gegevens van het ČSÚ baseren. Uit de tabel Het gemiddeld inkomen van ouderen voor 1^e - 4^e kwartaal van een jaar - per persoon in CZK blijkt dat het sociaal inkomen, dus het ouderdomspensioen en eventuele andere sociale uitkeringen meer dan 90% van het netto inkomen van de ouderen vormt. Vanaf 2011 begint het aandeel lichtelijk dalen. De bedragen van pensioenen in Tsjechische kronen staan in de tabel Gemiddeld maandelijks ouderdomspensioen – per persoon in CZK.

Jaar	2012	2011	2010	2009
gemiddeld maandelijks inkomen	11 806	11 670	10 919	10 404
daarvan sociaal inkomen (%)	93,0	95,0	95,1	95,1
gemiddeld jaarlijks inkomen	141 672	140 040	131 028	124 848

Tabel 5: Het gemiddeld netto inkomen van ouderen voor 1^e - 4^e kwartaal van een jaar - per persoon in CZK (ČSÚ)⁷¹

⁷⁰KALMUS, J. ČSÚ. *Příjmy a životní podmínky domácností starobních důchodců*. Praha, 2012.

Geraadpleegd op:

[http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfec12579d8002aad25/\\$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfec12579d8002aad25/$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf) p. 3-8

⁷¹[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/2B0044BD3C/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/2B0044BD3C/$File/3005q406.pdf)
[http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/B90025C90F/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/B90025C90F/$File/3005q406.pdf)

Jaar	2010	2011	2012
Alle ouderen	10 138	10 567	10 770
Ouderen mannen	11 254	11 714	11 908
Ouderen vrouwen	9 204	9 599	9 750

Tabel 6: Gemiddeld maandelijks netto ouderdomspensioen – per persoon in CZK (ČSÚ)⁷²

Uit de twee bovenstaande tabellen blijkt dat het gemiddeld maandelijks ouderdomspensioen stijgt, maar zoals hierboven vermeld, gaat het basispensioen volgens verwachtingen en de ongunstige demografische ontwikkeling in de toekomst dalen. Aan de andere kant kan er worden verwacht dat Tsjechen meer zullen sparen voor het pensioen en dat ze dus later ook een aanvullend pensioen zullen ontvangen. Dat hangt natuurlijk ook van de economische situatie in het land af, het is niet vanzelfsprekend dat alle mensen van hun inkomen voldoende kunnen sparen.

Tegenwoordig denkt ongeveer 80% van de Tsjechen dat het basispensioen niet voldoende zal zijn om later al hun behoeften te dekken, maar slechts 54% van de mensen spaart voor hun pensioen. Het gaat meestal om mensen van 30 tot 59 jaar die een secundaire of universitaire opleiding hebben en mensen in huishoudens met een maandelijks inkomen hoger dan 40 000 CZK.⁷³ Volgens een onderzoek van de overlegorganisatie Swiss Life Select kan de hoogte van de opleiding de beslissing voor of tegen het sparen aanzienlijk beïnvloeden. 79,8% van de hoogopgeleide mensen spaart voor het pensioen, bij mensen op een basis- of beroepsopleiding is het 60%. Er is nog steeds 30% van de bevolking die alleen met het basis-staatspensioen rekent en dus geen geld voor de toekomst spaart.⁷⁴

[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/4F003AD39E/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/4F003AD39E/$File/3005q406.pdf)

[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/E20039F316/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/E20039F316/$File/3005q406.pdf)

⁷² http://www.denik.cz/z_domova/prumerny-starobni-duchod-byl-na-konci-brezna-10-740-korun-20120425.html 21.2.2014

http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=16&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&cislota=SZB0071UU&cas_2_26=2011&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp 21.2.2014

<http://www.finance.cz/duchody-a-davky/duchody-v-cislech/vyvoj-starobnich-duchodu/> 21.2.2014

⁷³ Sociologický ústav AV ČR. *Češi a spoření na důchod, listopad 2013*. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2013. Tisková zpráva. Geraadpleegd op:

http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7148/f3/es131216a.pdf p. 2, 4

⁷⁴ <http://www.investujeme.cz/kazdy-druhy-cech-si-spori-na-duchod-ve-tretim-piliri/> 18.3.2014

3.8. Uitgaven van ouderen

3.8.1. Veranderde financiële behoeften

Ouderen besteden hun geld op een andere manier dan jongere generaties. Er geldt in het algemeen dat mensen in verschillende levensfases hun geld anders uitgeven, bijvoorbeeld studenten hebben andere soorten uitgaven dan gezinnen met kleine kinderen. Deze verschillen kunnen met de hoogte van het inkomen samenhangen, maar ook met de leeftijd, gezondheidstoestand en veranderde preferenties. Met pensioen gaan is een belangrijke verandering in het leven van elke persoon, zowel in sociaal als financieel opzicht. Met de leeftijd verandert ook de mate van welvaart die mensen zich met hun geld kunnen veroorloven. De verschillen in de welvaartspositie tussen ouderen en jongeren kunnen gemeten worden met het consumer demand-model dat aangeeft hoeveel geld mensen besteden aan basisuitgaven zoals wonen, vervoer, voeding, zorg, enzovoort. Er kan dus worden bepaald hoe de bestedingsbehoefte en het bestedingspatroon verandert met het ouder worden. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat ouderen minder bestedingsbehoefte hebben dan jongere mensen en dat ze dus ook relatief minder inkomen nodig hebben. In het algemeen geldt dat ouderen in vergelijking met jongeren meer geld uitgeven aan voeding en huisvesting en minder geld aan vervoer en ontspanning. Sommige uitgaven kunnen wel gegeneraliseerd worden, sommige zijn meer individueel. In het algemeen verdwijnen de kosten voor woon-werkvervoer, maar aan de andere kant stijgen, met het ouder worden de kosten voor zorg. Een verslechterende gezondheidstoestand kan ook als gevolg hebben dat ouderen minder geld aan vrijetijdsactiviteiten besteden vanwege lichamelijke beperkingen. Ouderen besteden meestal meer tijd thuis, dus de kosten voor elektriciteit en verwarming kunnen in het algemeen hoger zijn. Het eetpatroon kan wel per persoon verschillen. Als mensen met werk stoppen kunnen ze minder calorieën nodig hebben, dus de voedingskosten kunnen afnemen. Aan de andere kant kunnen sommige gepensioneerden de nieuwe vrije tijd voor hun hobby's gebruiken en dus ook fysiek actiever zijn. Er geldt wel dat ouderen meestal minder vaak uit gaan eten waarop ze dus geld kunnen besparen. Een interessante hypothese is dat ouderen minder geld aan eten uitgeven, omdat ze meer tijd hebben om op goedkope aanbiedingen te letten. Het is ook mogelijk dat mensen met het ouder worden al met de daling van hun inkomens rekening houden en dus ook met de daling van hun consumptie en daarom schaffen ze

bijvoorbeeld minder vaak duurzame goederen aan. Ouderen besteden ook minder geld aan kleding. Dit heeft meer te maken met het leeftijdseffect en met het feit dat ze minder kleding nodig hebben dan toen ze elke dag naar hun werk gingen. Aan de andere kant kunnen ze meer geld besteden aan kleding voor vrije tijd.⁷⁵

3.9. Samenstelling van gemiddelde bestedingen

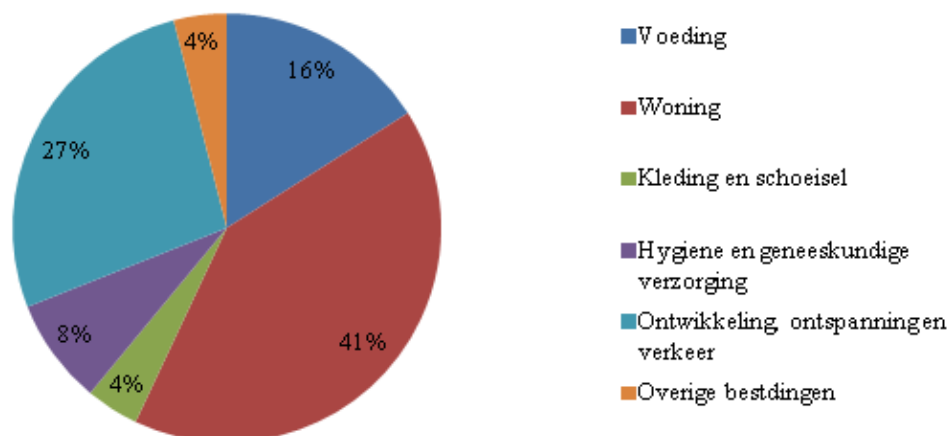
Soort bestedingen	Ouderen	Werknemers
Voeding en alcoholvrije drank	23,8	18,7
Alcoholische drank en tabak	3,2	2,6
Kleding en schoeisel	2,7	5,2
Woning, water, elektriciteit, gas en andere brandstoffen	29,7	20
Woning faciliteit, instelling en onderhoud	5,7	5,8
Gezondheidszorg	4,8	2,2
Vervoer	6,1	12,5
Post en telecommunicatie	3,9	4,5
Recreatie en cultuur	8,4	9,6
Onderwijs	0,2	0,8
Restaurants en hotels	2,8	6
Overige goederen en diensten	8,7	12

Tabel 7: Gemiddelde financiële uitgaven per persoon, structuur in %, 2012, Tsjechië (ČSÚ)⁷⁶

⁷⁵ SCP. *Tevreden met pensioen: Veranderende inkomens en behoeften bij ouderen*. Den Haag, 2012. 246 p. ISBN 978 90 377 0572 0. Geraadpleegd op:

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2012/Tevreden_met_pensioen p. 121-125

⁷⁶ [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/\\$File/30011313.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/$File/30011313.pdf) 25.2.2014

Grafiek 6: Bestedingen van 65-plussers in %, Nederland, 2010 (CBS)⁷⁷

Statistieken over gemiddelde uitgaven van Tsjechische ouderen bevestigen in de meeste gevallen het bovenstaande bestedingspatroon. Uit de tabel Gemiddelde financiële uitgaven per persoon, structuur in %, 2012, Tsjechië blijkt dat ouderen in 2012 gemiddeld ongeveer 35% van hun inkomen aan woningkosten hebben uitgegeven. Bij werkende personen was het percentage ongeveer 10% lager. Terwijl ouderen meer aan water, gas en elektriciteit besteedden, was het percentage bij woning-faciliteiten en onderhoud ongeveer hetzelfde. Verder besteedden ouderen gemiddeld meer aan voeding, alcoholvrije en alcoholische drank en tabak dan economisch actieve mensen. Aan gezondheidszorg gerelateerde kosten hebben ouderen gemiddeld ongeveer twee keer meer dan werkenden uitgegeven. Ze besteedden echter aanzienlijk minder aan kleding en schoeisel, vervoer en restaurants en hotels. Aan vervoer besteedden ouderen ongeveer de helft minder dan werkenden. Wat betreft recreatie en cultuur, waren de verschillen tussen de uitgaven van ouderen en werkenden niet zo groot.

Gegevens over gemiddelde bestedingen van Nederlandse 65-plussers in de bovenstaande grafiek zijn minder concreet. Zo besteedde een persoon ouder dan 65 in 2010 gemiddeld 41% van het inkomen aan kosten verbonden met wonen (hier worden

⁷⁷ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60046ned&D1=18,45-49&D2=2,10,15,18,22,28&D3=l&HDR=G1,G2&STB=T&VW=T> 26.2.2014

ook kosten voor onderhoud van de woning en tuin, verwarming en verlichting, meubelen, enz. inbegrepen) wat relatief veel is. Voeding vormde gemiddeld 16% van hun uitgaven. Ongeveer 27% werd besteed aan ontwikkeling, ontspanning en verkeer. Daarvan 14,2% aan verkeer en vervoer, 7,1% aan sport, spel en vakantie, 3,1% aan overige ontspanning (zoals bijvoorbeeld concerten, radio en tv en huisdieren), 0,4% aan roken en 2,6% aan ontwikkeling (hiermee worden cursussen bedoeld maar ook computers en studiemateriaal). Verder hebben ze gemiddeld 8% uitgegeven aan hygiëne en geneeskundige verzorging en 4% aan overige bestedingen zoals particuliere verzekering, contributies in verschillende organisaties en donaties.

Uit de bovenstaande samenstelling van uitgaven kan geconcludeerd worden dat basisuitgaven zoals woningkosten, voeding, kleding en schoeisel, gezondheidszorg en verkeer en vervoer ongeveer 73% van alle uitgaven van Tsjechische ouderen vormt. Bij Nederlandse ouderen was dat in 2010 83% (voeding, woning, kleding en schoeisel, hygiëne en geneeskundige verzorging en verkeer en vervoer). De vergeleken gegevens komen niet uit dezelfde jaren, maar het is onwaarschijnlijk dat het bestedingspatroon binnen een paar jaar ingrijpend verandert. Het is opmerkelijk dat Nederlandse ouderen gemiddeld meer aan woning- en vervoerskosten dan Tsjechische ouderen besteden, maar minder aan voeding. De hoogte van uitgaven besteed aan vakantie, recreatie, cultuur en overige ontspanning is vergelijkbaar – 11,2% bij Tsjechische ouderen en 10,6% bij Nederlandse ouderen.

3.10. Gemiddelde uitgaven van ouderen

Soort besteding	Ouderen		Werkenden	
	per jaar	per maand	per jaar ²	per maand ³
Voeding en alcoholvrije drank	28279	2357	22586	1882
Alcoholische drank en tabak	3757	313	3191	266
Kleding en schoeisel	3260	272	6298	525
Woning, water, elektriciteit, gas en andere brandstoffen	35202	2934	24122	2010
Woning faciliteit, instelling en onderhoud	6760	563	7025	585
Gezondheidszorg	5675	473	2695	225
Vervoer	7228	602	15090	1258
Post en telecommunicatie	4642	387	5459	455
Recreatie en cultuur	9934	828	11566	964
Onderwijs	269	23	981	82
Restaurants en hotels	3342	278	7290	608
Overige goederen en diensten	10323	860	14477	1206
Totaal uitgaven	118670	9890	120780	10066

Tabel 8: Gemiddelde financiële uitgaven per persoon in CZK, 2010, Tsjechië (ČSÚ)⁷⁸

Soort besteding	vanaf 65		van 45 tot 65	
	per jaar	per maand	per jaar ²	per maand ³
Voeding	4 030	336	5572	464
Woning	10 668	890	11 797	983
Kleding en schoeisel	1 162	97	1 995	166
Hygiëne en geneeskundige verzorging	1 963	164	2 339	195
Ontwikkeling, ontspanning en verkeer	7 078	590	11 590	966
Overige bestedingen	930	77	1101	92
Totaal bestedingen	25 831	2 154	34 394	2 866

Tabel 9: Bestedingen van een gemiddeld huishouden in euro volgens leeftijd hoofdkostwinner, 2010, Nederland (CBS)⁷⁹

De twee bovenstaande tabellen geven een overzicht van de gemiddelde financiële uitgaven van ouderen en vullen de bestedingstructuur aan met precieze cijfers. De gegevens voor Tsjechië zijn van 2012 en tonen de gemiddelde bestedingen van ouderen in Tsjechische kronen per persoon. De Nederlandse statistieken komen uit 2010 en

⁷⁸ [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/\\$File/30011313.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/$File/30011313.pdf) 18.3.2014

⁷⁹ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60046ned&D1=0,3,16-18&D2=0,2,10,15,18,22,28&D3=l&HDR=T&STB=G2,G1&VW=T> 18.3.2014

geven de gemiddelde bestedingen per huishouden aan volgens leeftijd van de hoofdkostwinner in euro. Om de financiële situatie van ouderen beter te kunnen vergelijken, worden ook de gemiddelde uitgaven van werkenden in het bijbehorende land vermeld. Bij Nederland geef ik de bestedingen van werkenden van 45 tot 65 aan om het verschil in de financiële situatie net voor het pensioen te kunnen vergelijken. Nederlandse huishoudens met een hoofdkostwinner van 45 tot 65 hebben de hoogste uitgaven van alle leeftijdsgroepen. De Tsjechische statistieken beschikken niet over een leeftijdsverdeling. Er is wel een verdeling naar opleiding van werkenden en naar soort baan – werknemers of zelfstandigen. Hoogopgeleide werkenden geven aanzienlijk meer geld uit dan gemiddelde werkenden, namelijk 132 598 CZK per jaar.

Het totale bedrag van uitgaven per jaar/maand is in de statistieken cruciaal. Uit de eerste tabel blijkt dat er geen groot verschil is tussen Tsjechische ouderen en werkenden qua uitgaven, wel in de samenstelling van het bestedingspatroon zoals aangegeven in het vorige hoofdstuk. In dit geval klopt het dus niet dat ouderen minder geld nodig hebben. Het is wel noodzakelijk om ook naar het gemiddelde inkomen te kijken. Bij het gemiddelde bruto loon van 25 101 kronen heeft een gemiddelde werkende in 2012 10 066 kronen maandelijks uitgegeven. Een gepensioneerde heeft in 2012 gemiddeld 9 890 kronen uitgegeven bij een gemiddeld pensioen van 10 770 kronen, dus bijna alles. De statistieken rekenen met personen en niet met huishoudens dus het is wel waarschijnlijk dat een gemiddelde werkende van zijn/haar inkomen ook kinderen of andere gezinsleden financieel moet steunen. Uit de tabel blijkt dat de meeste Tsjechische gepensioneerden bijna geen geld over houden en dus in de problemen raken bijvoorbeeld bij een onverwachte grote besteding. Bij gepensioneerde vrouwen is dit bij een gemiddeld pensioen 9 750 kronen het ergst. Er is naast basis levensonderhoud zoals voeding, woning, kleding, vervoer en gezondheidszorg ook gerekend met uitgaven voor vrije tijd zoals recreatie en cultuur en restaurants en hotel (bij deze besteding is wel een aanzienlijke daling vergeleken met werkenden) zodat gepensioneerden met een lager pensioen en alleenstaande ouderen zich deze activiteiten waarschijnlijk niet kunnen veroorloven wat de leefsituatie aanzienlijk kan beïnvloeden in negatieve zin.

De grootste financiële last voor Tsjechische ouderen wordt gevormd door uitgaven voor wonen. Dat blijkt uit het bovenvermelde onderzoek van het ČSÚ over inkomens en uitgaven van ouderen. Bij alle ouderen (werkende senioren inbegrepen) was de gemiddelde uitgave voor wonen 4 443 CZK wat 19,4% van hun netto inkomen vormt.

Bij alleenstaande ouderen was het gemiddeld 3 675 CZK wat 30,1% van hun netto inkomen bedroeg.⁸⁰ Voor ouderen die minder dan het gemiddelde pensioen krijgen kan de uitgave voor wonen een groot probleem zijn.

Uit de tweede tabel blijkt dat de situatie in Nederland anders is. In 2010 heeft een huishouden met een hoofdkostwinner ouder dan 65 ongeveer 8 500 euro minder geld uitgegeven dan een huishouden met een hoofdkostwinner tussen 45 en 65 jaar. Dit heeft te maken met het feit dat een huishouden met een hoofdkostwinner ouder dan 65 geen kinderen of gezinsleden financieel moet ondersteunen en ook met een daling van het inkomen na het met pensioen gaan. De gemiddelde hoogte van het inkomen van gepensioneerden wordt hier niet aangegeven, omdat bedragen van een aanvullend pensioen per huishouden aanzienlijk verschillen. Als de gemiddelde maandelijkse uitgaven per huishouden rond 2 100 euro zijn, dan moeten de gemiddelde inkomsten wel hoger of ongeveer hetzelfde bedragen. Volgens de bovengenoemde gegevens krijgt een paar 65-plussers samen het bedrag van een netto minimumloon, de rest is een aanvullend pensioen. Het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting⁸¹ (Nibud) geeft informatie over begroten na het pensioen. Ze gebruiken als voorbeeld gegevens over een gemiddeld huishouden en zijn maandelijkse inkomsten en uitgaven, een echtpaar waar beide partners gepensioneerd zijn. De beide partners krijgen hetzelfde AOW pensioen – 708 euro per maand, samen 1 416 euro dus ongeveer het bedrag van het bruto minimumloon. Bovendien krijgt de man 255 euro per maand aanvullend pensioen, de vrouw krijgt aanzienlijk minder – 105 euro per maand. Verder ontvangen ze een zorgtoeslag⁸² en vakantiegeld. Sommige van de bestedingen verschillen veel van de gemiddelde uitgaven van de statistieken van het CBS. Bij het inkomen van 1 922 euro per maand zouden ze volgens de tabel van het CBS niet alle kosten kunnen dekken maar ze hebben wel een eigen huis, dus hun totale uitgaven voor de woning (hypotheek en energie) is aanzienlijk lager dan in de statistieken van het CBS. Bovendien rekenen ze niet met uitgaven voor vrije tijd dus ze betalen eventuele vakanties waarschijnlijk van hun spaargeld omdat ze elke maand sparen en ze hebben verder ook verzekeringen. Dat

⁸⁰ KALMUS, J. ČSÚ. *Příjmy a životní podmínky domácností starobních důchodců*. Praha, 2012.

Geraadpleegd op:

[http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfec12579d8002aad25/\\$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfec12579d8002aad25/$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf) p. 9

⁸¹ een onafhankelijke stichting zonder winstoogmerk die informeert en adviseert over financiën van huishoudens.

⁸² een bijdrage in de kosten voor zorgverzekering. Hoe hoog de toeslag is, hangt af van het (gezamenlijke) inkomen. Het (gezamenlijke) vermogen mag niet te hoog zijn. De zorgtoeslag wordt samen met een eventuele toeslagpartner aangevraagd.

zien we bij Tsjechische ouderen niet, ze kunnen waarschijnlijk nauwelijks geld sparen van het basispensioen. De uitgaven van ouderen hangen ook van de gezondheidssituatie af en van de prijzen van medische verzorging in het land. Het echtpaar in het voorbeeld kan elke maand zonder problemen alle kosten betalen en nog geld sparen en dus ook eventuele onverwachte kosten betalen.

Inkomsten per maand	€*	Uitgaven per maand	€
AOW Frans	708	Hypotheek	322
Pensioen Frans	255	Energie	175
AOW Riet	708	Gemeentelijke Heffingen	60
Pensioen Riet	105	Telefoon, internet en kabel	70
Zorgtoeslag	146	Verzekeringen	260
		Abonnementen	40
		Autokosten	350
		Kleding	100
		Spaarrekening	81
		Extra's	40
		Huishoudgeld	424
Totaal inkomen	€ 1922,-	Totaal uitgaven	€ 1922,-

* Het vakantiegeld bedraagt € 1184,- (€ 592,- maal 2). Frans en Riet zetten dit bedrag apart op een spaarrekening.

Tabel 10: Begroting Frans (68) en Riet (65), 2014 (Nibud)⁸³

Bij alleenstaande ouderen kan dit anders zijn. Zoals boven vermeld ontvangt een alleenstaande gepensioneerde maandelijks 1.040,45 euro (met heffingskorting) plus een aanvullend pensioen dat varieert van tot 250 euro per maand en 1000 euro en meer per persoon/huishouden en het verschilt ook veel tussen mannen en vrouwen. Gezien de statistieken van het CBS kan het voor een alleenstaande gepensioneerde met een laag aanvullend pensioen moeilijk zijn om rond te komen. Nederlandse ouderen kunnen wel nog een zorgtoeslag of huurtoeslag krijgen.

⁸³ <http://www.nibud.nl/omgaan-met-geld/overzicht-houden/begroten-na-uw-pensioen.html> 19.3.2014

3.11. Samenvatting en conclusie

Er kan geconcludeerd worden dat Tsjechische ouderen bijna het gehele inkomen uitgeven en dus nauwelijks geld over hebben voor onverwachte bestedingen, financieel veeleisende vrijetijdsactiviteiten of duurdere producten of uitstapjes. In vergelijking met uitgaven van werkenden, zien ouderen na het met pensioen gaan een aanzienlijke daling van inkomsten, terwijl hun financiële behoeften weliswaar veranderen maar niet minder worden. Deze feiten duiden op een verslechterende leefsituatie. Nederlandse ouderen geven minder geld uit dan huishoudens van werkenden, wat te maken kan hebben met het feit dat ze geen kinderen meer thuis hebben of met een lager inkomen na het met pensioen gaan. De tweede mogelijkheid is minder waarschijnlijk wat een rapport van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) bevestigt,⁸⁴ dat een onderzoek heeft gedaan naar pensioenen in OESO-landen (Pensions at Glance 2013). Volgens dit onderzoek krijgen Nederlandse ouderen hogere pensioenen dan het gemiddelde binnen de OESO-landen. Belangrijk is hier “pension replacement rate” – hoeveel procent van hun voormalig gemiddeld loon gepensioneerden krijgen. Bij Nederlanders is het percentage relatief hoog, namelijk 90,7% bij een gemiddeld voormalig inkomen en 94,4% bij een lager gemiddeld voormalig inkomen. Dat duidt op een goede financiële situatie van Nederlandse ouderen. Bij Tsjechische ouderen was het percentage aanzienlijk lager - 52,2% bij een gemiddeld voormalig inkomen en 85,2% bij mensen die gemiddeld een lager voormalig inkomen hadden.⁸⁵ Voor mensen die gemiddelde inkomsten hadden is dit een aanzienlijke daling en dat betekent voor hen dat ze dus voorzichtiger met geld moeten omgaan om hun economische positie te kunnen behouden. Bij sommige ouderen is het zelfs moeilijk om rond te komen en ze hebben nauwelijks geld voor andere bestedingen behalve de basisbehoeften. Er kan dus gezegd worden dat hun leefsituatie verslechterd is.

⁸⁴ een samenwerking van 34 landen om sociaal en economisch beleid te bespreken en coördineren.

⁸⁵ OECD. *Pensions at a Glance 2013*. EU, 2013. ISBN 978-92-64-20393-8. 364 p. Geraadpleegd op: <http://www.oecd.org/pensions/public-pensions/OECDPensionsAtAGlance2013.pdf> p. 137

4. Woonsituatie van ouderen

Wonen is één van de aspecten die de leefsituatie van mensen aanzienlijk beïnvloedt. Met het ouder worden veranderen behoeften van mensen ook wat betreft wonen. Woonvoorzieningen voor ouderen bieden speciale diensten voor ouderen die constante zorg nodig hebben. Tegenwoordig wordt de nadruk gelegd op de zo lang mogelijke zelfstandigheid van ouderen om zo lang mogelijk actief te blijven zonder behoefte aan hulp van hun omgeving.

4.1. Woonsituatie van ouderen in Tsjechië

In het verleden was het in Tsjechië normaal dat meer generaties in één huis binnen een familie woonden. Nu wordt het samenwonen van ouders met hun volwassen kinderen als problematisch gezien. Het is ook in strijd met de huidige moderne actieve ouderen die tijd voor hun eigen ontwikkeling nodig hebben en niet meer alleen als een oppas voor kleinkinderen dienen, terwijl hun ouders op het werk zijn. Aan de andere kant is het voor Tsjechische ouderen om financiële redenen vaak moeilijk om naar kleinere appartementen met speciale voorzieningen te verhuizen als hun huis te groot is en niet geschikt voor hun behoeften. Volgens een onderzoek van Diakonie ČCE⁸⁶ woonde in 2009 75% de van de mensen tussen 65 en 90 jaar in een eigen woning. 46% van hen woonde echter helemaal alleen. 80% van de jongere ouderen van 65 tot 79 jaar hadden geen hulp nodig en konden zelfstandig leven. Met de stijgende leeftijd neemt het aantal ouderen die zelfstandig kunnen wonen echter af. 50% van de 80 – 89-plussers konden zelfstandig leven, bij 90-plussers was het aantal al aanzienlijk lager, namelijk 20%. 70% van de Tsjechische ouderen had in 2009 een eigen woning, 10% woonde in een huurwoning, 10% samen met een familie en minder dan 5% in een bejaardentehuis. Het is voor mensen vaak problematisch om voor hun ouders te zorgen qua fysieke en psychische kant. Met behulp van zogenaamde gedeelde zorg waarbij de familie samenwerkt met geschikte sociale en gezondheidszorg is het echter niet onmogelijk. Zo kan een oudere persoon in zijn/haar eigen woning of in de omgeving van zijn/haar eigen woning blijven wonen en de sociale contacten behouden. Ouderen zonder familie die niet meer zelfstandig zijn, zijn vaak aangewezen op verblijf in speciale

⁸⁶ organisatie zonder winstoogmerk die sociale diensten en humanitaire hulp verleent

woonvoorzieningen voor ouderen. Dit wordt vaak gezien als de laatste oplossing en is vaak ook verbonden met een lange wachttijd voor een plaats in een bejaardentehuis. In West-Europa bestaat een model van speciale particuliere woningen voor ouderen waar ze afzonderlijk kunnen wonen in een veilige omgeving met een aantal speciale diensten volgens hun individuele behoeften. Dit wordt door ouderen positiever waargenomen dan institutionele bejaardentehuizen in Tsjechië waarnaar ouderen verhuizen omdat ze geen andere optie hebben. In Tsjechië worden zulke woningen ook als experimenten gebouwd, maar het zal waarschijnlijk nog lang duren tot ze populair worden mede omdat ze duurder zijn dan bejaardentehuizen. Volgens de organisatie Diakonie ČCE is de Tsjechische maatschappij nog niet goed voorbereid om de woonsituatie van ouderen op te lossen ondanks het stijgende aantal ouderen. Cruciaal is zo lang mogelijk zelfstandig te wonen en vroeg te beginnen met nadenken over het leven na het pensioen en om maatregelen te nemen zoals bijvoorbeeld speciale aanpassingen in de woning.⁸⁷ De meeste Tsjechische ouderen leven in tweepersoons huishoudens, het aantal ouderen dat in een huis woont is vergelijkbaar met het aantal ouderen dat in een huurwoning woont. Tsjechische ouderen zijn niet geneigd om naar kleinere woningen te verhuizen, hoewel het onderhoud van grotere huizen vooral voor alleenstaanden vaak financieel moeilijk is. Ze zijn al gewend aan hun eigen woningen en willen niet graag verhuizen wat waarschijnlijk verbonden is met de lagere flexibiliteit van Tsjechische ouderen.⁸⁸ Bejaardentehuizen vallen in Tsjechië onder het beheer van gemeenten of regio's die reageren op het stijgende aantal ouderen met stijgende capaciteiten. De situatie is echter nog niet ideaal, want in 2010 was de capaciteit van de bejaardentehuizen ruim 36 000, maar het aantal afgekeurde aanvragen was ongeveer 60 000. Vanwege het gebrek aan individuele particuliere woningen voor ouderen met gespecialiseerde diensten wordt in Tsjechië steeds meer nadruk gelegd op de zorg binnen het gezin. Het is namelijk belangrijk dat ouderen pas naar bejaardentehuizen verhuizen als het echt nodig is. Bij ouderen met een slechte gezondheid is de institutionele zorg effectiever dan zorg verleend door gezinsleden. Het is echter positiever voor ouderen dat ze in hun eigen sociale omgeving kunnen blijven met aanwezigheid van verwante mensen. In Tsjechië wordt de hulp verleend door gezinsleden ook waargenomen als vanzelfsprekende dank aan de ouderen voor hun voorafgaande levenslange zorg. De vorm van zorg is ook

⁸⁷ Diakonie Českobratrské církve evangelické, Ministerstvo pro místní rozvoj . Publicatie in het kader van het project „Bydlení seniorů“. Praha, 2009. 72p. Geraadpleegd op:

<http://www.diakonie.cz/res/data/002/000601.pdf?seek=1296733798> p. 4-11

⁸⁸ SVOBODOVÁ, K. *Bydlení seniorů v České republice*. Forum sociální politiky, vol. 3. 2009. p. 9

afhankelijk van de situatie en relaties binnen het gezin. Bovendien is het wonen in een bejaardentehuis duurder.⁸⁹ De campagne *Žít déle doma* (Langer thuis leven) wil de perceptie van de Tsjechische maatschappij over zorg en woonvoorzieningen voor ouderen verbeteren. De campagne is gebaseerd op het feit dat negen van de tien Tsjechische ouderen hun laatste jaren thuis willen beleven wat vaak in strijd is met de realiteit. De campagne wijst op andere zorgmogelijkheden dan bejaardentehuizen. Hiermee worden bijvoorbeeld (dag)verzorgingsdiensten bedoeld waarbij een persoon hulp aan ouderen verleent zoals koken, bezorgen van boodschappen of hulp bij persoonlijke verzorging. Verder zijn er bijvoorbeeld verschillende dagopvangcentra waar ouderen overdag terecht kunnen terwijl ze thuis blijven wonen.⁹⁰ Het is duidelijk dat het systeem van alternatieven tot bejaardentehuizen nog verder uitgewerkt moet worden, maar het is noodzakelijk voor de kwaliteit van leven van ouderen dat ze meer mogelijkheden hebben waaruit ze kunnen kiezen waar en op welke manier ze hun laatste jaren willen doorbrengen.

4.2. Woonsituatie van ouderen in Nederland

Tegenwoordig wonen er in Nederland ongeveer 165 000 ouderen in verzorgings- (ongeveer 100 000 personen) of verpleeghuizen (ongeveer 65 000 personen) wat slechts 6% van alle Nederlandse ouderen vertegenwoordigt. Bij oudere ouderen zijn deze aantallen wat hoger, namelijk iets minder dan een kwart bij 85- 90-plussers en 57% van de 95-plussers. Verzorgingshuizen dienen voor ouderen die niet meer zelfstandig kunnen wonen, ze kunnen daar permanent wonen of alleen dagverzorging krijgen. Als ouderen intensievere en medische zorg nodig hebben dan worden ze vaak verwezen naar een verpleeghuis. Dit verblijf hoeft niet langdurig te zijn, ouderen kunnen daar bijvoorbeeld terecht als hun mantelzorgers op vakantie zijn. Bovendien is het bij Nederlandse ouderen gebruikelijk dat ze thuisbehandeling krijgen zodat ze niet hoeven te verhuizen.⁹¹ Het aantal ouderen dat in een verzorgings- of verpleeghuis woont neemt

⁸⁹ LINHARTOVÁ, A. *Domovy pro seniory versus péče v rámci rodiny*. Katedra demografie Vysoké školy ekonomické v Praze, 2012. Geraadpleegd op:

<http://kdem.vse.cz/resources/relik12/sbornik/download/pdf/33-Linhartova-Aneta-paper.pdf>

⁹⁰ <http://www.zitdeledoma.cz/index.php?r=site/index> 2.4.2014

⁹¹ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verpleeghuizen-en-verzorgingshuizen/vraag-en-antwoord/wat-is-het-verschil-tussen-een-verzorgingshuis-en-een-verpleeghuis.html> 2.4.2014

geleidelijk af wat stijgende zelfstandigheid van ouderen aanduidt.⁹² Het overheidsbeleid streeft naar langere zelfstandigheid van ouderen en dus ook dat ze langer zelfstandig in hun eigen woning kunnen wonen. Dit doet de overheid door enkele middelen, zoals het stimuleren van de bouw van geschikte woningen voor ouderen (het plan is dat er tot 2021 elk jaar 44 000 nieuwe woningen voor ouderen gebouwd zullen worden). Verder vestigt de overheid de aandacht op aanpassing van bestaande woningen van ouderen door woningcorporaties of ouderen zelf. Gemeenten kunnen zelf beslissen welke woningen voor welke groep woningzoekenden geschikt zijn. Ouderen kunnen een huurtoeslag krijgen als de huurprijs door aanpassing verhoogd wordt. Sommige aanpassingen door eigenaren zoals een traplift of verhoogd toilet kunnen ook door de overheid vergoed worden. Dankzij de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) kunnen ouderen die lichamelijk beperkt zijn hulp of assistentie krijgen direct in hun huishoudens zodat ze niet hoeven te verhuizen naar een speciale instelling.⁹³

4.3. Samenvatting en conclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat zowel in Tsjechië als in Nederland nadruk de gelegd wordt op zelfstandigheid van ouderen wat ook betekent dat ouderen gestimuleerd worden om zo lang mogelijk thuis te blijven leven. Het aantal ouderen dat in speciale instellingen voor ouderen woont is in Nederland en Tsjechië vergelijkbaar. De Nederlandse overheid heeft enkele maatregelen genomen die ouderen helpen om langer thuis te wonen zoals gespecialiseerde woningen voor ouderen of toeslagen voor aanpassingen van hun eigen huizen. De Tsjechische woningmarkt is nog niet goed ontwikkeld om aan de behoeften van ouderen te voldoen. Bovendien zijn Tsjechische ouderen meestal niet geneigd om te verhuizen. Dit kan opgelost worden door dagopvangcentra of hulp met huishouden of persoonlijke verzorging. Zo hoeven ouderen niet in speciale tehuizen te gaan wonen wat in Tsjechië vaak een laatste optie vormt en ook negatief wordt waargenomen. In Tsjechië wordt nog steeds de nadruk gelegd op zorg door gezinsleden, in Nederland wordt deze vorm van zorg mantelzorg genoemd. De woningsituatie beïnvloedt zeker de gehele leefsituatie van ouderen. Hier is

⁹² KLERK, M, de. SCP. *Zorg in de laatste jaren : Gezondheid en hulpgebruik in verzorgings- en verpleeghuizen 2000 – 2008*. Den Haag, 2011. 48 p. ISBN 978 90 337 0586 7. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Zorg_in_de_laatste_jaren p. 11-16

⁹³ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ouderenwoningen/geschikte-woningen-voor-ouderen> 2.4.2014

het niet duidelijk of woningsituatie van Nederlandse ouderen beter is dan die van Tsjechische ouderen of andersom. Wel kan gezegd worden dat Nederlandse ouderen meer mogelijkheden hebben om langer zelfstandig in hun eigen (sociale) omgeving te kunnen blijven wonen door speciale maatregelen van de overheid. Het Tsjechische beleid moet nog aangepast worden om ouderen meer opties te geven dan zorg binnen het gezin of verhuizen naar een bejaardentehuis.

5. Ouderen en vrije tijd

*We stoppen niet met spelen omdat we oud worden, maar we worden oud omdat we stoppen met spelen.*⁹⁴

In dit hoofdstuk zal ik me bezighouden met (vrije-) tijdsbesteding van Nederlandse en Tsjechische ouderen. De vragen die in dit hoofdstuk gesteld worden zijn hoe actief zijn Nederlandse ouderen in vergelijking met Tsjechische ouderen en welke vrijetijdsactiviteiten zijn populair onder ouderen in beide landen. Verder wordt er onderzocht met welke aspecten de (vrije-)tijdsbesteding samenhangt. De financiële situatie, leeftijd en mentaliteit in het land zullen hier zeker een rol spelen. Sommige activiteiten zoals sporten, familie en vrienden ontmoeten, TV kijken, in de tuin werken, enzovoort kosten bijna geen geld, maar culturele activiteiten, verschillende cursussen of (buitenlandse-) uitstapjes en vakanties kunnen voor sommige ouderen wel financieel onmogelijk zijn. Er worden in dit hoofdstuk ook voorbeelden van verschillende georganiseerde programma's en activiteiten gericht op ouderen in beide landen genoemd. Zo kan worden geïllustreerd wat er in beide landen gedaan wordt in het kader van active ageing. Ik zal ook enkele nieuwe trends bespreken in de vrijetijdsbesteding, zoals het gebruik van computer en internet onder ouderen. Vrijetijdsbesteding van ouderen wordt hier ook vergeleken met die van de jongere generatie in hetzelfde land.

5.1. Mobiliteit en pensioen

Hoe meer ouderen mobiel zijn hoe meer mogelijkheden ze hebben om van verschillende vrijetijdsactiviteiten gebruik te maken. De huidige ouderen zijn meer mobiel, vitaal en actief dan ouderen van de vorige generatie, vooral die tussen 55 en 75 jaar en ze hebben dus ook andere gedragspatronen en andere preferenties dan de vorige generatie ouderen. Andere gedrags-, vrijetijdsbesteding-, consumptie-, verplaatsing- en verhuizingsmogelijkheden van ouderen bieden ook nieuwe economische kansen in een regio of stad. Deze veranderende gedragspatronen kunnen weer te maken hebben met andere factoren dan leeftijd, namelijk generatie-effect of periode-effect (tijdsperiode). Ouderen zijn in het algemeen minder actief dan jongere leeftijdsgroepen wat heeft te maken met het leeftijdseffect. Aan de andere kant zijn huidige ouderen actiever dan de

⁹⁴ auteur onbekend

vorige generatie, bijvoorbeeld door toenemend gebruik van auto's, dus het gaat ook om generatie-effect. Daarnaast dient het toenemende gebruik van internet en dus ook veranderende verplaatsingsgedrag (mensen gaan bijvoorbeeld minder naar de bank, ze gebruiken meer internetbanking) als een voorbeeld van het periode-effect, in dit geval niet alleen onder ouderen. Volgens een onderzoek van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) bestaat er ook een ander belangrijk effect, namelijk het effect van vergrijzing of het volume-effect. Het aantal ouderen stijgt en dat wordt sowieso gemanifesteerd in de maatschappij. De verschillende gedragspatronen hebben natuurlijk ook te maken met de economische situatie van ouderen. Zoals gezegd in het vorige hoofdstuk, gaat het steeds beter met de huidige en toekomstige ouderen in Nederland, de meerderheid heeft een aanvullend pensioen en het aantal ouderen dat een eigen huis heeft met vaak al afbetaalde hypotheek is gestegen. De situatie in Tsjechië is anders. Door het feit dat de meeste ouderen geen ander inkomen hebben dan het basispensioen, en die zal in de toekomst nog verder dalen, zijn de verwachtingen voor de huidige ouderen niet goed. Aan de andere kant kunnen de huidige Tsjechische ouderen zich meer veroorloven dan de vorige generatie ouderen. De vraag is hoe de situatie van toekomstige Tsjechische ouderen eruit zal zien. Dit hangt voor het grootste deel af van de aanwezigheid en hoogte van hun aanvullend pensioen.

Na het pensioen en het stoppen met betaald werk hebben ouderen meer tijd voor vrijetijdsactiviteiten en voor huishoudelijke en persoonlijke zorg. De (vrije-)tijdsbesteding van ouderen hangt af van de gezondheids- en huishoudensituatie (bijvoorbeeld de partnerstatus). Verder is dit afhankelijk van de economische situatie, maar aan de andere kant ook van het aanbod en de kwaliteit van vrijetijds mogelijkheden voor ouderen. Deze activiteiten en voorzieningen zouden goed toegankelijk, betrouwbaar en vooral dichtbij de woonomgeving van ouderen moeten zijn. Dit kan een probleem zijn voor ouderen die op het platteland of in kleine dorpjes wonen. Bovendien beïnvloedt het bezit van een rijbewijs en auto het dagelijkse leven van ouderen en dus ook hun (vrije-)tijdsbesteding. Het bezit van zowel een auto als rijbewijs is in beide landen in de laatste decennia toegenomen, vooral bij vrouwen. In 1990 had 26% van de Nederlandse vrouwen tussen 65 en 75 jaar een rijbewijs, in 2000 was het aantal al 45% en in 2010 65%. Wat betreft het autobezit onder ouderen, geldt hier nog steeds dat er meer mannen zijn die over een auto beschikken. In 2000 had 73% van de mannen tussen 65 en 75 jaar een auto, bij vrouwen was het aantal aanzienlijk lager, namelijk

24%, in 2010 is het aantal vrouwen met een auto nauwelijks gestegen – tot 33%, bij mannen was het 78%. Bij personen tussen 45 – 55 jaar was het percentage in 2010 82% bij mannen, dus geen groot verschil in vergelijking met mannen tussen 65 en 75 jaar. Bij vrouwen was het 64%, dus ongeveer twee keer zo veel als bij vrouwen tussen 65 en 75 jaar. Volgens een onderzoek van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut vormt de helft van alle verplaatsingen van Nederlandse ouderen reizen voor vrijetijdsactiviteiten, de tweede helft wordt gevormd door huishoudelijke en persoonlijke verzorgingsmotieven. Het zelfstandige reizen met de auto is bij ouderen in de laatste jaren toegenomen, evenals het aantal tochten vanwege de vrije tijd, terwijl vroeger huishoudelijke en persoonlijke verzorgingsmotieven een groter deel van reizen onder ouderen vormden dan nu. Hoewel de huidige ouderen later afhankelijk van hulp van andere mensen zijn, neemt het gebruik van auto's en de gehele mobiliteit met de leeftijd af. Er is bij het verplaatsingsgedrag sprake van zowel een generatie- als leeftijdseffect.⁹⁵

5.2. Vrijetijds mogelijkheden

Vrijetijdsactiviteiten zijn voor ouderen bijzonder belangrijk, omdat ze sociale uitsluiting kunnen voorkomen. Goede sociale- en vrijetijdsvoorzieningen en mogelijkheden in de woonomgeving van ouderen kunnen ook de behoefte aan gezondheidszorg en verhuizing naar bejaardentehuizen of verzorgingshuizen verminderen.

Vrijetijdsbesteding van ouderen is tegenwoordig nauw verbonden met het concept van Active Ageing. Bij Tsjechische ouderen worden met vrijetijdsactiviteiten meestal de volgende activiteiten bedoeld – sociaal contact met de omgeving (dat wordt het meest gewaardeerd), sport, hobby's en interesses, maar ook (deeltijds)-werken. Georganiseerde vrijetijdsactiviteiten voor ouderen worden in Tsjechië georganiseerd door organisaties zonder winstoogmerk en door lokale instellingen zoals gemeenten. Deze organisaties beweren echter dat er weinig samenwerking en vooral financiële ondersteuning van de overheid komt, wat dus in strijd is met het beleid van het Ministerie van sociale zaken zoals genoemd in het eerste hoofdstuk. Zoals al vermeld,

⁹⁵ PRAAG, C., van, NIMWEGEN, N., van. *Actief ouder worden in Nederland: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012*. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2012. 199 p. ISBN 978-90-6984-659-0. Geraadpleegd op: <http://www.nidi.nl/shared/content/output/books/nidi-book-86.pdf> p. 168-172

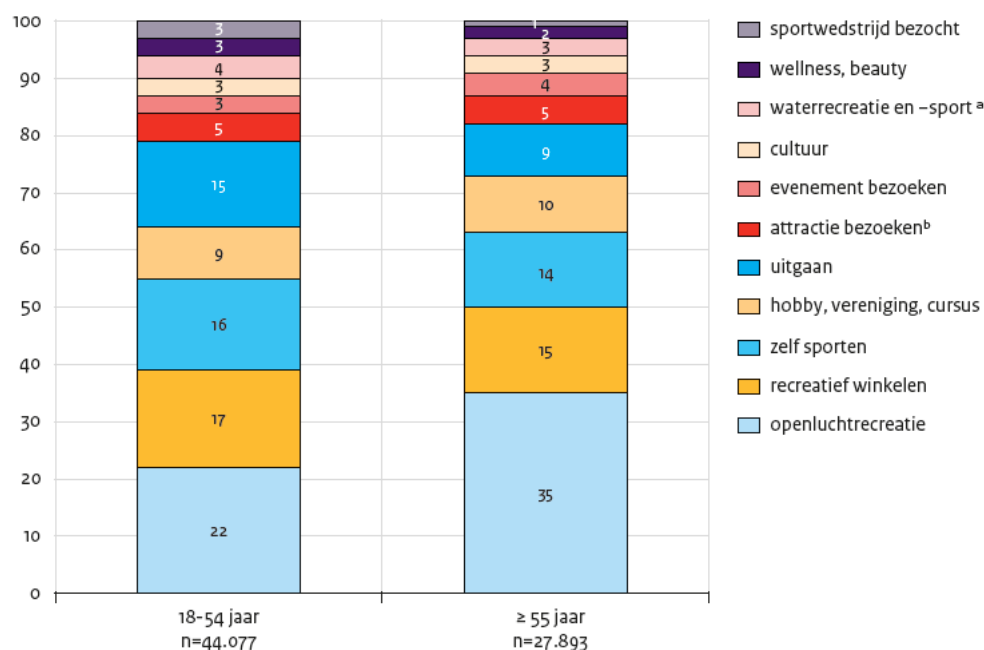
kunnen de mogelijkheden voor vrijetijdsactiviteiten beperkt zijn op het platteland en in kleine steden en dorpjes. Aan de andere kant bestaat hier waarschijnlijk meer samenwerking en wederzijdse cohesie tussen de inwoners, zodat ze zelf initiatief kunnen nemen en verschillende activiteiten organiseren. In grote steden is de wederzijdse samenhang daarentegen lager, maar er zijn meer georganiseerde vrijetijdsvoorzieningen voor ouderen. Één van de mogelijke activiteiten voor ouderen in grote steden die echter weinig gevolgd worden zijn ouderenuniversiteiten. Zoals genoemd in het eerste hoofdstuk, volgt slechts 2% van de Tsjechische ouderen een cursus op één van de ongeveer 20 universiteiten voor ouderen (zogenaamde U3V universiteiten – “van derde leeftijd”). Deze cursussen en lezingen zijn meestal gratis, een gepensioneerde hoeft slechts inschrijvingskosten te betalen tussen 100 en 600 CZK. Uit het eerste hoofdstuk blijkt dat studeren ook onder Nederlandse ouderen weinig populair is.

Één van de organisaties zonder winstoogmerk is Veselý senior die om financiële redenen echter slechts in Praag gevestigd is. Doel van deze organisatie is de vooroordelen over ouderen in de maatschappij veranderen. Veselý senior organiseert verschillende programma's gericht op het culturele leven zoals lezingen, uitstapjes, consultaties, concerten, enz. De organisatie creëert ook een speciale (virtuele) ontmoetingsplaats voor ouderen die sociale contacten zoeken.⁹⁶

Verschillende verenigingen en clubs voor ouderen bieden hen veel mogelijkheden om vrije tijd te besteden en sociaal actief te blijven. Zowel in Nederland als in Tsjechië bestaan er veel ouderenclubs die meestal een deel van een gemeente vormen of met een gemeente samenwerken. Iedereen kan zich voor een (jaarlijkse) contributie inschrijven, sommige clubs zijn gratis. In Tsjechië zijn zulke clubs heel populair en ze bestaan vaak ook in kleine steden waar mensen elkaar meer kennen wat een voordeel voor ouderen kan zijn. De verenigingen organiseren activiteiten volgens de grootte van de gemeente en het aantal leden. Het gaat meestal om verschillende sporten of culturele uitstapjes, cursussen (vaak verbonden met lokale scholen), hobby's zoals dansen, zingen, zwemmen, schilderen, fietsen, enz. of gewoon regelmatige ontmoetingen in lokale clubs. In Nederland zijn er veel verenigingen voor 50-plussers of voor ouderen die verbonden zijn met hobby's en interesses. Het gaat vaak om sportverenigingen, maar

⁹⁶ Respekt Institut. *50+ Aktivně: Fakta, inspirace a rady do druhé poloviny života*. 191 p. ISBN 978-80-904153-2-4 p. 67-74

ook bijvoorbeeld kampeerclubs. Dit is voordelig voor alle ouderen want iedereen kan aan een “op maat” verenigingen meedoen.⁹⁷

Grafiek 7: Samenstelling van het vrijetijdsrepertoire van de 55-plussers, afgezet tegen het repertoire van de 18-54-jarigen, in % (CVTO, SCP-bewerking)

5.3. Vrijetijdspreferenties

Op de hieronderstaande grafiek wordt vrijetijdsbesteding van 55-plussers en van personen tussen 28-64 jaar buiten huis weergegeven. Het is duidelijk dat 55-plussers de buitenshuis tijd meer waarderen dan jongere generaties. Andere populaire activiteiten zoals recreatief winkelen, zelf sporten, uitgaan of cultuur verschillen niet veel van de jongere generatie. Uit een onderzoek van het SCP over vrijetijdsbestedingen van Nederlanders blijkt dat ouderen die niet beperkt zijn door hun gezondheid hun vrije tijd graag buitenshuis besteden en vaker en tot hogere leeftijd dan voorafgaande generaties. Verder blijkt dat 90% van de ouderen tussen 65-74 jaar minimaal één keer per week uit gaat voor vrijetijdsdoelen. Bij 75-plussers neemt de frequentie af omdat ouderen of

⁹⁷ <http://www.crsp.cz/seniori/31-klas-klub-aktivnich-senior> 12.4.2014

<http://www.klubsen-rpr.wz.cz/> 12.4.2014

<http://www.ksk-liberec.cz/nase-cinnosti/seniori/klubova-cinnost/klub-senioru-v-palachove-ulici/> 12-4-2014

<http://www.seniorenbeuningen.nl/> 12.4.2014

<http://www.seniorenkampeerclub.nl/> 12.4.2014

mensen in hun sociale netwerk vaker gezondheidsproblemen hebben.⁹⁸ Dat heeft ook zeker te maken met de sociale participatie.

Uit een masterscriptie over vrijetijdsmogelijkheden van Tsjechische ouderen en hun houding tegenover actief leven blijkt dat de meerderheid van de respondenten (94%) helemaal of eerder tevreden is met hun vrije tijd. 91% van hen geeft aan dat het aanbod van vrijetijdsmogelijkheden in hun omgeving helemaal (44%) of eerder (47%) voldoende is. Hierbij is het belangrijk te vermelden dat 84% van de respondenten in een stad woont, de rest in een dorp. Het onderzoek werd gedaan onder 87 ouderen tussen 60 – 81 en meer in de regio Olomouc, een deel van de respondenten volgt taalcursussen of is actief in een sportvereniging. 39% van de respondenten is hoogopgeleid, 21% heeft een beroepsopleiding. Wat betreft vrijetijdsactiviteiten die ouderen thuis doen hebben alle respondenten (100%) televisie kijken vermeld, verder ook lezen (85%), radio luisteren (72%) en werken in het huishouden (67%). Deze activiteiten zou ik eerder als passief dan als actief beschouwen omdat er geen sociale interactie plaatsvindt en ook geen fysieke inspanning. Verrassend weinig ouderen hebben familie en vrienden ontmoeten gekozen (15%). Dat kan betekenen dat ze weinig sociale contacten hebben en kunnen dus het risico van sociale uitsluiting lopen. Het is ook mogelijk dat de sociale contacten niet thuis plaatsvinden. Relatief weinig respondenten doen aan culturele activiteiten, namelijk 32%. Hierbij gaat het meestal om historische monumenten (18%), theater (13%) en bals (10%). De helft van de respondenten doet aan sportactiviteiten. Ze hebben meestal toerisme (47%) en fietsen (32%) aangegeven. Dit heeft meer te maken met persoonlijke preferenties. Mensen die interesse voor cultuur hebben zouden ook op latere leeftijd culturele evenementen bezoeken. 55% van de respondenten is lid van een vereniging. Als reden voor lidmaatschap geeft de meerderheid van de ouderen aan dat het voor hen belangrijk is qua sociale contacten. Verenigingen kunnen als een aanzienlijk deel van sociale contacten dienen, vooral voor ouderen die alleenstaand zijn en ver van hun familie wonen. Verenigingen zijn volgens de respondenten vooral een sociale aangelegenheid. 44% van de ouderen geeft aan dat ze in hun vrije tijd studeren, meestal is het zelfstudie (53%), verschillende lezingen en cursussen (43%) en studie in het kader van een vereniging (32%). Deze cijfers zijn relatief hoog en samen met de

⁹⁸ VERBEEK, D. HAAN, J, de. SCP. *Eropuit! Nederlanders in hun vrije tijd buitenshuis*. Den Haag, 2011. 110 p. ISBN 978 90 377 0547 8. Geraadpleegd op: https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Eropuit p. 76-85

deelname aan verenigingen tonen ze dus ook dat de respondenten actief willen blijven. Een belangrijk aspect van het onderzoek was ook de vraag “Welke factoren belemmeren u bij een actieve vrijetijdsbesteding?”. De meeste respondenten geven financiële middelen aan (41%), tekort aan vrije tijd (30%) en gezondheidssituatie (16%). Uit het onderzoek is niet gebleken dat ouderen die in een stad wonen meer tevreden zijn met hun (vrije-) tijdsbesteding. Dit kan te maken hebben met het feit dat er in dorpen weliswaar minder gespecialiseerde activiteiten voor ouderen zijn maar aan de andere kant kunnen ouderen deelnemen aan traditionele evenementen voor alle generaties verbonden met folklore. Het is wel gebleken dat hoogopgeleide ouderen meer aan studie doen zoals al vermeld staat in het eerste hoofdstuk van deze scriptie. Het onderzoek heeft ook bevestigd dat actieve vrijetijdsbesteding nauw verbonden is met de tevredenheid met de leefsituatie en dat verschillende activiteiten voor ouderen heel belangrijk zijn wat betreft sociale participatie maar ook gezondheidstoestand.⁹⁹

5.4. Kerk als een ontmoetingsplaats voor ouderen

Bij vroegere generaties ouderen was een deel van hun vrije tijd vaak verbonden met activiteiten rond de kerk. Tegenwoordig is het kerkbezoek onder alle generaties laag. In beide landen geldt echter dat ouderen de grootste groep gelovigen vormen al is het aantal ouderen dat regelmatig naar de kerk gaat ook aan het afnemen. In Nederland ging in 2009 17% van de personen tussen 65 en 75 één keer of vaker per week naar de kerk, bij mensen tussen 35 en 45 was het percentage aanzienlijk lager, namelijk 6% en bij personen ouder dan 75 was het 23%.¹⁰⁰ Volgens de laatste volkstelling van 2011 waren er in Tsjechië ongeveer 202 000 mensen tussen 60 en 69 jaar die het rooms-katholieke geloof belijden, bij mensen ouder dan 70 jaar was het bijna 270 000 mensen. Bij mensen tussen 35 en 39 jaar was dit aantal aanzienlijk lager, namelijk ongeveer 64 000.¹⁰¹ Het blijkt dus dat in beide landen 70-plussers de grootste groep kerkgangers

⁹⁹ BŘÍZOVÁ, P. *Možnosti aktivního života z pohledu osob seniorského věku*. [Masterscriptie]. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. p. 49, 47, 50 - 83

¹⁰⁰ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60027ned&D1=97-101&D2=0-10,27-31&D3=0,12&HDR=T,G2&STB=G1&VW=T> 22.3.1014

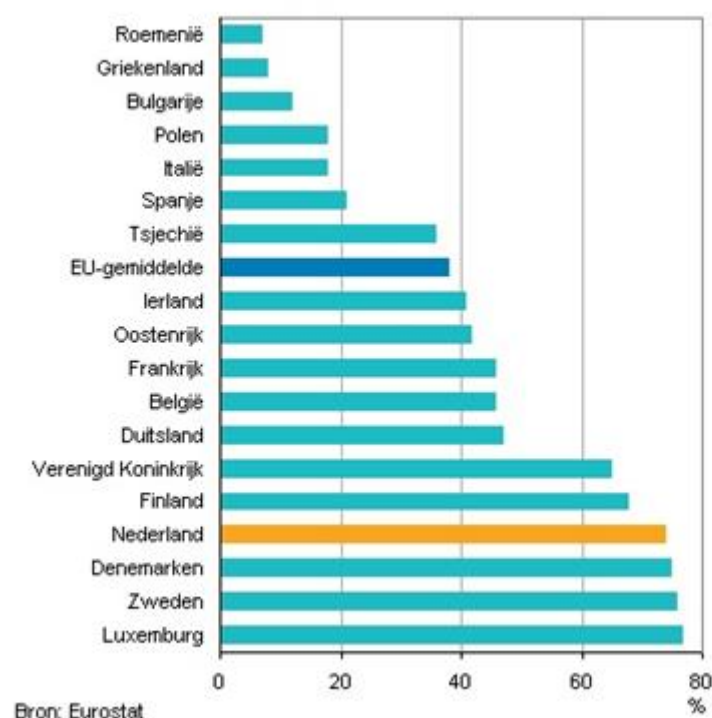
¹⁰¹ http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30629&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAFvzloG1ulhBMCuxLFGvtCQzR88jsTjDN7GAlf3WwcNiCR eZGZjcGLhy8hNT3BKTS_KLPBk4SzKKUosz8nNSKgrsHRhAgKecA0gKADF3CQNnaLBrUIBjkKNvcSFDHQM DhhqGCqCiYA_cLCiEgZGxxIGdg9_Fz_EMecEgY2b38XZ89gIIvLxTHEP8wx2NEFJM4ZHOIY5u_t7-MJ1BIA5IdEBkT5OwU5RgH5IUB9fo4ePq4uQI5fCQNrmGtQICvcZzmJeel6nnklqempRUKPFiz53thuwcTA6MnA WpaYU5paUcQggFDnV5qblFrUtmaqLPeUB91MQPcW_AeCEgYeoI1uQb4wS9IDHJ1CfbyBrufwdHH1Cwki8wcy_Z2cg8wMTB0rAPgHqR9bAQAA&vsouzemi=null&void= 22.3.2014

vormen. Dit kan te maken hebben met het generatie-effect (de generatie van de huidige 70-plussers ging altijd naar de kerk) of met het leeftijdseffect (mensen beginnen pas later naar de kerk te gaan). In het algemeen zijn er meer gelovigen op het platteland en in kleine dorpen. Dit heeft gedeeltelijk te maken met de leeftijdsstructuur omdat in deze gebieden vooral oudere mensen wonen, jongere mensen verhuizen vaak naar grotere steden voor studie of werk.¹⁰² Het is ook waarschijnlijk dat er in kleine steden weinig activiteiten zijn voor ouderen om vrije tijd te besteden en de kerk vormt een belangrijke mogelijkheid voor ouderen om elkaar te ontmoeten en deel te nemen aan het sociale leven in hun omgeving.

5.5. Computer- en internetgebruik onder ouderen

Gebruik van computers, internet en sociale media behoren tegenwoordig tot een populaire vrijetijdsactiviteit. Voor jongere generaties is het normaal dat ze (dagelijks) computers en internet gebruiken op het werk en thuis. Computers behoren tot de basisuitrusting van een huis zoals TV's en radio's. Bij ouderen is het niet vanzelfsprekend dat ze computers en internet kunnen gebruiken, maar het aantal ouderen dat thuis een computer heeft en online is wordt steeds groter. Nederland behoort tot de top binnen de Europese Unie wat betreft het gebruik van internet onder 65 – 75-plussers. Meer dan de helft (55%) van de mensen van deze leeftijdsgroep gebruikt internet dagelijks wat vier keer zo veel is als in 2005. Bij 75-plussers is het aantal personen dat dagelijks internet gebruikt aanzienlijk lager, namelijk 20%. Op de hieronderstaande grafiek wordt een overzicht gegeven van het internetgebruik onder personen tussen 65 en 76 jaar binnen de EU in 2012. Terwijl Nederland met bijna 80% internetgebruikers onder ouderen boven het Europese gemiddelde ligt, zijn er in Tsjechië minder dan 40% van de 65- tot 75-plussers die internet gebruiken.

¹⁰² http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvateľstva_ceske_republiky_23_12_04
22.3.2014

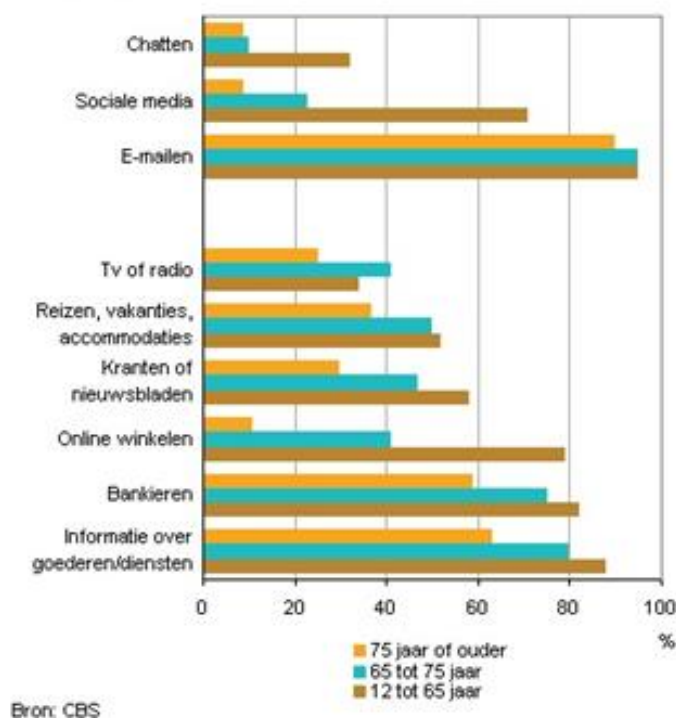

Grafiek 8: Internetgebruik 65- tot 75-jarigen in een aantal EU-landen, 2012 (Eurostat)

De activiteiten waarvoor ouderen internet gebruiken zijn voor het doel van dit hoofdstuk ook belangrijk want niet altijd vormen de activiteiten (direct) een deel van de vrijetijdsbesteding. Nederlandse ouderen, waaronder ook 75-plussers, gebruiken het internet meestal om te e-mailen wat een belangrijk deel van sociale interactie is. Verder ook om te bankieren en online te winkelen wat makkelijker en sneller is dan naar een winkel of bank te gaan maar hier gaat het niet echt om een vrijetijdsactiviteit. Wel verwijst dit naar flexibiliteit van Nederlandse ouderen, ze kunnen zich goed aanpassen aan een nieuwe technologie wat ook een belangrijk deel van Active Ageing is. Online TV kijken, naar de radio luisteren of kranten lezen zijn ook nieuwe populaire activiteiten van ouderen die de traditionele vrijetijdsactiviteiten vervangen. Dankzij het zoeken naar informatie over diensten en goederen en over vakanties en accommodaties kunnen ouderen makkelijker toegang krijgen tot vrijetijdsactiviteiten als reizen, winkelen, cursussen volgen, aan een vereniging deelnemen, enz. Ouderen maken in vergelijking met jongere generaties echter aanzienlijk minder gebruik van sociale media en chatten.¹⁰³ Dit kan te maken hebben met het feit dat sociale media zoals facebook en

¹⁰³ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3834-wm.htm>
22.3.2014

twitter een nieuwe vorm van communicatie zijn en ze vervangen geen van de traditionele vrijetijdsactiviteiten of sociale interacties, zoals bijvoorbeeld e-mails het schrijven van brieven vervangen of skype het bellen met de telefoon. Het is ook waarschijnlijk dat ouderen meer het “face-to-face” contact waarderen dan jongere generaties en daarom doen ze niet aan social media. In elk geval kan het gebruik van internet het leven van ouderen vergemakkelijken en ze hebben daardoor ook meer mogelijkheden om actief en geïnformeerd te blijven op sociaal en maatschappelijk gebied wat dus bij Nederlandse ouderen blijkt te lukken.

Grafiek 9: Activiteiten van internetgebruikers, 2010 (CBS)

Zoals al vermeld in het eerste hoofdstuk, bestaat er in Nederland een grote belangenorganisatie voor ouderen ANBO. Deze organisatie werkt samen met andere instituten en verenigingen en organiseert projecten op het gebied van inkomen, gezondheid, wonen en mobiliteit en participatie. Op het laatste gebied heeft de ANBO in de jaren 2010, 2011 en 2012 aan een internationaal project “We care” deelgenomen

dat ouderen helpt hun sociale participatie te verhogen door middel van internet. Dit project houdt zich bezig met het aanpassen van onlinediensten om meer geschikt te worden voor ouderen. Daarvoor werd een onderzoek en een toetsing onder ouderen van twee Nederlandse steden gedaan. De resultaten van het onderzoek kunnen productontwikkelaars helpen om de behoeften van ouderen meer te leren kennen.¹⁰⁴

Zoals blijkt uit de statistieken van Eurostat zijn er in Tsjechië minder ouderen die regelmatig de computer en/of internet gebruiken dan in Nederland. Het aantal ligt net onder het Europese gemiddelde. Volgens statistieken van het Tsjechisch bureau voor de statistiek gebruikten in 2010 64% van de mensen ouder dan 16 jaar een computer en 62% van de mensen gebruikten internet wat weinig is in vergelijking met Nederland. De percentages zijn sterk aan het stijgen, in 2005 waren er slechts 32% mensen ouder dan 16 jaar die internet gebruikten. Het aantal mensen die de computer en/of internet gebruiken hangt in Tsjechië sterk af van de opleiding, leeftijd en beroep van mensen. De meeste gebruikers van computer/internet zijn in Tsjechië tussen 16 – 45 jaar oud. Bij personen van 55-64 jaar gebruikt 42% internet, bij mensen tussen 65 – 74 jaar 19% en bij 75-plussers alleen maar 5%.¹⁰⁵ Er kan dus geconcludeerd worden dat er een groot verschil is wat betreft het computer- en internetgebruik tussen de laatste vermelde groep ouderen en tussen de jongere generatie. Ouderen die geen toegang tot computer en/of internet hebben kunnen in sommige opzichten afgesloten zijn van de maatschappij bijvoorbeeld wat betreft informatie over vrijetijdsactiviteiten en sociaal contact met vrienden en familie die niet in hun omgeving wonen.

Uit een onderzoek in het kader van een masterscriptie naar gebruik van internet onder Tsjechische ouderen van 2009 blijkt dat de meeste Tsjechische ouderen het internet voor communicatie (e-mails, Skype en social media) en voor het zoeken van informatie via www of portalen zoals seznam en centrum. Verschillende databanken, online encyclopedieën en bibliotheken zijn onder ouderen ook populair.¹⁰⁶ Ze gebruiken het internet meestal niet om te winkelen of bankieren zoals Nederlandse ouderen, wat een lager aanpassingsgedrag aan nieuwe dingen bij Tsjechische ouderen kan betekenen.

Het computer- en internetgebruik vormt een bijzondere groep van vrijetijds mogelijkheden die zeker te maken heeft met het periode-effect. Hier is het wel

¹⁰⁴ <http://www.anbo.nl/de-vereniging/projecten/participatie/project-we-care> 30.3.2014

¹⁰⁵ http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/kolik_z_nas_pouziva_osobni_pocitac_a_internet 26.3.2014

¹⁰⁶ <http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus112/kamrad.htm> 27.3.2014

vereist dat ouderen zich kunnen aanpassen aan nieuwe technologie, ze moeten dus geschikte informatie en instructies over deze middelen krijgen. Het gaat niet om activiteiten die de huidige generatie ouderen vroeger deed en waarvan het gebruik afnam of is gestopt met het ouder worden, zoals bijvoorbeeld bij reizen of uitgaan. Computers waren niet gewoon toen de huidige ouderen jonger waren. Hier gaat het dus om de vraag hoe ouderen in Tsjechië en in Nederland zich kunnen aanpassen aan nieuwe technologieën, met andere woorden hoe flexibel ze zijn. Het gaat echter niet alleen om de ouderen zelf, maar ook om het beleid inzake ouderen, of de regering en verschillende instituties projecten organiseren die ouderen kunnen helpen bij het gebruik van computer en/of internet. Volgens de statistieken van het Tsjechische en Nederlandse bureau voor de statistiek blijkt dat Nederlandse ouderen meer computer en internet gebruiken (ook in vergelijking met de jongere bevolking) en ze zijn dus waarschijnlijk meer flexibel. Verder is het mogelijk dat de mentaliteit en de positie van ouderen in de maatschappij hierbij een rol speelt. Zoals al vermeld, hangt het gebruik van internet (vooral in Tsjechië) ook af van de opleiding en dus ook met het soort werk dat ouderen hebben uitgeoefend. Hoog opgeleide ouderen hebben waarschijnlijk voor hun werk computer gebruikt en er is geen reden om daarmee te stoppen als ze ouder worden en met pensioen gaan. Het is dus mogelijk dat er in Nederland meer hoogopgeleide ouderen zijn dan in Tsjechië. Een andere reden voor het lagere gebruik van computers en internet onder Tsjechische ouderen kan een financieel aspect zijn verbonden met het aanschaffen van een computer en betaling van een internetverbinding.

5.6. Vakanties en uitstapjes

Vakanties en uitstapjes, vooral naar het buitenland, behoren tot de vrijetijds mogelijkheden waarbij financiële middelen noodzakelijk zijn. Uit het vorige hoofdstuk blijkt dat de huidige generatie Nederlandse ouderen meer geld heeft dan de vorige generaties en daarom besteden ze ook meer geld aan vrijetijdsactiviteiten. Deze trend wordt ook bevestigd door het CBS met statistieken over het aantal vakantiegangers ouder dan 55 jaar. Volgens deze statistieken gaan één op drie ouderen met een lager inkomen niet op vakantie. Aan de andere kant is het aantal oudere vakantiegangers gestegen van 2,8 miljoen in 2002 naar 3,5 miljoen in 2012. Dit heeft

gedeeltelijk te maken met het feit dat er in 2012 meer 55-plussers waren dan in 2002. Het aantal 55-plussers dat met vakantie gaat is ongeveer 10% lager (74%) dan bij mensen jonger dan 55 jaar (83%). Ouderen gaan echter vaker op reis en hun vakanties zijn langer dan bij jongere mensen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met meer vrije tijd bij ouderen. Verschillen tussen ouderen en jongere generaties zijn ook te vinden bij de vakantiebestemmingen. Ouderen, vooral met lagere inkomens, kiezen vaker voor een vakantie in Nederland, jongere mensen gaan meer naar het buitenland. Dit kan naast de financiële situatie ook te maken hebben met het gezondheidstoestand van ouderen.¹⁰⁷

Binnen de Europese Unie kunnen ouderen dankzij de Unie en regionale regeringen gesubsidieerde actieve vakanties gebruiken voor 55-plussers in bepaalde Europese bestemmingen.¹⁰⁸ Voor een vakantie naar Spanje bijvoorbeeld, krijgt iedere senior en zijn/haar begeleider 150 euro korting. Onder Tsjechische ouderen wordt dit project langzaamaan populairder. In 2010 hebben van deze mogelijkheid slechts ongeveer 400 ouderen gebruik gemaakt, in 2011 was het al meer dan 3 500 ouderen. Het probleem is dat veel Tsjechische ouderen over het project (nog niet) weten. Volgens het Tsjechische reisbureau Invia reizen gepensioneerde klanten vaak via deze projecten. Verder zegt het bureau dat 70% van de klanten niet in het hoog seizoen naar een buitenlandse bestemming gaat omdat het voor hen goedkoper is. Voor ouderen is het ook belangrijk dat het op vakantiebestemmingen in deze perioden rustiger is. Ze kiezen ook kortere vluchten, ze leggen de nadruk op de kwaliteit van diensten en georganiseerde vakanties met een gids.¹⁰⁹ Het blijkt dus dat ouderen die dat kunnen betalen voor meer comfort kiezen wat te maken heeft met de leeftijd en lagere flexibiliteit.

Uit een onderzoek van 2012 onder 240 Tsjechische ouderen in 6 regio's in het kader van een masterscriptie over het toerisme van ouderen blijkt dat ouderen wat betreft reizen als vrijetijdsactiviteit geen homogene groep vormen. Hun preferenties hangen af van de leeftijd, hun omgeving, economische status, geslacht en het belangrijkste aspect blijkt gezondheid te zijn. Wat betreft financiën, de uitgaven voor het toerisme zijn ook afhankelijk van de leeftijd, plaats van wonen en opleiding. Vooral jongere ouderen tussen 55-64 jaar willen aan het begin van het pensioen nog nieuwe regio's en landen

¹⁰⁷ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-3928-wm.htm> 1.4.2013

¹⁰⁸ <http://dovln.cz/mallorca-dovolena-pro-seniory-55> 27.3.2014

¹⁰⁹ <http://www.penize.cz/nakupy/195766-evropska-unie-nadeluje-dovolena-pro-vsechny> 31.3.2014
<http://www.invia.cz/o-invia/press/tiskove-zpravy/2304-pres-70-senioru-odjizdi-na-dovolenou-mimo-turistickou-sezonu-v-rijnu-preferovali-recko/> 31.3.2014

leren kennen en plannen vaak langere vakanties. Ze besteden meestal meer dan 10 000 CZK per jaar voor een vakantie, dus het gemiddelde maandelijks inkomen. Ouderen tussen 65 – 74 jaar hebben meestal lagere inkomens en zijn minder geneigd om buitenlandse reizen te maken en ze willen minder geld voor het toerisme uitgeven. Een groot deel van de Tsjechische 75-plussers reist helemaal niet. Dit heeft gedeeltelijk te maken met het feit dat ouderen van de oudste categorie vaker alleenstaand zijn en dus niet alleen willen reizen. Het onderzoek bevestigt dat Tsjechische ouderen wat betreft reizen minder flexibel zijn, ze prefereren langere vakanties op één plaats en ze willen niet te veel reizen. Ze kiezen duidelijk voor binnenlandse vakanties, net zoals de Nederlandse ouderen. In Tsjechië zijn ook eigen vakantiehuizen en buitenverblijven populair waarschijnlijk vanwege het groter comfort en de rust. Opmerkelijk is dat met het ouder worden de populariteit van verblijf in kuuroorden stijgt, namelijk meer bij vrouwen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de verslechterende gezondheidssituatie waarbij badplaatsen kunnen helpen. Het toerisme onder ouderen wordt het meest belemmerd door de gezondheid (29% van de respondenten heeft dit aangegeven) en de financiële situatie (24%). In het algemeen zoeken Tsjechische ouderen naar goedkopere en langere verblijven in de Tsjechische Republiek. Ze maken graag gebruik van hun eigen vakantiehuizen als ze die hebben. Een andere belemmering vormt het vervoer, namelijk bij 19% van de respondenten. Hiermee wordt de lengte van een reis bedoeld, maar ook angst voor sommige vervoersmiddelen, vooral het vliegtuig. Daarom kiezen veel ouderen een verblijf dichtbij hun omgeving. Eenzaamheid kan reizen onder alleenstaande ouderen ook belemmeren. Het georganiseerde toerisme voor ouderen is in Tsjechië nog relatief jong, namelijk 10 – 15 jaar. Veel reisbureaus en hotels en andere verblijfplaatsen zijn nog niet voorbereid om speciale diensten voor ouderen te bieden hoewel het aantal ouderen dat wil reizen stijgt.¹¹⁰

5.7. Vrijwilligerswerk

In Nederland zijn organisaties en verenigen voor ouderen meer gebaseerd op vrijwilligerswerk. Aan de ene kant zijn er vrijwilligersorganisaties die ouderen helpen, aan de andere kant bestaan er verenigingen waar ouderen als vrijwilligers kunnen

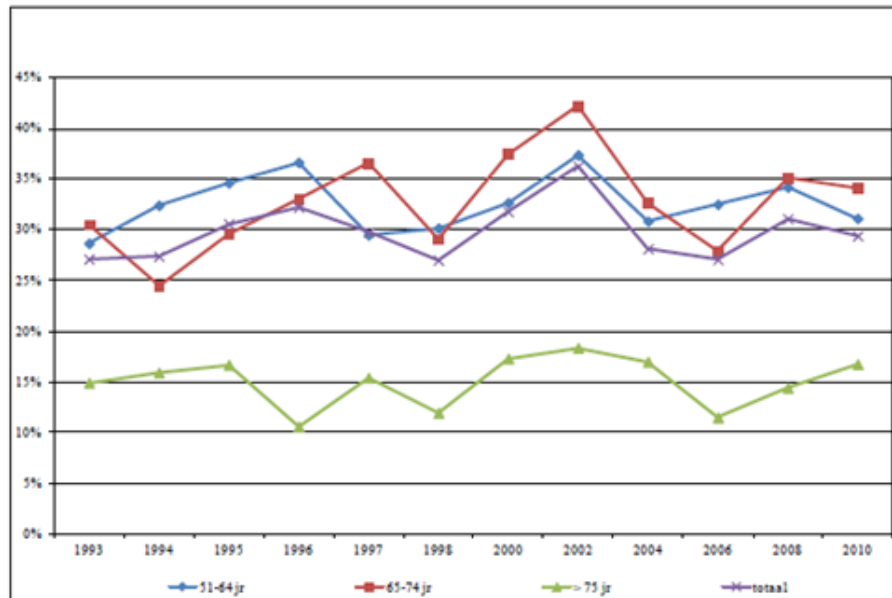
¹¹⁰ SLAVÍK, L. *Seniorský cestovní ruch*. [Masterscriptie]. Praha: Univerzita Karlova, 2012. p. 106-109, 77-99

werken. In het algemeen ligt het aantal mensen dat in Nederland aan vrijwilligerswerk doet boven het Europese gemiddelde. Meestal gaat het om activiteiten in verband met sportverenigingen, kerk of zorg. Volgens het NIDI instituut is het niet altijd makkelijk om te bepalen of een activiteit tot vrijwilligerswerk behoort, vooral binnen een vereniging waar moeilijk te bepalen is of een persoon een soort van vrijwilligerswerk verricht of deelneemt aan de vereniging. Er worden ook twee andere termen gebruikt die moeilijk te onderscheiden zijn van vrijwilligerswerk, namelijk mantelzorg (=hulp verleend aan naasten), gebruikelijke zorg (= hulp aan een huisgenoot) of informele zorg (= combinatie van mantelzorg en vrijwilligerswerk). In de laatste 30 jaar is er een neiging om vrijwilligerswerk op steeds hogere leeftijd uit te oefenen, het betreft dus meestal ouderen. Dit is logisch omdat gepensioneerden meer vrije tijd hebben. Volgens het CBS waren er in 2008 iets meer dan 40% personen tussen 55 en 64 jaar die als vrijwilligers werkten. Tussen 65 – 74-plussers was het aantal min of meer hetzelfde, maar bij 75-plussers was het aantal ongeveer de helft lager. Gepensioneerden hebben in 2008 gemiddeld 1,5 uur per week aan vrijwilligerswerk besteed.¹¹¹ Actuele statistieken over vrijwilligerswerk bestaan niet. Ouderen zijn als vrijwilligers het meest actief in sportverenigingen (meer mannen dan vrouwen), levensbeschouwelijke groepen en verzorging, iets minder bijvoorbeeld in culturele en hobbyverenigingen of activiteiten verbonden met scholen. Volgens het NIDI instituut zijn ouderen die vrijwilligerswerk uitoefenen meer actief. Ze wandelen, fietsen, tuinieren en sporten gemiddeld meer dan ouderen die niet als vrijwilligers werken. Het instituut beweert ook dat vrijwilligers meer tevreden zijn met hun leven. Er kan dus sprake zijn van een positieve invloed van vrijwilligerswerk op lichamelijke activiteiten en gehele tevredenheid van ouderen. Het is niet duidelijk of het aantal ouderen dat aan vrijwilligerswerk doet in de toekomst zal stijgen of dalen. Uit de hieronderstaande grafiek blijkt dat de deelname aan vrijwilligerswerk onder 50-plussers door de jaren heen schommelt en dat zal waarschijnlijk ook in de toekomst niet veranderen.¹¹² Feit is dat het vrijwilligerswerk in de Nederlandse maatschappij ingeworteld is en dat zal niet snel veranderen. Aan de

¹¹¹ <http://www.cbs.nl/nr/exeres/F1CC8B36-EC04-4615-9A0A-F3027A4A4A08.htm> 31.3.2014
<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3389-wm.htm> 31.3.2014

¹¹² PRAAG, C., van, NIMWEGEN, N., van. *Actief ouder worden in Nederland: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012*. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2012. 199 p. ISBN 978-90-6984-659-0. Geraadpleegd op: <http://www.nidi.nl/shared/content/output/books/nidi-book-86.pdf> p. 151 – 157, 164 - 165

andere kant is het mogelijk dat minder ouderen als vrijwilligers actief zullen zijn omdat ze in de toekomst tot hogere leeftijd zullen werken.

Bron: SCP (CV'93-'10).

Grafiek 10: Deelname aan vrijwilligerswerk door 50-plussers, naar leeftijdsklasse, 1993-2010, in % (SCP)

In Tsjechië is het vrijwilligerswerk tegenwoordig meer verbonden met jongeren. In de 19^e eeuw werd dit concept bijzonder ontwikkeld en was verbonden met activiteiten rond de versterking van de Tsjechische nationale identiteit. In 1890 waren er in Tsjechië meer dan 10 000 vrijwilligersverenigingen, meestal waren deze gericht op cultuur en opleiding maar ook op toerisme. Het communistische regime heeft het vrijwilligerswerk aanzienlijk beïnvloed. Er waren voor het jaar 1989 namelijk verschillende vrijwillige activiteiten die niet voor iedereen helemaal vrijwillig waren wat echter betwistbaar is. Desondanks werd het concept van vrijwilligerswerk in de jaren 90 door de meerderheid van Tsjechen meer als onvoldoende zorg van de staat begrepen en sommige mensen denken dat nog steeds. Aan de andere kant wordt het vrijwilligerswerk langzaamaan positief ontvangen mede dankzij wijzigingen in dat wet betreffende vrijwilligerswerk van 2001 en ook vanwege enkele tragische gebeurtenissen zoals grote overstromingen in het land waarbij veel mensen vrijwillig hielpen.

Tegenwoordig bestaan er in Tsjechië veel mogelijkheden om als vrijwilliger te werken mede dankzij de grote database dobrovolnik.cz waar zich zowel organisaties die naar vrijwilligers zoeken als vrijwilligers zelf zich kunnen inschrijven. Vaak gaat het in Tsjechië om organisaties zonder winstoogmerk. Verder zijn er organisaties met lange tradities zoals de sportvereniging Sokol of de jongerenorganisatie YMCA die zich ook vaak met vrijwilligerswerk bezighouden. Andere voorbeelden zijn te vinden in het kader van milieubescherming (Děti země), humanitaire- en mensenrechten (Člověk v tísni) of organisaties die vrijwilligerswerk bemiddelen (HESTIA). Er bestaat een interessant project van de Tsjechische politie “Senioři sobě” (ouderen voor elkaar) dat op criminaliteit tegen ouderen reageert. Ouderen kunnen speciale cursussen over veiligheid volgen om zich beter te kunnen beschermen. Na de cursus gaan ze zelf andere ouderen adviezen geven die om verschillende redenen de cursussen niet zelf kunnen volgen.

Er bestaan geen precieze statistieken over deelname van Tsjechen aan vrijwilligersactiviteiten wat ook de lage deelname kan aanduiden. Bovendien bestaan er verschillen in de afbakening van het vrijwilligerswerk. Volgens het onderzoek van het Respekt Instituut is de belangstelling onder Tsjechische ouderen laag. 21% van de respondenten heeft een grote belangstelling, 35% heeft geen belangstelling. Meestal zouden mensen met een secundaire opleiding, vrouwen en werkende ouderen als vrijwilliger willen werken. Psychologen en medewerkers van vrijwilligersorganisaties bevestigen net als in Nederland dat het vrijwilligerswerk voor ouderen winstgevend is. Aan de andere kant geven ze toe dat er in Tsjechië weinig informatie is over vrijwilligerswerk, tekort aan subsidies en een onvoldoende uitgewerkt systeem en wettige verzekering van dit concept.¹¹³

5.8. Sociale participatie

Met sociale participatie wordt volgens de gerontologie het deelnemen aan de samenleving bedoeld. De gerontologie kent drie soorten sociale participatie. De eerste is

¹¹³ Respekt Institut. *50+ Aktivně: Fakta, inspirace a rady do druhé poloviny života*. 191 p. ISBN 978-80-904153-2-4. p. 80 – 82

<http://www.dobrovolnik.cz/oblasti-dobrovolnictvi/> 31.3.2014

HOUT, M. ANNO JMK. *NNO a dobrovolnictví v ČR a v Rakousku*. 65 p. Geraadpleegd op:

<http://www.annojmk.cz/sites/all/files/projekty/preshranicni-spoluprace/partnerstvi-neziskovych-organizaci/NNO-a-dobrovolnictvi-v-CR-a-Rakousku.pdf> 2010. p. 3-6

maatschappelijke participatie waarmee wordt bedoeld het uitoefenen van werk of vrijwilligerswerk, deelname aan verenigingen en politieke partijen en informele hulp¹¹⁴. De tweede soort is consumptieve participatie, namelijk participatie op sociaal en cultureel vlak die tot persoonlijke ontwikkeling dient. De laatste soort is netwerkparticipatie en daarmee worden informele ontmoetingen met familie, vrienden, kennissen en burens bedoeld. Tijdens het pensioen kan de maatschappelijke participatie zoals vrijwilligerswerk en zorg voor kleinkinderen en oude ouders stijgen. Dankzij meer vrije tijd van ouderen kan ook de consumptieve participatie zoals langere vakanties of activiteiten verbonden met hobby's stijgen. Beide soorten participatie nemen echter met de leeftijd af, maar het is heel belangrijk dat ouderen (door het beleid) gestimuleerd worden om langer op sociaal vlak deel te nemen. Een persoonlijke netwerk is bovendien belangrijk om sociale uitsluiting en eenzaamheid te voorkomen. Bij Nederlandse ouderen is het ongebruikelijk dat ze samen met kinderen en hun gezin wonen. Dit is meer gebruikelijk in Tsjechië. Daarom is het voor Nederlandse ouderen belangrijk om sociale relaties met hun vrienden en burens te onderhouden vooral bij alleenstaanden en oudere ouderen (60% van de Nederlandse 75-plussers woont alleen). Dit is moeilijk bij oudere ouderen omdat mensen in hun netwerk van dezelfde leeftijd overlijden. Volgens de canon de gerontologie is 20% van de Nederlandse ouderen matig eenzaam en 10% ernstig eenzaam. Eenzaamheid komt vaak voor na het stoppen met werken en het verliezen van dagelijkse contacten met mensen, maar ook na het overlijden van de partner.¹¹⁵ De meeste Nederlandse ouderen zijn nog wel maatschappelijk actief, maar een uitzondering vormen 75-plussers. Iets meer dan 60% van de personen tussen 55 -74 jaar hebben wekelijks persoonlijk, telefonisch of schriftelijk contact met vrienden en kennissen. Bij personen tussen 35 – 44 jaar was het ongeveer 80%. Er is dus wel sprake van afname van sociale contacten met de stijging van de leeftijd. Het is ook mogelijk dat ouderen meer contacten met hun familie hebben dan met vrienden en kennissen wat op jongere leeftijd meer gebruikelijk is. Zoals al vermeld zijn Nederlandse ouderen relatief veel actief op het gebied van vrijwilligerswerk en ze geven ook vaker dan jongere generaties informele hulp.¹¹⁶ Dat kan aanzienlijk helpen bij sociale participatie

¹¹⁴ Informele hulp wordt verleend door personen die gedurende een periode van minimaal vier weken in hun vrije tijd buiten organisaties om onbetaalde hulp geven aan anderen, buiten het eigen huishoudens, zoals zieken, burens, familie, vrienden en bekenden. (CBS)

¹¹⁵ http://www.canongerontologie.nl/samenleving/sociale_relaties 1.4.2014

http://www.canongerontologie.nl/samenleving/sociale_participatie 1.4.2014

¹¹⁶ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3085-wm.htm> 1.4.2014

vooral bij alleenstaande ouderen of ouderen die niet in dezelfde omgeving als hun familie wonen.

Kwantiteit van sociale contacten is voor ouderen even belangrijk als kwaliteit. Sociale participatie is voor ouderen heel belangrijk, maar aan de andere kant hebben ze ook behoefte aan voldoende privacy, het is dus noodzakelijk om een zeker evenwicht te vinden. Ouderen geven in het algemeen de voorkeur aan contact met bekende mensen, dus familie, vrienden en kennissen. Ouderen die in een tehuis wonen kunnen een tekort aan deze contacten hebben. In het geval van verlies of tekort aan contact met familie zoeken ouderen contact met leeftijdsgenoten omdat ze vaak moeite hebben te communiceren met jongere mensen.¹¹⁷ Er bestaan dus waarschijnlijk verschillen tussen de tevredenheid over sociale contacten tussen ouderen die thuis wonen en die in bejaardentehuizen wonen. Uit een onderzoek in het kader van een masterscriptie over de kwaliteit van de leefsituatie van ouderen blijkt dat ouderen die thuis wonen meer tevreden zijn met familierelaties en contact met andere mensen dan ouderen die in bejaardentehuizen wonen. Volgens de auteur zijn relaties met familie en vrienden voor ouderen belangrijker dan nieuwe contacten zoeken en maken wat waarschijnlijk noodzakelijk is voor ouderen die in tehuizen wonen. Volgens het onderzoek zijn ouderen die thuis wonen ook op andere gebieden meer tevreden dan ouderen die in woonvoorzieningen wonen, bijvoorbeeld wat betreft gezondheid of de mogelijkheid om zich aan hun hobby's te wijden.¹¹⁸

5.9. Samenvatting en conclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat er in beide landen mogelijkheden zijn voor ouderen om actief hun vrije tijd te besteden zoals verschillende verenigingen en clubs. Zowel Tsjechische als Nederlandse ouderen willen actief blijven en sociale contacten onderhouden. Dat kan bij jongere ouderen in het algemeen zonder problemen, bij oudere ouderen komen vaker gezondheidsproblemen voor wat bevestigt dat het leeftijdseffect de (vrije-) tijdsbesteding van ouderen beïnvloedt. De gezondheidstoestand vormt bij ouderen van beide landen de grootste belemmering bij

¹¹⁷ ČERVENÁ, H. *Význam mezigeneračních vztahů pro seniory v ústavní péči*. [Masterscriptie]. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012. p. 25

¹¹⁸ KOHOUTOVÁ, M. *Kvalita života seniorů*. [Masterscriptie]. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2012. p. 38-39

vrijtijdsactiviteiten. Bij Tsjechische ouderen is het ook vaak de economische situatie. In Nederland vormt vrijwilligers werk een populaire vrijetijdsbesteding van ouderen wat hun sociale participatie en gehele tevredenheid positief beïnvloedt. In Tsjechië is het vrijwilligerswerk onder ouderen niet gebruikelijk en ouderen zijn in deze activiteit meestal ook niet geïnteresseerd. Uit gegevens over het computer en/of internetgebruik blijkt dat Nederlandse ouderen meer flexibel zijn en zich sneller kunnen aanpassen aan nieuwe technologieën dan Tsjechische ouderen. Dit kan echter ook te maken hebben met de gehele houding van de maatschappij tegenover ouderen en hun economische situatie. Zowel Nederlandse als Tsjechische ouderen willen hun vrije tijd aan reizen en nieuwe regio's of landen leren kennen besteden. Ze gaan vaak op vakantie in het binnenland, Tsjechische ouderen doen dit vaak omdat het goedkoper is. In beide landen vormen ouderen geen homogene groep. Er bestaan veel verschillen die meestal met leeftijd, gezondheidstoestand en economische situatie samenhangen. Opmerkelijk is dat de opleiding bij Tsjechische ouderen vaak een rol speelt. Bij Nederlandse ouderen wordt dit niet zo vaak vermeld. Opleiding heeft vaak ook te maken met de economische situatie en het is dus mogelijk dat er in Tsjechië meer sociaal-economische verschillen tussen ouderen bestaan. Hoogopgeleide Tsjechische ouderen zijn meer actief dan ouderen met een lagere opleiding. Wat betreft sociale participatie, is het noodzakelijk dat ouderen in beide landen gestimuleerd worden om actief te blijven op sociaal en maatschappelijk vlak om eenzaamheid en sociale uitsluiting te voorkomen. Ouderen die alleen wonen en geen familie meer hebben lopen het grootste risico op eenzaamheid.

6. Conclusie

Uit de scriptie blijkt dat er relatief veel verschillen maar ook enkele overeenkomsten zijn in de leefsituatie van Tsjechische en Nederlandse ouderen. Al uit het eerste hoofdstuk blijkt dat het regeringsbeleid in beide landen op langere participatie van oudere werknemers gericht is. Dit kan worden gedaan door de principes van age management door te voeren, nadruk te leggen op leven lang leren en wetgeving betreffende arbeid aan te passen. In dat opzicht heeft Nederland langere ervaringen, Tsjechië begint pas de laatste jaren enkele maatregelen om kansen van ouderen op de arbeidsmarkt te verhogen en mensen te stimuleren om langer door te werken. Dat wordt gezien als een noodzakelijke aanpassing die niet alleen de economische situatie, maar ook de sociale participatie van ouderen verbetert. Bovendien is het vroeger met pensioen gaan in beide landen niet meer financieel aantrekkelijk. Verder wordt de nadruk vooral gelegd op algemene zelfstandigheid van ouderen, vooral wat betreft wonen, mobiliteit, gezondheidszorg, enz. Het beleid is in beide landen ook gericht op maatschappelijke participatie van ouderen, zoals geïllustreerd door enkele voorbeelden uit de goede praktijk. De Tsjechische regering wil het concept van vrijwilligerswerk onder ouderen verspreiden, omdat het belangrijk kan zijn voor hun sociale participatie. Dit is enigszins moeilijk, omdat het vrijwilligerswerk niet goed geworteld is in de Tsjechische maatschappij. Daarentegen is dit concept in Nederland in het algemeen en bijzonder onder ouderen populair. Uit het derde hoofdstuk blijkt ook dat ouderen die aan vrijwilligerswerk doen meer actief zijn dan ouderen die dit niet doen. Het is niet zeker of Tsjechen in de toekomst meer geneigd zullen zijn om als vrijwilliger te werken.

Uit het tweede hoofdstuk blijkt dat er, zoals verwacht, meer verschillen zijn tussen Tsjechische en Nederlandse ouderen wat hun economische situatie betreft. Tsjechische ouderen zien in tegenstelling tot Nederlandse ouderen een aanzienlijke daling van hun inkomsten als ze met pensioen gaan, wat hun leefsituatie verslechtert. Het beeld van financieel zwakke ouderen dat ook onder de Tsjechische bevolking al lang heerst, blijkt dus in overeenstemming te zijn met de feiten. Het risico van armoede is onder Tsjechische ouderen ook groter dan bij Nederlandse ouderen. Aan de andere kant blijkt dat Tsjechische ouderen gewend zijn een bescheiden leven te leiden en ze zien zichzelf niet als arme ouderen. Volgens het onderzoek van het OECD krijgen Nederlandse ouderen gemiddeld 90,7% van hun vorige inkomen wat op een goede financiële positie

duidt. De pensioensystemen in beide landen zijn anders opgebouwd. Bij Nederlandse ouderen maakt het niet uit hoeveel geld ze in de voorafgaande jaren verdienen, iedereen krijgt hetzelfde AOW. In Tsjechië wordt de hoogte van het pensioen op basis van vorige inkomens berekend. In Nederland maken bijna alle mensen gebruik van een aanvullend pensioen en dat is in Tsjechië niet altijd het geval. De huidige ouderen in Tsjechië hebben meestal slechts het basispensioen wat niet altijd voldoende is en dat kan negatieve gevolgen hebben voor hun gehele leefsituatie. Voor veel ouderen zijn dus onverwachte bestedingen of financieel veeleisende activiteiten onmogelijk te betalen. Mensen beginnen zich er echter steeds meer bewust van te worden dat het basispensioen niet genoeg is om aan al hun behoeften te voldoen. Het Tsjechische pensioenstelsel wordt ook hervormd, dus er kan worden verwacht dat de situatie van de volgende generatie ouderen anders zal zijn. Het is echter noodzakelijk om al vroeg na te denken en de nodige maatregelen te nemen om later een tevreden leven te leiden. Tsjechische beleidsmakers zouden zich kunnen laten inspireren door het Nederlandse pensioenstelsel dat één van de beste van de wereld is. De hoogte van het AOW is in Nederland afhankelijk van de woonsituatie, zodat alleenstaande ouderen meer geld krijgen om hun woonkosten alleen te kunnen betalen. Zo werkt het in Tsjechië niet, ondanks het feit dat de woonkosten vaak de grootste uitgave vormen en voor alleenstaande ouderen kan deze uitgave financieel moeilijk zijn. Er bestaan ook verschillen tussen ouderen in één land. In Nederland vormen allochtonen-ouderen samen met alleenstaande vrouwen een economisch kwetsbare groep. Verder hangt de inkomenspositie van Nederlandse ouderen sterk af van de hoogte van hun aanvullend pensioen. In Tsjechië geldt hetzelfde voor alleenstaanden, meestal vrouwen. Er is in Tsjechië ook een groot verschil tussen werkende ouderen die een goede financiële positie hebben en ouderen die niet meer werken en slechts een basispensioen ontvangen. Het is opmerkelijk dat er in Tsjechië veel verschillen wat betreft de opleiding van ouderen bestaan. Niet alleen in hun economische situatie, maar ook in hun vrijetijdsbesteding.

Wonen is een van de belangrijke aspecten die de leefsituatie van elke persoon beïnvloedt. Er wordt in beide landen de nadruk gelegd op de zelfstandigheid van ouderen, dus ze worden gestimuleerd om zo lang mogelijk thuis te blijven wonen. Er zijn in Nederland meer mogelijkheden om langer thuis blijven wonen, zoals gespecialiseerde woningen voor ouderen. Bovendien kunnen ouderen toeslag krijgen

om hun huizen aan te passen. In Tsjechië hebben ouderen minder opties wat betreft wonen, en verhuizen naar een bejaardentehuis wordt vaak als een laatste optie gezien. De nadruk wordt gelegd op zorg door gezinsleden wat het risico van eenzaamheid en sociale uitsluiting kan verlagen. Verder is het voor oudere mensen belangrijk dat ze in hun omgeving verwante mensen hebben die ze goed kennen. Dat kan een probleem zijn bij ouderen die alleen wonen of in tehuizen waar ze niemand kennen. Hier kan niet precies worden gezegd of de situatie van Nederlandse of Tsjechische ouderen beter is. Het is wel waar dat de woningmarkt in Tsjechië nog niet voorbereid is om aan hun behoeften te voldoen. Dit zal in de toekomst echter onontkoombaar zijn.

Zowel in Nederland als in Tsjechië zijn er veel mogelijkheden voor oudere mensen om hun vrije tijd (actief) te besteden. Ouderen willen zo lang mogelijk actief blijven en verschillende activiteiten zijn voor hen ook belangrijk wat betreft sociale contacten. Er bestaat een groot verschil tussen Tsjechische en Nederlandse ouderen wat betreft computer/internet gebruik. In dat opzicht zijn Tsjechische ouderen minder flexibel om aan te passen aan nieuwe technologieën. Oudere ouderen worden in het algemeen meer gelimiteerd door hun gezondheidstoestand. Tsjechische ouderen geven wel aan dat hun financiële situatie een belemmering vormt bij vrijetijdsactiviteiten. Toch willen ze reizen en de nieuwe vrije tijd actief doorbrengen. Dat kan ook met vrijetijdsactiviteiten waarvoor ze niet veel geld nodig hebben. Het is ook noodzakelijk dat producenten hun diensten en producten aanpassen om aan de behoeften van ouderen meer te voldoen. Dat staat in beide landen nog in de kinderschoenen, maar bedrijven beginnen in seinoren al nieuwe kansen op de markt te zien. Dat kan ook de houding van de maatschappij tegenover ouderen beïnvloeden wat een goede aanleiding is voor verder onderzoek.

7. Bronnen

Boeken, scripties en periodieken

BŘÍZOVÁ, P. *Možnosti aktivního života z pohledu osob seniorského věku*. [Masterscriptie]. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011

ČERVENÁ, H. *Význam mezigeneračních vztahů pro seniory v ústavní péči*. [Masterscriptie]. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012

GASSMANN, O., KEUP, M.M. *The “Silver Market in Europe”: Myth or Reality? Information and Communication Technologies for Active Ageing*. Amsterdam: IOS Press, 2009. 273 p. ISBN 978-1-58603-937-0.

HRABOVSKÁ, P. *Kvalita života seniorů* [Masterscriptie]. Brno: Masarykova Univerzita, 2006. 96 p

KOHOUTOVÁ, M. *Kvalita života seniorů*. [Masterscriptie]. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2012

Respekt Institut. *50+ Aktivně: Fakta, inspirace a rady do druhé poloviny života*. 191 p. ISBN 978-80-904153-2-4

SLAVÍK, L. *Seniorský cestovní ruch*. [Masterscriptie]. Praha: Univerzita Karlova, 2012.

SVOBODOVÁ, K. *Bydlení seniorů v České republice*. Forum sociální politiky, vol. 3. 2009

SÝKOROVÁ, D. *Seniors in the Czech Republic. Myths and their deconstruction*. Sociológia – Slovak Sociological Review, 2006. vol. 38, nr.2

Internetbronnen

<http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/penize/clanek.phtml?id=800610>

<http://dovln.cz/mallorca-dovolena-pro-seniory-55>

<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus112/kamrad.htm>

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37979NED&D1=28-29&D2=a&HDR=T&STB=G1&VW=T>

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60027ned&D1=97-101&D2=0-10,27-31&D3=0,12&HDR=T,G2&STB=G1&VW=T>

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60046ned&D1=0,3,16-18&D2=0,2,10,15,18,22,28&D3=l&HDR=T&STB=G2,G1&VW=T>

[http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,\(l-1\),l&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(l-1),l&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T) 29.11.2013

<http://student.finance.cz/zpravy/finance/359321-pocet-vysokoskolaku-moc-nebo-malo/>

http://svb.nl/int/nl/aow/hogte_aow/bedragen/index.jsp

<http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2013-2014/Het-grijze-goud.html>

<http://trndmonitor.com/tag/60-plus/>

http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30629&th=&v=&vo=H4sIAAAIAAAAFvzloG1uIhBMCuxLFGvtCQzR88jsTjDN7GAIf3WwcNiCReZGZjcGLhy8hNT3BKTS_KLPBk4SzKKUosz8nNSKgrsHRhAgKecA0gKADF3CQNnaLBrUIBjkKNvcSFDHQMDhhqGCqCiYA_cLCiEgZGxxIGdg9_Fz_EMeCEgY2b38XZ89gIIvLxTHEP8wx2NEFJM4ZHOIY5u_t7-MJ1BIA5IdEBkT5OwU5RgH5IUB9fo4ePq4uQI5fCQNrmGtQlCvcZzmJeel6nnklqempRUKPFiz53thuwcTA6MnAWpaYU5paUcQggFDnV5qblFrUtmaqLPeUB91MQPcW_AeCEgYeoI1uQb4wS9lDHJ1CfbyBrufwdHH1Cwki8wcy_Z2cg8wMTB0rAPgHqR9bAQAA&vseuzemi=null&void=

<http://www.anbo.nl/de-vereniging/projecten/participatie/project-we-care>

http://www.canongerontologie.nl/samenleving/sociale_participatie

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2011/2011-3389-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/dossiers/vrouwen-en-mannen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3586-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2012/2012-3586-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3085-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-3928-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3834-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3057-wm.htm>

<http://www.cbs.nl/nr/exeres/F1CC8B36-EC04-4615-9A0A-F3027A4A4A08.htm>

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/187140-cesti-duchodci-doposud-bohatli-do-budoucna-bude-hur/>

<http://www.crsp.cz/seniori/31-klas-klub-aktivnich-senior>

<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/starobni-duchody.htm>

<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/davky/vypocet-a-vyplata-duchodu/vypocet-a-vyplata-duchodu.htm>

<http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/2013-10-30-temer-11-tisic-korun-to-byl-prumerny-starobni-duchod-na-konci-zari.htm>

<http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/zivotni-situace/obcan/zamestnavani-starobnich-duchodcu.htm>

[http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/E20039F316/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/E20039F316/$File/3005q406.pdf)

[http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/4F003AD39E/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/4F003AD39E/$File/3005q406.pdf)

[http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/B90025C90F/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/B90025C90F/$File/3005q406.pdf)

[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/2B0044BD3C/\\$File/3005q406.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/2B0044BD3C/$File/3005q406.pdf)

[http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/\\$File/30011313.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/$File/30011313.pdf)

<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/77D200489915>

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/kolik_z_nas_pouziva_osobni_pocitac_a_internet

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_dozeni_a_prumerny_vek

<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/seniori>

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kulaty_stul:starnuti_obyvatel_ceske_republiky_prezentace20120131

http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04

http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/vekove_slozeni_obyvatel_k_31_12_2011

http://www.denik.cz/z_domova/prumerny-starobni-duchod-byl-na-konci-brezna-10-740-korun-20120425.html 21.2.2014

http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=16&potvrz=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&cislotab=SZB0071UU&cas_2_26=2011&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp 21.2.2014

<http://www.finance.cz/duchody-a-davky/duchody-v-cislech/vyvoj-starobnich-duchodu/>

<http://www.dobrovolnik.cz/oblasti-dobrovolnictvi/>

http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=3&pub_id=1426

<http://www.finance.cz/dane-a-mzda/mzda/vse-o-mzdach/minimalni-mzda/>

<http://www.mpsv.cz/cs/13833>

<http://www.finance.cz/duchody-a-davky/vse-o-duchodech/duchodove-systemy/soucasny-cesky-duchodovy-system/>

<http://www.finance.cz/zpravy/finance/402865-predcasny-duchod-v-roce-2014/>

<http://www.gemiddeld-inkomen.nl/modaal-inkomen-2014>

http://www.i60.cz/clanek_1748_svet-reklamy-a-obchodu-se-meni-zacina-ho-zajimat-starsi-generace.html#.Us1z2fTuI9Q

<http://www.investujeme.cz/kazdy-druhy-cech-si-spori-na-duchod-ve-tretim-piliri/>

<http://www.investujeme.cz/nejlepsi-duchodovy-system-holandsko-australie-a-svedsko/>

<http://www.invia.cz/o-invia/press/tiskove-zpravy/2304-pres-70-senioru-odjizdi-na-dovolenou-mimo-turistickou-sezonu-v-rijnu-preferovali-recko/>

<http://www.klubsen-rpr.wz.cz/>

<http://www.ksk-liberec.cz/nase-cinnosti/seniori/klubova-cinnost/klub-senioru-v-palachove-ulici/>

<http://www.movisie.nl/praktijkvoorbeeld/haagse-woonservicewijken-escamp>

<http://www.mpsv.cz/cs/3>

<http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/vergrijzing/vergrijzing-samengevat/>

<http://www.nibud.nl/omgaan-met-geld/overzicht-houden/begroten-na-uw-pensioen.html>

<http://www.penize.cz/nakupy/195766-evropska-unie-nadeluje-dovolena-pro-vsechny>

<http://www.prace.cz/poradna/aktuality/detail/article/pracujici-duchodci-prijdou-o-dva-tisice-schvaleno/>

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/persberichten/2008/01/31/toespraak-minister-donner-van-sociale-zaken-en-werkgelegenheid-bij-de-netspar-conferentie-vergrijzing-verzekerd-op-31-januari-2008-in-utrecht.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/wanneer-krijg-ik-aow.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2013/09/13/inkomens-en-vermogenspositie-ouderen-verbeterd.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/middelbaar-beroepsonderwijs/vraag-en-antwoord/wat-is-een-ervaringscertificaat-evc.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/vraag-en-antwoord/hoe-hoog-is-het-minimumloon.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ouderenwoningen/geschikte-woningen-voor-ouderen>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/opbouw-pensioenstelsel>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/pensioen/vraag-en-antwoord/wat-is-vut-en-prepensioen.html>

<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verpleeghuizen-en-verzorgingshuizen/vraag-en-antwoord/wat-is-het-verschil-tussen-een-verzorgingshuis-en-een-verpleeghuis.htm>

<http://www.seniorenbeuningen.nl/>

<http://www.seniorenkampeerclub.nl/>

http://www.svb.nl/int/nl/aow/inkomsten/werken_en_aow/

<http://www.zitdeledoma.cz/index.php?r=site/index>

<https://sites.google.com/site/dichtermarknaessens/vanalles/poezie-lezen>

Publicaties

Brief van minister Kamp over het vitaliteitspakket, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 30 september 2011, Geraadpleegd op:

<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2011/07/04/brief-van-minister-kamp-over-het-vitaliteitspakket.html>

CBS, SCP. *Armoedesignalement 2013*. Den Haag, 2013. 94 p. ISBN 978 90 377 0694 9
Geraadpleegd op: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/F2728CCC-C537-44B2-9421-01CAAFC828FD/0/2013armoedesignalementweb.pdf>

Diakonie Českobratrské církve evangelické, Ministerstvo pro místní rozvoj . Publicatie in het kader van het project „Bydlení seniorů“. Praha, 2009. 72p. Geraadpleegd op: <http://www.diakonie.cz/res/data/002/000601.pdf?seek=1296733798>

European Commission. *Active ageing and solidarity between generations: A statistical portrait of the European Union 2012*. Eurostat, 2012. 147 p. ISBN 978-92-79-21507-0.
Geraadpleegd op: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-11-001/EN/KS-EP-11-001-EN.PDF

Europese Commissie. *Uw socialezekerheidsrechten in Tsjechië: Werkgelegenheid, sociale zaken en inclusie*. 2012. 32 p. Geraadpleegd op: http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Czech%20Republic_nl.pdf

GOLSTEYN, B. *Waarom groeit leven lang leren in Nederland niet sterker ondanks de vele adviezen erover?* Netwerk Sociale Innovatie, Universiteit Maastricht, 2012. 62 p. Geraadpleegd op: <http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/669/documenten/waarom-groeit-leven-lang-leren-in-nederland-niet-sterker.pdf>

HOUT, M. ANNO JMK. *NNO a dobrovolnictví v ČR a v Rakousku*. 65 p. Geraadpleegd op: <http://www.annojmk.cz/sites/all/files/projekty/preshranicni-spoluprace/partnerstvi-neziskovych-organizaci/NNO-a-dobrovolnictvi-v-CR-a-Rakousku.pdf>

KALMUS, J. ČSÚ. *Příjmy a životní podmínky domácností starobních důchodců*. Praha, 2012. Geraadpleegd op:

[http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfe c12579d8002aad25/\\$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf](http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/bce41ad0daa3aad1c1256c6e00499152/cc3022aee9082cfe c12579d8002aad25/$FILE/%C4%8CS%C3%9A%20CERGE-EI%20Kalmus.pdf)

KLIERK, M, de. SCP. *Zorg in de laatste jaren : Gezondheid en hulpgebruik in verzorgings- en verpleeghuizen 2000 – 2008*. Den Haag, 2011. 48 p. ISBN 978 90 337 0586 7. Geraadpleegd op:

http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Zorg_in_de_laatste_jar en

LINHARTOVÁ, A. *Domovy pro seniory versus péče v rámci rodiny*. Katedra demografie Vysoké školy ekonomické v Praze, 2012. Geraadpleegd op: <http://kdem.vse.cz/resources/relik12/sbornik/download/pdf/33-Linhartova-Aneta-paper.pdf>

Mamaloca, Senter for seniorpolitiek. *Manuál aktivního stárnutí*. 78 p. Geraadpleegd op: <http://www.mamaloca.cz/wp-content/uploads/2012/03/Manu%C3%A1l-2.pdf>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. *Landelijke nota gezondheidsbeleid: Gezondheid dichtbij*. Den Haag, 2011. Geraadpleegd op: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/notas/2011/10/10/landelijke-nota-gezondheidsbeleid-gezondheid-dichtbij.html>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Český důchodový systém*. 2011. 27p. Geraadpleegd op: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/11969/Analyza.pdf>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017*. 2012, 27 p. Geraadpleegd op: http://www.mpsv.cz/files/clanky/13099/Teze_NS.pdf

NIZW. *Ouderen in Nederland*. Kenniscentrum Ouderen. 2001. 28 p. ISBN 90-377-0219-8. Geraadpleegd op: <http://www.vilans.nl/docs/producten/OudereninNederland.pdf>

OECD. *Pensions at a Glance 2013*. EU, 2013. ISBN 978-92-64-20393-8. 364 p. Geraadpleegd op: <http://www.oecd.org/pensions/public-pensions/OECDPensionsAtAGlance2013.pdf>

PJ Partners. *Buurt voor alle leeftijden, het voorbeeld van de Duin-Bollenstreek*. Rotterdam, 2007. 11p. Geraadpleegd op: <http://www.jsn.nl/Docs/Pdf/Wmo%20organisaties/200701%20Buurt%20voor%20alle%20leeftijden.pdf>

PRAAG, C., van, NIMWEGEN, N., van. *Actief ouder worden in Nederland: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012*. Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2012. 199 p. ISBN 978-90-6984-659-0. Geraadpleegd op: <http://www.nidi.nl/shared/content/output/books/nidi-book-86.pdf>

Rijksoverheid. *Inkomen en vermogen van ouderen: analyse en beleidsopties*. 2013. Geraadpleegd op: <http://www.rijksbegroting.nl/system/files/12/2013-iboinkomens-envermogenspositieensubsidiering-65plussersrapport.pdf>

SCP. *Grijswaarden: Monitor Ouderenbeleid 2008*. Den Haag, 2008. 148 p. ISBN 978-90-377-0376-4. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2008/Grijswaarden

SCP. *Ouderen van nu en van de toekomst: Hun financiële spaankracht, zorgbehoefte en woonwensen*. Den Haag, 2005. 48 p. ISBN 90-377-0219-8. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2005/Ouderen_van_nu_en_van_de_toekomst

SCP. *Tevreden met pensioen: Veranderende inkomens en behoeften bij ouderen*. Den Haag, 2012. 246 p. ISBN 978 90 377 0572 0. Geraadpleegd op: http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2012/Tevreden_met_pensioen

SEOR. *Arbeidsmarkt Ouderen*. Rotterdam, 2011. 134 p. Geraadpleegd op: http://www.arbeidsmarkt gelderland.nl/uploads/media/2011_08_19_Arbeidsmarkt_ouderen_-_SEOR_eindrapport.pdf

Sociologický ústav AV ČR. *Češi a spoření na důchod, listopad 2013*. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2013. Tisková zpráva. Geraadpleegd op: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7148/f3/es131216a.pdf

VERBEEK, D. HAAN, J, de. SCP. *Eropuit! Nederlanders in hun vrije tijd buitenshuis*. Den Haag, 2011. 110 p. ISBN 978 90 377 0547 8. Geraadpleegd op: https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2011/Eropuit

Vereniging van bedrijfstakpensioenfondsen, Stichting voor ondernemingspensioenfondsen. *Het Nederlandse pensioensysteem: Een overzicht van de belangrijkste aspecten*. Den Haag, 2010. 30 p. Geraadpleegd op: http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Publicaties/Uitgaven/Nederlandse_pensioensysteem_Nederlandstalige_versie.pdf

VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera dnes a zítra*. Brno: VÚPSV, 2004. 90 p. Geraadpleegd op: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_149.pdf

Grafieken in de tekst:

Grafiek 1: Proportion of students aged 40+, 2009	17
Grafiek 2: Participation in education and training, 2009	18
Grafiek 3: Proportion of individuals who think there is a lot of tension between young and old people in their country, 2007	23
Grafiek 4: Samenstelling van het bruto-inkomen van 65-plushuishoudens, 2010	36
Grafiek 5: Aantal 65-plushuishoudens naar hoogte van inkomen aanvullend op de AOW, 2010	44
Grafiek 6: Bestedingen van 65-plussers in %, Nederland, 2010	56
Grafiek 7: Samenstelling van het vrijetijdsrepertoire van de 55-plussers, afgezet tegen het repertoire van de 18-54-jarigen, in %	72
Grafiek 8: Internetgebruik 65- tot 75-jarigen in een aantal EU-landen, 2012	76
Grafiek 9: Activiteiten van internetgebruikers, 2010	77
Grafiek 10: Deelname aan vrijwilligerswerk door 50-plussers, naar leeftijdsklasse, 1993-2010 in %	83

Tabellen in de tekst:

Tabel 1: Bereiking van pensioen in 2014	38
Tabel 2: Inkomensverdeling (gestandaardiseerd besteedbaar huishoudinkomen, negatieve inkomens uitgezonderd) in procenten naar leeftijdsgroep, 2010	45
Tabel 3: Samenstelling van het bruto jaarlijks inkomen van huishoudens van gepensioneerden in %, Tsjechië, 2009	46
Tabel 4: Gemiddeld inkomen; particuliere huishoudens naar diverse kenmerken, Nederland	51
Tabel 5: Het gemiddeld netto inkomen van ouderen voor 1 ^e - 4 ^e kwartaal van een jaar - per persoon in CZK	52

Tabel 6: Gemiddeld maandelijks netto ouderdomspensioen – per persoon in CZK	53
Tabel 7: Gemiddelde financiële uitgaven per persoon, structuur in %, 2012, Tsjechië	55
Tabel 8: Gemiddelde financiële uitgaven per persoon in CZK, 2010, Tsjechië	58
Tabel 9: Bestedingen van een gemiddeld huishouden in euro volgens leeftijd hoofdkostwinner, 2010, Nederland	58
Tabel 10: Begroting Frans (68) en Riet (65), 2014	61

8. Resumé in het Tsjechisch

Práce se zabývá životní situací českých a nizozemských seniorů. Tato problematika je kvůli rychlému stárnutí obyvatelstva a stále probíhající reformě penzijního systému v mnoha zemích velmi aktuální. Je přínosné prozkoumat, jak si se stárnutím společnosti počínají jiné země. Nizozemský důchodový systém je navíc jedním z nejlépe fungujících na světě. První kapitola se zabývá vládním programem proti stárnutí. Jak v Nizozemsku, tak v České republice se klade důraz především na celoživotní učení, zaměstnávání osob starších 50 let, dobrovolnictví, mezigenerační spolupráci, zdravotní péči a kvalitní prostředí pro seniory. Tyto principy jsou také doplněny příklady dobré praxe z obou zemí. Kapitola se rovněž zabývá principy Silver Economy – speciální služby a produkty pro seniory, a rozvojem Silver Economy v České republice a v Nizozemsku. Druhá kapitola pojednává o ekonomické situaci seniorů. Na začátku kapitoly jsou nastíněny a porovnány penzijní systémy v obou zemích, protože právě ty ovlivňují finanční pozici seniorů. Jednotlivé pilíře důchodového systému nejsou v Nizozemsku a České republice paralelní a relativně mladý model soukromého důchodového připojištění v České republice má za následek to, že současní čeští senioři jsou většinou odkázáni jen na základní státní důchod. Dále jsou analyzovány průměrné příjmy a výdaje seniorů v obou zemích, na základě čehož je porovnána finanční situace seniorů v Nizozemsku a v České republice. Důležitým aspektem, který ovlivňuje celkovou spokojenost nás všech, je bydlení. Proto popisuje další kapitola bytovou situaci seniorů v obou zemích. Posledním tématem práce je trávení volného času. Zde jsou nejdříve nastíněny možnosti, které senioři v obou zemích mají, aby mohli svůj nově nabytý volný čas aktivně využívat. Mezi volnočasové aktivity, které jsou v kapitole uvedeny, patří například výlety a dovolené, dobrovolnictví, práce na počítači a na internetu, členství v klubech pro seniory, apod. V této kapitole také často zmiňují možné faktory, které ovlivňují současnou situaci seniorů. Život seniorů jednoznačně ovlivňuje jejich stáří, což je viditelné v rozdílech mezi mladšími a staršími seniory. Dále je pravděpodobné, že seniory ovlivňuje jejich ekonomická situace, zdravotní stav a osobní preference. Pro průzkum byly použity mimo jiné údaje ze statistických úřadů a ministerstev, jejichž působnost se vztahuje na problematiku života seniorů, a také například zprávy nevládních organizací. V závěru shrnuji získané poznatky a porovnávám životní situaci seniorů v České republice a v Nizozemsku.

9. Resumé in het Engels

The thesis deals with life situation of Czech and Dutch seniors. This issue is up-to-date now because of the fast ageing of population and reformations of pension systems that is currently taking place in many countries. It is beneficial to explore how other countries deal with the ageing of society. Moreover, the Dutch pension system is one of the best functional systems in the world. The first chapter is concerned with government programs against ageing. Both in the Netherlands and the Czech Republic the emphasis has been placed on lifelong learning, employing of 55 plus persons, volunteering, intergenerational cooperation, health care and quality environment for seniors. These principles are completed with examples of good practice in both countries. The chapter also deals with the principles of Silver Economy – special goods and services for seniors, and development of these goods and services in the Czech Republic and in the Netherlands. The second chapter is concerned with financial situation of seniors. In the beginning, the pension systems in both countries are outlined and compared because these have impact on the financial position of seniors. The particular pillars of the pension system are not parallel in the Netherlands and in the Czech Republic and relatively new model of private pension insurance in the Czech Republic results in fact that most of the Czech seniors are entirely dependent on the basic state pension. Further the average incomes and expenses are analyzed based on which the financial situation of the Dutch and Czech seniors is compared. Another important aspect that has impact on satisfaction with one's life in general is housing. Therefore the next chapter describes the housing situation in both countries. The last topic is leisure. Here the possibilities that seniors in the Czech Republic and the Netherlands have to spend their newly acquired free time are described. The free time activities named in this chapter are for example vacations and trips, volunteering, computer and internet, memberships in clubs for elderly people, etc. This chapter also deals with possible factors that influence the contemporary situation of seniors. Life of seniors is clearly influenced by their age which is also evident from differences between younger and older seniors. Further it is possible that seniors are influenced by their financial situation, health state and personal preferences. For the research data from statistical bureaus and ministries whose competency relates to the issue of seniors and reports or non-governmental organizations were used. In the conclusion I summarize the acquired findings and compare the life situation of the Czech and Dutch elderly.

10. Annotatie

Jméno: Jana Snovická

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky FF UP v Olomouci

Název diplomové práce: En ze leefden nog lang en gelukkig. Leefsituatie van Tsjechische en Nederlandse ouderen

Vedoucí diplomové práce: Drs. Bas Hamers

Počet znaků: 160 009

Počet příloh: 0

Klíčová slova: ouderen, pensioenen, leefsituatie, Nederland, active ageing, vergrijzing

Krátká charakteristika: Tato práce se zabývá problematikou životní situace českých a nizozemských seniorů. Pojednává o určitých aspektech lidského života, které mají vliv na celkovou spokojenost seniorů, totiž vládní politika ohledně stárnutí a penzijní systém, ekonomická situace seniorů, (možnosti) trávení volného času a bytová situace. V závěru se srovnává kvalita životní situace českých a nizozemských důchodců na základě analýzy výše uvedených aspektů.